

A *Politia*ban Lackner Kristóf elsőként leírta a soproni magisztrátus megválasztásának módját, majd a soproni polgármester, városbíró, három alsóbb tisztségviselő – egyben tanácsos –, valamint a további belső tanácsosok és a jegyző feladatköreit. Művében ugyanakkor keveredik a valós helyzet rögzítése egy általa kívánatosnak tartott, fiktív városi tanács képével - ahogy a tanácsosoknak is fiktív, ugyanakkor „beszélő” nevük van. A két világ - a valódi és az elképzelt - sajátosan keveredik egymással. Valósnak tekinthető a választás leírása, s valós tisztség volt a polgármester, a városbíró és a jegyző. De már e három tisztviselő (illetve a jegyző esetében: fizetett alkalmazott) esetében is kérdéses, hogy a Lackner által írtak mennyiben felelnek meg a tényleges gyakorlatnak. A polgármesternek például meglehetősen szűkre szabta meg a feladatköreit, míg a bírónak éppen ellenkezőleg, s egyebek mellett olyan kötelezettségeket is rá osztott, amelyeket más források egyelőre nem erősítenek meg: például a császári katonaság beszállásolását vagy a tizedszedést. Másfelől viszont Lackner elég alaposan – és a jelek szerint több ponton is hitelesen – mutatja be a városbíró által vezetett, tanácstagokból álló városi bíróság, illetve a polgármester elnöklétével ülésező tanácsai bíróság közti viszonyt és feladatmegosztást – ami persze nem csoda, tekintve, hogy a mű írásakor városbíró volt.

Tóth Gergely: *Politia*: Lackner Kristóf elveszettnek hitt munkája a valós és ideális soproni városkormányzatról

Ára: 1000,-Ft

2024. negyedik szám

Soproni Szemle

2024. negyedik szám

Hetvennyolcadik évfolyam

A Soproni Városszépítő Egyesület
helytörténeti folyóirata

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány

Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

SZERKESZTŐSÉG

Bolodár Zoltán, Dominkovits Péter, Jankó Ferenc, Kelemen István,

Kiss Melinda technikai szerkesztő, Németh Ildikó, Sági Éva,

Szende Katalin felelős szerkesztő, Tóth Imre, Turbuly Éva

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csekő Ernő, Fiziker Róbert, Gömöri János, Józán Tibor,

Kücsán József, Veöreös András, Winkler Barnabás

A Soproni Szemle Alapítvány székhelye: 9400 Sopron, Új utca 4.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, interneten <https://eshop.posta.hu> weboldalon, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), valamint az egyesületi díjjal kombinálva a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 6500 Ft-ért, nyugdíjasoknak és diákoknak

5000 Ft-ért. Előfizetési díj egy évre 4000 Ft, egyes szám ára 1000 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Egyetem Növényteni Tanszékén (Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. főépület, magASFöldszint) kaphatók.

A 10404058-40510307-00000000 bankszámlaszámra történő befizetéssel támogathatja a Soproni Szemle Alapítványt. Köszönettel fogadunk minden támogatást.

Nyomdai munka: Foreno Nonprofit Kft. 9400 Sopron, Fraknói u. 22.

Felelős vezető: Major Lajos ügyvezető igazgató

HU ISSN 0133 – 0748

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE SZERZŐIHEZ

KÉZIRAT LEADÁSA

- A kéziratot számítógépen elkészítve szövegfájlban (lehetőleg Word formátumban) kérjük benyújtani.
- A leadásra szánt anyag tartalmazza a szövegfájl, a képfájlokat megfelelő sorrendben számozva képjegyzékkel, valamint az illusztrációkat is magába foglaló szövegváltozatot Word vagy PDF formátumban.
- A szöveget illetve a címeket ne tipografizálják, valamint ne használják a technikai kellékeket (pl. élőfej, oldalszám, könyvjelző stb.). A technikai szerkesztőnek szóló megjegyzéseket a kísérőlevélben vagy az illusztrált szövegfájlban kérjük feltüntetni.
- A kéziratban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével – arab számmal tüntessék fel.
- A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk.
- A szerkesztői felkérés vagy egyeztetés nélkül leadott kéziratok megjelenítésére a szerkesztőség nem vállal kötelezettséget.
- A folyóiratban megjelenő anyagok két lektor szakvéleménye alapján kerülhetnek közlésre. A szerkesztőség fenntartja a szöveggondozás jogát.

ILLUSZTRÁCIÓK

- A fotók és rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Digitális képek esetén JPG vagy TIFF fájlokat kérünk legalább 300 DPI felbontásban. A Word szövegfájlba illesztett illusztrációk nem alkalmasak a technikai szerkesztésre.
- A sorszámmal ellátott illusztrációkhoz kérjük, egy külön fájlban mellékeljék a képjegyzéket.

HIVATKOZÁSOK ELKÉSZÍTÉSE

Hivatkozás a kiadvány egészére:

- Szerző (-k): Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A szerzők nevét dőlt betűvel kérjük feltüntetni

Hivatkozás a kiadvány egy részére:

- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője:
- A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (sorozat címe, kötet száma)
- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe kötet száma)
- A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[=szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)
- A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. [=lásd], jz. vagy jegyz.

SZERZŐI TISZTELETPÉLDÁNY

- Minden szerző cikkenként tiszteletpéldányt kap.
- Különnyomatok készíttetését a Szerkesztőség nem tudja vállalni, hanem PDF fájlt küld a megjelenő közleményről.
- A honorárium kifizetése miatt kérjük, szíveskedjenek megadni a pontos címet, bankszámlaszámot, a kezelő pénzügyintézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.
- Sajnálattal közöljük, hogy 5000 Ft alatt honoráriumot fizetni nem tudunk, helyette plusz tiszteletpéldányt küldünk.

Soproni Szemle

2024. negyedik szám

hetvennyolcadik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

A KÖZÉPKORTÓL A REFORMKORIG

LAKATOS BÁLINT – PÉTERFI BENCE: Sopron és környéke Bécsújhelyről nézve. A Stadtarchiv Wiener Neustadt magyar vonatkozású középkori dokumentumairól	341
TÓTH GERGELY: Politia: Lackner Kristóf elveszettnek hitt munkája a valós és ideális soproni városkormányzatról	358
NAGY JÁNOS: Sopron vármegye országgyűlési követei az 1764–65. évi országgyűlésen	379
MELKOVICS TAMÁS: „Oda az ifjonti illúziók a »biztos sikerről«” Hogyan és miért nem lett Széchenyi István gróf Sopron vármegye követe	392

MŰHELY

VEÖREÖS ANDRÁS: Klasszikus örökség a soproni városképben	413
SÁGI ÉVA: A Soproni Egyetem Központi Levéltárának 40 éve.....	426

SOPRONI KÖNYVESPOLC

HÓNICH HENRIK: Szerk.: Szijártó M. István. A Felsőbüki Nagyok évszázada. Budapest, 2024.	431
CSEKŐ ERNŐ: Kelemen István – ifj. Nemes András – Osváth Ádám – Szigethi István – Zambó Júlia: Hegykő történelme. Szerk.: Németh Ildikó. Hegykő, 2021.	434
KÜCSÁN JÓZSEF: Faragó Sándor helytörténeti tanulmányai, írásai. Emlékkötet, születésének 100. évfordulójára. Szerk.: Csiszár Attila. Kapuvár – Csorna, 2024.	445

KÖZLEMÉNYEK

A Sopron Városszépítő Egyesület közgyűlése	450
--	-----

A KÖZÉPKORTÓL A REFORMKORIG

LAKATOS BÁLINT – PÉTERFI BENCE

Sopron és környéke Bécsújhely-
ről nézve. A Stadtarchiv Wiener
Neustadt magyar vonatkozású
középkori dokumentumairól

Egy kis kutatástörténet

„Bécsújhely városát közvetlen a magyar határon 1194-ben I. [V.] Lipót osztrák herceg alapította, elsősorban a magyarok támadásainak a felfogására, amely feladatának a város mindenkor híven meg is felelt. Ami volt a magyaroknak Sopron, az volt az osztrákoknak Bécsújhely. Ilyen körülmények folytán csak természetes, hogy a város levéltára igen gazdag magyarországi vonatkozásokban, és ebből a szempontból tudtommal jóformán még kiaknázatlan.” Így érzékeltette 1926-ban Házi Jenő egy Lukinich Imre által szerkesztett, ám soha meg nem jelent történeti bibliográfia számára írt ismertetőben a bécsújhelyi városi levéltár jelentőségét.¹

Házi megállapítása többé-kevésbé ma is igaz. A Bécsújhelyi Városi Levéltár (*Stadtarchiv Wiener Neustadt*) magyar vonatkozású forrásainak rendszerezett feltárása a magyar történettudomány számára mindmáig hiányzik, annak ellenére, hogy az elődök erőfeszítései elvitathatatlanok. A 20. század folyamán három jelentős magyar történész is kutatott Bécsújhelyen. Legkorábban maga Házi Jenő, aki Sopron szabad királyi város levéltárosaaként – éppen néhány hónappal a fenti sorok papírra vetése előtt – 1925 őszén töltött el közel egy hónapot a bécsújhelyi városi levéltárban. Érdeklődése középpontjában Sopron története állt, de az akkor fáradságos munkával kikutatott adatokat utóbb alig idézte a tanulmányaiban.² Évtizedekkel később, 1964 végén nyílt lehetősége visszatérni az akkor már

¹ Magyar Nemzeti Levéltár, Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára, Sopron (a továbbiakban: MNL GyMSMSL), XIV. 98., 24. doboz. „Levéltárak ismertetése (Sopron, Bécsújhelyi Neukloster és városi levéltár). Kézirat.” című dosszié, „Bécsújhelyi városi levéltár” című, írógéppel írt, ill. kéziratan is mellette fekvő levéltárismertető. (Ezúton köszönjük Hegyi Norbertnek a soproni kutatásunk során nyújtott segítségét.) Vö. *Varga Imréné*: Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. In: Házi Jenő emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk. Dominkovits Péter, Turbulay Éva. Sopron, 1993. (a továbbiakban: *Varga*: Házi Jenő hagyatéka) 52. A Házi Jenő által Lukinich Imrénének küldött levél (Sopron, 1926. máj. 1.) eredetije (az öt melléklet nélkül): Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms. 5361/4.

² MNL GyMSMSL, XIV. 98., 37. doboz, „1925. évi kutatásom. Bécsújhelyi városi ltár, Neustift-kolostor és Ostffy-család levéltára” feliratú boríték, amelyben Házi (eredetileg 91 lapnyi) jegyzetanyaga is megtalálható. Vö. *Varga*: Házi Jenő hagyatéka 55. – Későbbi tanulmányaiban említett bécsújhelyi adatok pl. *Házi Jenő*: A soproni ferences templom jötevője. Soproni Szemle 15. (1961) 310. 15. j.

a vasfüggönyön túli Bécsújhelyre. Ez alkalommal a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete megbízásából a magyarországi, ezen belül a soproni és pozsonyi zsidóság történetére gyűjtött forrásokat.³ Ekkor fellelt találatait a *Magyar-zsidó oklevéltár* VIII. kötete hasznosította.⁴

Házi Jenőtől függetlenül másodikként Kállay István akkori bécsi levéltári delegátus is kutatott Bécsújhelyen még 1962-ben.⁵ Kállay inkább csak „beletúrt” az anyagba. Rövid látogatása eredményeként készült azonban 333 mikrofilmfelvétel egyes közép- és kora újkori, magyar vonatkozású iratokról. Ezek közül a 1526 előtti oklevelek (többnyire magyar királyaink Bécsújhely számára adott kiváltságlevelei) a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteménybe is bekerültek.⁶ Kállay kutatását hivatali kötelezettsége mellett részben saját érdeklődése is motiválta. Bécsújhely mellett más osztrák városi levéltárban is készített jegyzetei későbbi munkáiban, valamint a könyvként megjelent kandidátusi értekezésében (*Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában*) is visszaköszönnek.⁷

A kiutazási korlátozások ellenére Kubinyi András volt harmadikként az, aki egy eredetileg 1968 januárja és júniusa közé tervezett ausztriai útja során Bécsújhelyre is el kívánt látogatni. Hogy minden az eredeti terveinek megfelelően történt-e, utólag nem tudjuk, csupán azt, hogy Kubinyi 1976-ban járt Bécsben, és talán ez alkalommal kutatott Bécsújhelyt is.⁸ Ugyanis a Mátyás király halálának ötszázadik évfordulója (1990) környékén

³ Magyar-zsidó oklevéltár. Monumenta Hungariae Judaica. VIII. Red. et ed. Alexander Scheiber, adiuvantibus J. Házi, A. T. Horváth, J. Pataki. Budapestini, 1965. (a továbbiakban MZsO VIII.) 7. Bécsújhelyi látogatásának *terminus post quemje*: MNL GyMSMSL, XIV. 98., 14. doboz, [Gertrud] Gerhartl levéltárigazgató levele Házi Jenőhöz (Bécsújhely, 1964. okt. 5.), a *terminus ante quemje* pedig az oklevéltár bevezetőjének dátuma: MZsO 17. (1965. febr. 9.). – A Bécsújhelyi Városi Levéltár (Stadtarchiv Wiener Neustadt, a továbbiakban: StAWN) vezetője, Sabine Schmitner-Laszakovits tájékoztatása szerint a kutatói rendelkezéseket rögzítő nyilvántartás csak 1993-tól áll rendelkezésre, a korábbi időszak kutatói tevékenysége esetleg a hivatali levelezés átnézésével pontosítható (vagy talán még úgy sem). Segítségéért e helyütt is köszönetet mondunk.

⁴ Csak a középkori tételek: MZsO VIII. 22–24., 39., 52., 57–58., 60–61., 65–66., 75., 77–84., 87., 90. sz.

⁵ Vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (a továbbiakban: MNL OL) XIX-I-4-ab, 30. doboz, 2-18. tétel, 88254/1962., 89577/1962. (az előbbi az utóbbi irathoz csatolva), MNL OL XXVI-I-71, 1. doboz [1962. évi iratok], 57/1962., ill. MNL OL Y 7 a-1962-108-2388. Köszönjük a MNL OL munkatársainak, Csiki Tamásnak, Keresztes Csabának és Sávolyné Nagy Erzsébetnek az itt citált iratok előkeresésében nyújtott segítségüket, ill. Arany Krisztinának, Rácz Györgynek és Vass Csabának, hogy számunkra egyes nyilvántartásokat ellenőriztek.

⁶ MNL OL X 4276, W 419. sz. tekercs. Vö. Borsa Iván: Ausztriai levéltári anyagról készült mikrofilmek 1969. január 1-én. Repertórium. Budapest, 1969. (Levéltári Leltárak 46.) 110–111. A mikrofilmezett iratok jegyzékének első példányát a felvételekkel együtt a MNL OL Filmtárában helyezték el, a második példány: MNL OL XXVI-I-71, 1. doboz, 57/1962. Az 54 db középkori oklevél fényképe bekerült a Diplomatikai Fényképgyűjteménybe (törzsszáma U 1102) a DF 286411–286458. közötti jelzeteken.

⁷ Vö. MNL OL XXVI-I-71, 1. doboz, 5/1962., 84/1962.; bécsújhelyi jegyzeteit idézi pl. Kállay István: A városi igazgatás reformja az osztrák örökös tartományokban és Magyarországon Mária Terézia korában. Levéltári Közlemények 42. (1971) 116. 3. j.; ill. értekezésében *Uő*: Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában. Budapest, 1972. 13. 13. j., 14. 17. j.

⁸ Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, Régészeti adattár (a továbbiakban: BTM RA), H.5232-2020. – 1976. évi útjára Kubinyi András: Miért lettem a középkor kutatója? Korall 21–22. (2005. nov.) 235.

megjelent tanulmányaiban már felhasználta itt gyűjtött adatait.⁹ Alighanem idő és pénz híján az őt leginkább érdeklő témára, Mátyás király 1480-as évekbeli ausztriai kormányzatára szorítkozott: Bécsben, Bécsújhelyt, Grazban és Klosterneuburgban készítettett másolatai között elsősorban Mátyás király kiadványai szerepelnek, és az általa citált források legtöbbje is királyi kegynylvánítással kapcsolatos.¹⁰

Külön meg kell emlékeznünk a burgenlandi osztrák kutatásról is. A Bécsújhelyi Városi Levéltárát hosszú évekig vezető Gertrud Gerhartl (későbbi férjezett nevén Gertrud Buttlar) is épp az 1960-as évek derekán jelentette meg a levéltári anyag közép- és kora újkori burgenlandi vonatkozásairól írt kedvcsináló tanulmányát.¹¹ Jóllehet e témakívágat anakronisztikus, ám érthető, hogy a korabeli viszonyok miatt akkoriban a burgenlandi regionális és helytörténeti kutatás képviselőinek volt lehetősége a bécsújhelyi várossal foglalkozni. Az adatok értékelésénél azonban a modernkori politikai határokon csak kevesek voltak hajlandók túllépni. A mindmáig befejezetlen burgenlandi okmánytár, az *Urkundenbuch des Burgenlandes* munkatársai is korlátozták gyűjtésüket: vizsgált területeket keleti irányban a Rába vonalánál húzták meg.¹² Emiatt számos bécsújhelyi magyar vonatkozású adatot maguk zártak ki a gyűjtési körükből, az okmánytári vállalkozás pedig az ötödik kötettel leállt a 14. század derekánál.¹³ Talán Harald Prickler volt az egyetlen jelentősebb burgenlandi osztrák történész, akinek sikerült a középkori és kora újkori gazdasági jelenségeket regionális összefüggéseiben teljesen hitelesen bemutatni, elemezni.¹⁴

⁹ Kubinyi András: A Mátyás-kori államszervezet. In: Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk. Rázsó Gyula – V. Molnár László. Budapest, 1990. 138. 260. j., 266–268. j., 147. 459–461. j., *Uő*: Die Wiener Regierung des Königs Matthias Corvinus. Wiener Geschichtsblätter 45. (1990) 88–99. és magyarul *Uő*: Mátyás király ausztriai kormányzata. Levéltári Közlemények 63. (1992) 114. 38. j., 116. 55–56. j., 117. 70. j.

¹⁰ BTM RA H.5720–2021. – Itt jegyezzük meg, hogy Kormos Gyula egyik tanulmányában szintén citált két bécsújhelyi iratot (Sopron és környéke evangélikusainak orgonái. Sopron – I. Magyar Egyházzene 8. [2000–2001] 73. 72. j.). Nem tudjuk, hogy azokra a Házi hagyatékában található jegyzetanyag átforgatásával vagy saját kutatásai során bukkant-e, utóbbi esetben pedig, hogy milyen mértékben tártá fel a levéltár anyagát (Bécsújhelyt az 1990-es években járhatott). – Az utóbbi években Majorossy Judit is foglalkozik a bécsújhelyi városi anyaggal, de nem elsődlegesen magyar szempontból. Lásd pl. *Judit Majorossy – Emese Sarkadi-Nagy: Reconstructing Memory: Reconsidering the Origins of a Late Medieval Epitaph from Wiener Neustadt*. Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae 60. (2019) 71–122., ebből 113. 80. j. és 115. 109. j.

¹¹ Gertrud Gerhartl: Das Burgenland betreffende Archivalien im Stadtarchiv Wiener Neustadt. Burgenländische Heimatblätter 26. (1964) 118–131. (a továbbiakban: Gerhartl: Burgenland).

¹² Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I–V. Bearb. Hans Wagner – Irmtraut Lindeck-Pozza – Leonhard Prickler. Hrsg. Burgenländische Landesregierung. Wien–Graz–Köln, 1955–1999. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung I/1–5.) (a továbbiakban: UBB) I. xvi.

¹³ UBB II. 312–313. sz., III. 282–283. [pótlás a II. kötethez, 145a. sz.], IV. 92. sz., V. 238–240. [pótlás az I. kötethez, 295a. sz.].

¹⁴ Pl. Harald Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte und der burgenländisch-westungarische Raum. Aspekte zur Stadt-Land-Beziehung über die Landesgrenze hinweg. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 96. (2005) 211–233. (a továbbiakban: Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte), *Uő*: Zur Geschichte des burgenländisch-westungarischen Weinhandels in die Oberländer Böhmen, Mähren, Schlesien und Polen. I–III. Teil. Zeitschrift für Ostforschung 14. (1965) 295–313., 495–510., 731–738. (a továbbiakban: Prickler: Weinhandel).

Szőlő és bor a határ túloldaláról

A Bécsújhelyt található magyarországi vonatkozású forrásadatok túlnyomó része egy jól körülhatárolható térségre vonatkozik: a Magyar Királyság nyugati határszélére, pontosabban a történeti Sopron megye nyugati felére, a Fertő-mellékre, vagyis a mai Közép- és Észak-Burgenland, illetve a jelenlegi Győr-Moson-Sopron vármegye egymással érintkező területeire. A feltárt dokumentumok jelentékeny részben gazdaságtörténeti szempontból érdekesek: a bécsújhelyi polgárok számára a legközelebbi szőlőterületek a határfolyónak számító Lajta túlsó, nyugati oldalán, azaz a Magyar Királyság területén feküdtek, és Bécsújhely – mint valóban Sopronhoz mérhető, sőt, azt jelentőségében időszakonként felül is múló szomszéd város – kereskedelmi aktivitásának évszázadokon át fontos részét tette ki a magyarországi eredetű, részben polgárai magyarországi szőlőskertjeiben termelt bor forgalmazása.¹⁵ Mindaz tehát, ami a szőlőműveléshez és a bor vagy más árucikkek kereskedelméhez kapcsolódott, akár a személyi-családi kapcsolatok, adósságok és végrendeletek szintjén, akár a tizedfizetés, akár a vámterhek (harmincad-, híd-, rév- és vásárvámok) vagy más tevékenység szempontjából, valamiféleképpen nyomot hagyott a Bécsújhely város levéltárának iratanyagában.¹⁶ A határon átnyúló családi-gazdasági kapcsolatrendszer sűrű szövedéke tehát a szőlő- és bortermeléssel közvetlenül vagy csak közvetve kapcsolatba hozható forrásanyag nélkül jóval kevésbé lenne érzékelhető. E kapcsolatrendszer vizsgálatában a bécsújhelyi levéltár fontosságával talán semelyik más, a történeti magyar határ túlsó oldalán fekvő kisebb-nagyobb város levéltára, talán még Bécsé sem vetekedhet.

Forrásaink a késő középkorra szinte kizárólag német nyelvűek. Nemcsak azért, mert Bécsújhely városi adminisztrációjában magától értetődően már a késő középkorban a német volt használatos, hanem a határ magyarországi oldalán is túlnyomórészt német ajkú népesség élt, tehát a határon átnyúló érintkezések is német nyelven zajlottak.¹⁷

A bécsújhelyi források legfajszúlyosabb darabjai az uralkodók, így a többek között a magyar királyok által kibocsátott kiváltságlevelek, amelyek – mint említettük – jelentős

¹⁵ Gerhartl: Burgenland 118–121.; Prickler: Weinhandel; Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte; Othmar Pickl: Das älteste Geschäftsbuch Österreichs. Die Gewölbergister der Wiener Neustädter Firma Alexius Funck (1516–ca. 1538) und verwandtes Material zur Geschichte des steirischen Handels im 15./16. Jahrhundert. Graz, 1966. (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark XXIII.) (a továbbiakban: Pickl: Gewölbergister Funck), 75–80., 115–117., a magyarországi adatok: 189–222.

¹⁶ Hasonló mondható el Sopron város levéltáráról a bécsújhelyi polgárok vonatkozásában. Pl. MNL GyMSMSL IV. 1003. c., Lad. XXIX. et DD. („Negotia civitatis Neostadiensis”, 50 numerus 2 fasciculusba rendezve) [= 88–89. doboz]. Az iratok mikrofilmen: MNL OL, X 1649, 6693. sz. tekercs.

¹⁷ Lásd pl. Historischer Atlas Burgenland. Hrsg. von Gerd Polster. 2. erw., verb. Aufl. Eisenstadt, 2022. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 141.) 66., ill. az írásbeli kapcsolattartásra Katalin Szende: Trust, Authority and the Written Word in the Royal Towns of Medieval Hungary. Turnhout, 2018. (Utrecht Studies in Medieval Literacy 41.) 211–213., Lakatos Bálint: Mezővárosi oklevelek. Települési önkormányzat és írásbeliség a késő középkori Magyarországon, 1301–1526. Budapest, 2019. (Monumenta Hungariae historica. Magyar történelmi emlékek. Elenchi. Adattárak) (a továbbiakban: Lakatos: Mezővárosi oklevelek), 31–34., 120–121.

részben a bécsújhelyi polgárság által Magyarországon előállított bor kivitelével és azok megadóztatásával kapcsolatosak. Ezekre már Házi és Kállay is felfigyeltek, a Diplomatikai Fényképgyűjteményben is helyet kapott számos ilyen tétel, ám onnét éppen a 13. századi darabok hiányoznak. E „korai” oklevelek alapján is már egyértelmű, hogy a határon átnyúló kereskedelem már meglévő szövetébe az 1194-ben alapított Bécsújhely hamar és nagyon is jól beilleszkedett. A város számára II. (Harcias vagy Civakodó) Frigyes osztrák herceg által kibocsátott kereskedelmi szabályzatnak¹⁸ magyar szempontból különlegessége, hogy abba a Lajtán túl, magyar területen fekvő Rőjtökőrt (korabeli német nevén Wart, a mai Pecsényéd/Pötschnig területén)¹⁹ is belefoglalták. Rőjtökörnek a bécsújhelyi kereskedelmi szabályzatban való szerepeltetése világos: az 1240-es évek elején II. Frigyes osztrák herceg IV. Bélának a tatár betörés nyomán kialakult szorult helyzetét kihasználva rövid időre Moson, Sopron és Locsmánd zálogjogbirtokába jutott, a rőjtökőri vámhely is ezért volt osztrák kézen. A rőjtökőri vámtételek között posztó, ló, ökör, valamint bor is szerepelt.²⁰ A bor részben már ekkor a bécsújhelyi polgárok által a határ magyar oldalán bírt szőlőkből készülhetett, a Rőjtökör szomszédjában fekvő egykori Alramos/Alrams faluban már 1232 előtt kimutatható a bécsújhelyi illetőségű Ezilinus, akinek Osl nembeli Péter *comes* a bécsújhelyi tanács előtt adta el korábban neki javadalomként rendelkezésre bocsátott alramosi jószágait.²¹

A bécsújhelyi polgárok magyarországi birtoklása már ebben a században olyannyira általánossá vált, hogy I. Rudolf német király egyik 1277. évi parancslevelében a bécsújhelyieket egyenesen eltiltotta attól, hogy a Magyar Királyságban további szőlőket szerezzenek, és bort – azon kívül, ami a saját magyarországi birtokaikon megtermeltek – sem hozhattak be többet.²² E tiltásnak azonban hosszú távon nem volt hatása: az osztrák és stájer alattvalók magyarországi szőlőskertjeinek száma egyre csak szaporodott.²³ A bécsújhelyiek érdekei azt diktálták, hogy az osztrák (és stájer) hercegek támogatásával az általuk szállított magyar vagy helyi eredetű bort minél messzebb, lehetőleg a Semmering-hágón túlra is elvihessék, mindebből pedig a külföldi versenytársaikat kirekesszék. 1448-ban Frigyes császártól lerakati jogot is nyertek a város számára.²⁴ Mindeközben a

¹⁸ UBB V. 238–240. = uo. I. 295a. sz.

¹⁹ Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte 212–213. 6. j.

²⁰ UBB V. 238., Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte 213. 7. j. Az elzálogosításra legújabban: Rudolf Veronika: Közép-Európa a hosszú 13. században. Magyarország, Csehország és Ausztria hatalmi és dinasztikus kapcsolatai 1196 és 1310 között. Budapest, 2023. (Arpadiana 15.) 116. A rőjtökőri vámról általában: Weisz Boglárka: A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében. Budapest, 2013. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) 328–329.

²¹ UBB I. 187. sz. Vö. Hans Wagner: Alrams. Burgenländische Heimatblätter 13 (1951) 259.

²² UBB III. 282–283. = II. 145a. sz.

²³ Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte 215–220.

²⁴ Bécsújhely, 1448. dec. 6. „uber die grünt von Vorchtenstain, von Odenburg, von Mëttersdorf, von der Eysneinstat oder von andern enden von Ungern, von Polan, Beheim oder Mërhern geführt”: StAWN Scrin. VI. № 2. és 1452. évi átírása uo. № 3. (Itt Házi Jenő átírását idézzük: MNL GyMSMSL, XIV. 98., 37. doboz, „1925. évi kutatásom...” c. boríték, fol. 66r.) Kiadása (véltetően másik példányból): Joseph Chmel: Materialien zur österreichischen Geschichte aus Archiven und Bibliotheken. Bd. I. Wien, 1837. 294–296., az idézet helye: 295.

magyar királyi udvarban (illetve esetenként a győri püspöknél)²⁵ rendszerint annak érdekében kilicseltek, hogy a szőlőskertjeiből származó bor utáni illetékeket (egyházi szempontból pedig a tizedeket) minél jobban csökkentseik. Udvari törekvéseiket már 1411-ben siker koronázta: a Magyar Királyságban megtermelt és kivinni kívánt boraikra harmincadmentességet nyertek, igaz, akkor még csak egy szűk, a Szent Mihály- és Szent Márton-nap közötti (szüreti) időszakra. (Ráadásul ezt utóbb többször is meg kellett védeniük, például 1498-ban követtséget is küldtek ez ügyben a magyar királyhoz.)²⁶ További szívós lobbizás eredményeként végül a harmincadmentességi kedvezmények Bécsújhely, Bruck an der Leitha, valamint Hainburg polgárai esetében a kora újkorban már egész évre kiterjedtek.²⁷

Sopron, a szomszéd város

Ami Sopront illeti, a bécsújhelyi iratanyagban ugyanezen a gazdasági horizonton alakuló kapcsolatrendszerben találkozhatunk városunkkal és polgáraival. A két város közötti viszony a kereskedelmi partnerség és a versengő konkurrencia között mozgott: az olykor ellentétes érdekek miatt nem mindig volt felhőtlen. Nem meglepő, hogy a bécsújhelyi városi anyagban külön csomóba rendezetten találjuk a Sopron városával folytatott 15–16. századi (1477–1595 közötti) különféle pereskedésekkel kapcsolatos iratokat.²⁸ Általában valamilyen pénzügyi ok, adósság- vagy kilencedadó-behajtás is húzódott annak háttérében, hogy Sopron városa a bécsújhelyi bortermelést és -kivitelt időről-időre megpróbálta megakasztani. Mégpedig általában úgy, hogy a bécsújhelyieknek megtiltották vagy a magyar királlyal megtiltatták, hogy helybéli szőlőmunkásokat foglalkoztassanak szőlőikben. Sopron 1324, 1433, 1435, 1438, 1454, 1478, 1487 és 1521/1524 folyamán is „kijátszotta ezt a kártyát”. A bécsújhelyiek panaszára azután a helyzet uralkodói nyomásra általában rendeződött.²⁹ A soproniak egyes bécsújhelyi polgárok arrestálásával is próbálkozhattak.

²⁵ Pl. 1475. febr. 24-én a bécsújhelyiek elhatározták, hogy követtséget menesztenek az épp Sopronban tartózkodó Monoszlói Csupor Demeter győri püspökhöz: StAWN Scrin II. № 40/3. p. 115., a megállapodásukról szóló szept. 8-i feljegyzés uo. Scrin. Vv. № 6/3.

²⁶ StAWN Scrin II. № 44. fol., 26v; 1498. okt. 23. – II. Ulászló utasította Holc Pál soproni harmincadost a bécsújhelyiek mentességének tiszteletben tartására, Buda, 1498. nov. 6. Scrin. VIII. № 2b. (DF 286427.) Lásd még utóbb DF 286426. (1499) és DF 286428–286429. (1500).

²⁷ Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte 212–215.

²⁸ StAWN Scrin Vv. № 2/1–108.; a középkori részében főleg másolatokat tartalmaz, a legelső darab viszont eredeti: Johann Sachs soproni harmincados Bécsújhelyhez szóló 1447. okt. 3-i levele a Ruszton és környékén termelt és kiszállított must harmincadvám-terhéről.

²⁹ 1324: UBB III. 345. sz. (1324. dec. 10.), a további adatokat felsorolja *Martha Keil*: Juden in Grenzgemeinden: Wiener Neustadt und Ödenburg im Spätmittelalter. Studien zur Geschichte der Juden in Österreich. Hrsg. von Martha Keil, Eleonore Lappin. [Bodenheim], 1997. (Handbuch zur Geschichte der Juden in Österreich, Reihe B, Band 3.) (a továbbiakban: *Keil*: Juden) 12–15., ill. *Uő*: Hitközségek a határ mentén: a bécsújhelyi és a soproni zsidóság kapcsolata a késő-középkorban. Soproni Szemle 52. (1998) 19–21. (a továbbiakban: *Keil*: Hitközségek); 1478: StAWN Scrin. IV. № 8. (Mátyás király parancslevele Sopronhoz, okt. 8.), 1487: Scrin. XIX. № 59. (Mátyás király általános parancslevele, nov. 3.), 1521: Scrin.

Az egyik legelső soproni vonatkozású bécsújhelyi forrás is éppen ezzel kapcsolatos. 1362. június 25-én Pozsonyban I. Nagy Lajos király menlevelet adott a Magyarországra utazó bécsújhelyieknek, elsősorban a soproni területre, hogy adósságaik miatt Sopronban ellenük semmiféle represszália, azaz javaik és áruik lefoglalása nem foganatosítható. Az oklevél párdarabja IV. Rudolf osztrák herceg ugyanott, ugyanaznap és egyező tartalommal kibocsátott oklevele a soproni polgárok számára, hogy ezt velük szemben sem alkalmazhatják Bécsújhelyen.³⁰

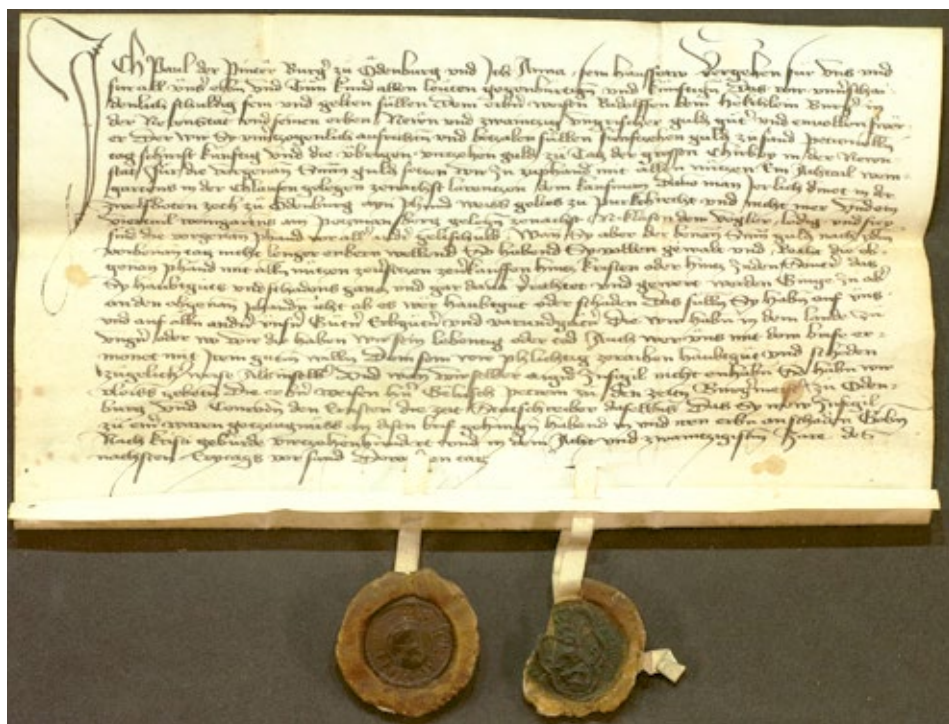
Ezzel együtt Sopron a 15–16. század fordulóján is Bécsújhely fontos regionális kereskedelmi partnere volt, ahogyan azt például a bécsújhelyi Alexius Funck kereskedő vagy a vele egyidőben Sopronban működő Moritz Pál kalmár üzleti könyveinek bejegyzései tanúsítják: a szomszéd városban található üzleti kör tagjainak követelései vagy adósságai rendszeres áruforgalom bizonyítékai.³¹ Az adósságok fejében a polgárok általában ingatlanjait költötték le, mint 1428 februárjában Pinter Pál soproni polgár és felesége, akik Rudolf Hecklein bécsújhelyi polgárnak zálogosították el adósságuk törlesztéséig soproni szőlőiket (1. kép).³² Az adósságokat időnként nem maga az adós, hanem utódai fizették csak vissza, így végrendeletekben is találkozhatunk követelésekkel vagy tartozásokkal. Három kiragadott bécsújhelyi példa: 1487-ben Peter Parczmayr polgár özvegye, Dorothea végrendeletében említette, hogy adós maradt bizonyos soproni „Symon Vischerin zu Odenburg,” továbbá „der Trager zu Odenburg” irányában. Michael Underwege bécsújhelyi polgár 1509 elején felvett végrendeletében Wolfgang Paus

VIII. № 6–7. (DF 286430–286431. II. Lajos parancslevele Sopronhoz, szept. 30. és okt. 4.) 1524: Scrin. Vv. № 2/4–6a. és 9., Scrin XIX. № 131–132., Scrin XCVII. № 5/1–3. (I. Ferdinánd főherceg Sopronhoz, II. Lajoshoz és a királynál tartózkodó Johann von Schneitpeck követéhez: márc. 19., Sopron erre adott válasza: márc. 23., és II. Lajos parancsai: ápr. 8–10.).

³⁰ A represszália az adós lefogása (*arrestatio*) helyett a közösségéhez tartozó bármely személy feltartóztatása, lásd *Tringli István*: Hatalmaskodások a középkori Magyarországon. Budapest, 2022. 33–50. (Monumenta Hungariae historica. Magyar történelmi emlékek. Dissertationes. Értekezések), különösen 43–45. – Nagy Lajos király menlevele: StAWN Scrin IV. № 1. (DF 286411.) és másolatai uo. № 67–71. (DF 286739.). Teljes szövegben, a kiadások feltüntetésével, a Rudolf-féle, Sopronban őrzött oklevéllel (DF 201812.) együtt I. Források a Magyar Királyság kereskedelem-történetéhez II. Külkereskedelem (1259–1457). Szerk. *Weisz Boglárka*. Budapest, 2021. (Magyar történelmi emlékek. Monumenta Hungariae historica. Okmánytárak. Diplomataria) 79–80., 80–81. Átirása János győri püspök 1389. jún. 18-i, tizedszedőihez intézett parancslevelében, hogy a bécsújhelyiektől a törvényesnél több tizedet ne szedjenek: StAWN Scrin. XVIII. № 57., eml. *Josef Mayer*: Geschichte von Wiener Neustadt. I/1–II/2. Hrsg. und verlegt von der Stadtgemeinde Wiener Neustadt. Wiener Neustadt, 1924–1928. (a továbbiakban: *Mayer: Geschichte*) I/1. 388. 2. j.

³¹ *Pickl*: Gewölberegister Funck, passim; *Mollay Károly*: Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz. Moritz Pál kalmár üzleti könyve (1520–1529). Sopron 1994. (Sopron városi történeti forrásai. Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg B/1.).

³² StAWN Scrin. N. № 94. = Zsigmondkori oklevéltár XV. (1428). Kiad. *C. Tóth Norbert* – *Lakatos Bálint*, *Péterfi Bence* közreműködésével. Budapest, 2022. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai II-61.) (a továbbiakban ZsO XV.) 114. sz.

1. kép. Pintér Pál soproni polgár és felesége eladják szőlőjüket (1428), a magánoklevelet Székeles Péter soproni polgármester és Ernst Konrád jegyző erősítette meg saját pecsétjével (StAWN Scrin. N. № 94.)

(Pausch) soproni polgár felé fennálló tartozásáról emlékezett meg, míg 1520-ban Paul Weiterhofer „Peter Vischer zu Odnburg” irányában való kötelezettségéről.³³

A kereskedelmi kapcsolatokban a késő középkorban fontos szerepelt játszottak a mindkét városban jelenlévő zsidó közösség egyes tagjai, egyrészt mint saját és a másik város területének vagy egyes polgárainak pénzkölcsönzői, hitelezői, másrészt mint a lejárt kölcsönök fejében megszerzett helyi házak és szőlők tulajdonosai. Mivel a bécsújhelyi és soproni zsidóság kapcsolatrendszerét Martha Keil német, majd 1998-ban magyar nyelvű, épp a *Soproni Szemlében* megjelent tanulmányában már sokrétűen bemutatta,³⁴ ezeket az adatokat tételesen nem idézzük. Ehelyütt csak annak említésére szorítkozunk, hogy Bécsújhely viszonylatában az 1420–1440-es években Köphlein soproni zsidó játszott gazdasági szerepet, aki 1441-ben már bécsújhelyi háztulajdonosként mutatható ki. 1485-ben Bécsújhelyen Wolf soproni zsidó a bécsújhelyi Pirchan fia Juda mostohaapjaként

³³ StAWN Historischer Buchbestand, Bd. 8. Ratsbuch II. (a továbbiakban: RB II.) fol. 270v (1487. szept. 10.), 320r (1509. jan. 3.), 341r. (1520. júl. 6.).

³⁴ Keil: Juden; Keil: Hitközség.

szerepel mint egy házvásárlás résztvevője, míg 1498-ban Pessach Manusch, ugyancsak soproni zsidó Bécsújhelyen egy házat adta el.³⁵

Az egyes városi polgárookra és lakosokra vonatkozó adatok jellemzően szórt említések, bár egyes tekintélyesebb polgárok vagy családjuk „utánkövetése” esetenként lehetséges vagy éppen a soproni levéltári anyag alapján helyenként kiegészíthető. A teljesség igénye nélkül: a soproni származású bécsújhelyi polgárok sorában 1382-ben és 1387-ben Hans avagy Jans von Ödenburg bécsújhelyi polgár és háztulajdonos,³⁶ 1403 tavaszán bizonyos Heinrich von Ödenburg bécsújhelyi polgár³⁷ bukkan fel. 1403-ban és 1406-ban Christan von Ödenburgot említik forrásaink, aki előbbi esetben Bécsújhelyen kölcsönt adott, 1407-ben pedig soproni polgárként feleségével együtt eladta meggyesi szőlőjét.³⁸ 1408-ban viszont már mint bécsújhelyi városi tanácsos szerepel egy helyi magánoklevél megpecsételőjeként.³⁹ (1431-ben az özvegye tett bevallást a bécsújhelyi magisztrátus előtt.)⁴⁰ 1463-ban Hans Tischer zu Ödenburg bécsújhelyi polgár felesége, Margarete szerepel egy ingatlanügyben.⁴¹ 1467-ben Hans Lederer házáról jegyzik meg a bécsújhelyi telekkönyvben (*Gewährbuch*), hogy a telek előző tulajdonosa Thomas Drescher soproni polgár volt. Dreschert ugyanebben a kötetben 1475-ben is említik egy másik ingatlanügyben.⁴² 1518-ban bizonyos Farkas szíjgyártó mester mint bécsújhelyi lakos kerül elének („maister Wolfgangg Odenburger riemer und mitwonner zu obemelter Newenstat”).⁴³ Utóbbi személyek bizonyára Sopronból áttelepült kézművesek voltak. Szorosabb soproni kötődésre, családi összeköttetésre utalhat, amikor Stefan Muldorffer bécsújhelyi polgár 1499. február 22-i végrendeletében éppen a soproni Szent Mihály-plébánia és a Keresztelő Szent János-templom számára is tett adományt, míg 1500-ban Niklas Seydl polgár a végrendeletében a meg nem nevezett soproni nénjének („meiner mumen zu Odenburg”) is jutottatt javaiból.⁴⁴

A bécsújhelyi polgárok Sopron város területén fekvő szőlőskertjeiről is kisebb környi adatot lehet a bécsújhelyi forrásanyagból összeszedni, akár adásvételi oklevelek

³⁵ 1427: StAWN Scrin N. № 91. = MZsO VIII. 47. = Zsigmondkori oklevéltár. XIV. (1427). Kiad. C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mikó Gábor. Budapest, 2020. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai II-59.) (a továbbiakban: ZsO XIV.) 514. sz., 1428: uo. Scrin. N. № 95. (MZsO VIII. 49. = ZsO XV. 861. sz.), 1441: uo. Scrin. N. № 33/2. = MZsO VIII. 63. 1459 (néhai): StAWN Historischer Buchbestand, Bd. 574. Satzbuch A (a továbbiakban: Satzbuch A), fol. 642v. = MZsO VIII. 77., 1485: uo. VIII. 81. 1498: StAWN Historischer Buchbestand, Bd. 573. Gewährbuch I. (a továbbiakban: Gwb I.) fol. 245r. = MZsO VIII. 93–94. 84. sz.

³⁶ StAWN Scrin. XXIV. № 11., Scrin. Ss. № 140/4.

³⁷ Uo. Scrin. N. № 13.

³⁸ Uo. Scrin. N. № 14., 21., 26.

³⁹ Uo. № 225.

⁴⁰ Gwb I. fol. 1v (p. 80.; 1431. nov. 13., az oldalon a 2. bejegyzés).

⁴¹ Satzbuch A p. 104. 4. bejegyzés, és p. 105. 1. bejegyzés, egyaránt áthúzva.

⁴² Gwb I. fol. 100v (p. 277., 1467. dec. 11.), 148r (p. 370., 1475. jún. 20.).

⁴³ StAWN Scrin. Z. № 7.

⁴⁴ RB II. fol. 286v (p. 288., 1499. febr. 22.), 287v (p. 290., 1500. nov. 23., városkönyvi bevezetése: 1501. jan. 21.).

ből, akár végrendeleti említésekéből. 1410-ben és 1412-ben a bécsújhelyi Heinrich Scharf három szőlőt is megvásárolt a meggyesi Goldberg nevű dűlőben Peter Weytan soproni polgártól és feleségétől, valamint Jakob Geyerl soproni polgár özvegyétől. A német birodalmi mintára kiállított magánoklevelek mindegyikét Thomas Turnhofer soproni polgármester és Jakob Lueger, illetve Nikus városi tanácsstag erősítették meg pecsétjeikkel.⁴⁵ Ugyanilyen, Oswald Moser soproni polgármester és Ernst Konrád városi jegyző pecsétjével megerősített magánoklevél 1441-ből a soproni Leonhard Tewsche és felesége kiadványa, akik két, szintén a Goldberg dűlőben fekvő szőlőskert-részüket adták el a bécsújhelyi Peter Veyertager özvegyének, Elisabethnek.⁴⁶ Egyebek mellett soproni szőlőt is említ a bécsújhelyi *Ratsbuch*-ban található végrendeletében például Kaspar Staynmess bécsújhelyi polgár (1451), Niklas Ottentaler tanácsos (1454), Leonhard Judel polgármester (1465), Peter Zuber özvegye, Margarete vagy Friedrich Sechspurger polgár (1473) is.⁴⁷ 1488-ban Andreas Haller polgár két röjtökőri szőlője mellett összesen hat soproni szőlőskertjéről emlékezett meg.⁴⁸ Részletesebb, társadalomtörténeti összevetésre is alkalmas jegyzékeket azonban, amelyek a bécsújhelyi polgárok magyarországi, egyebek mellett Sopronban, Ruszton és Meggyesen birtokolt szőlőskertjeit és azok adóterheit sorolják fel, sajnos csak a 16. század második feléből ismerünk.⁴⁹

A városok közötti kapcsolattartás „hivatalos” szintjét az jelentette, amikor a két város tanácsa közvetlenül érintkezett, szóban vagy írásban. Az 1483–1485. évi feljegyzéseket tartalmazó Gedenkbuch-kötetből tudjuk, hogy 1484 tavaszán a bécsújhelyiek követséget küldtek Sopronba különböző ügyeikben (2. kép).⁵⁰ Sopron város részéről a bécsújhelyi anyagban az ide küldött leveleket találhatjuk, például 1465-ből a szőlőművelés tárgyában hangoztatták jóindulatukat, vagy 1541-ből, amikor arról állítottak ki elismervényt, hogy a bécsújhelyi városi tanács által számukra értékesítésre átadott két hordó bort átvették.⁵¹ A Bécsújhely város bírósága előtt folyó perekben természetesen Sopron város tanúsítványait vagy igazolásait is felhasználhatták, így például 1465-ben két schwarzenbachi lakos törvényes származásáról és soproni rokonságáról szóló oklevelet vagy 1531-ből a soproni bíró tanúsítványát arról, hogy a Waidhofen an der Ybbsbe való Mert Braun erszénygyártó mesterlegény helyi tanulóévét letöltötte.⁵²

⁴⁵ StAWN Scrin. N. № 33. (1410. jan. 3.), № 36. és 37. (1412. febr. 1. és jún. 18.). Lueger 1410-ben, Nikusch 1412-ben pecsételt.

⁴⁶ Uo. Scrin. Ss. № 141/5. Az oklevélen csak az egyik függőpecsét maradt fenn.

⁴⁷ RB I. fol. 203v (1451. júl. 13.), 226r (1454. dec. 13.), 347v (1465. aug. 7.), RB II. fol. 226r (p. 173., 1473. okt. 9.), Scrin. XXXI. № 6. (1473. nov. 15.).

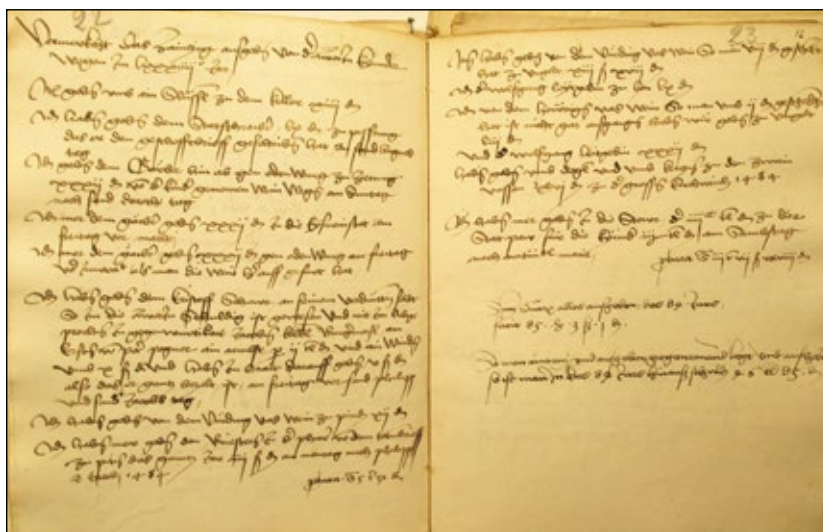
⁴⁸ RB II. fol. 269v (p. 256., 1488. szept. 28.).

⁴⁹ StAWN Vv. № 3/1–4a., latin és német jegyzékek, a № 3/4a. 1568-ból, a többi feltehetően az 1560–1580-as évekből.

⁵⁰ StAWN Ii. № 42. p. 22. (fol. 11r, 1484. febr. 8. és márc. 5.).

⁵¹ StAWN Scrin. Kk. № 7/1. (1465. febr. 17.), uo. Scrin. Pp. № 58. (1541. máj. 23.).

⁵² Uo. Scrin. Hh. № 1/2. (1465. okt. 9.), Scrin. Kk. № 28a. (1531. dec. 30.).

2. kép. Az 1484 tavaszán a Bécsújhely városa által Sopronba küldött követre vonatkozó adatok az 1483–1485. évi Gedenkbuch 22. oldalán (az oldalpáron baloldalt) (StAWN Scrin. li. № 42. pp. 22–23.)

Mátyás király rövid bécsújhelyi uralmának írásos emlékei

Bécsújhely levéltárát az is különlegessé teszi, hogy a város Mátyás-féle megszállásának (1487–1490) idejéből⁵³ számos további, magyar vonatkozású helyi forrás maradt ránk. Ezek köztörténeti, politikatörténeti szempontból is lényegesek lehetnek, főleg jogbiztosító oklevelek, parancslevelek. Bécsújhely a korban nem egyszerűen egy Habsburg-kézen lévő város volt, hanem 1440-től III. Frigyes császár kedvelt, szívéhez közel álló rezidenciavárosa, ezért elfoglalása presztizskérdés is volt, és minden áldozatot megért a magyar királynak. Mátyás saját megkülönböztetett figyelme és kegye Bécsújhely iránt ugyanezzel magyarázható. Nemcsak megerősítette a város addigi kiváltságait,⁵⁴ hanem újabbakat is adott: 1488 decemberétől a bécsújhelyi polgárok felett kizárólag a bécsújhelyi bíró ítélkezhetett.⁵⁵ A város gazdasági erejét is igyekezett helyreállítani: az 1486–1487. évi ostrom során szenvedett károokra való tekintettel a bécsújhelyi polgároknak már az 1487. őszi szüret után készült boraik után sem kellett a királynak adót fizetniük,⁵⁶ szőlőik pedig különös védelmet élveztek.⁵⁷ Szintén az ostrom okozta károk kijavításának költségeivel indokolva 1488 februárjában négy évre mentette fel a várost az osztrák területeken fize-

⁵³ Mayer: Geschichte I/2. 61–66. Az alább idézett források közül számosat használt.

⁵⁴ StAWN Scrin. IV. № 10. (DF 286420., 1487. szept. 7.)

⁵⁵ Uo. № 14. (eredeti, DF 286423.) és uo. Scrin. XIX. № 65. (másolat, DF 286452.)

⁵⁶ StAWN Scrin. IV. № 12. (DF 286421., 1487. szept. 11.)

⁵⁷ Uo. Scrin. XIX. № 59. (DF 286450., 1487. nov. 3.)

tendő *schatzsteuer* alól,⁵⁸ és ugyanezen a napon kelt másik oklevelében pedig elrendelte, hogy mindazon polgároknak, akiknek a házát az elővárosokban lebontották, és nincs hol lakniuk, városi házat és kertet osszanak ki.⁵⁹ Legkésőbb 1488 márciusában Mátyás a bécsújhelyiek azon régi kiváltságát is megerősítette, hogy kizárólag a város polgárai szállíthatnak bort a Semmeringen túl kereskedelmi célból.⁶⁰ Az efféle kiváltságok azonban egyúttal kötelezettségeket is jelentettek, a bornak pedig háborús időkben is megvolt a jelentősége. 1488 májusában Bécsújhely arról volt kénytelen tájékoztatni a királyt, hogy borkészletei megcsappantak, és kérte a király türelmét, de az áruhiány dacára saját monopóliumhelyzetének fenntartását is (más kereskedők ne léphessenek a helyükre).⁶¹ Mátyás nemcsak a meghódított osztrák és stájer területeken biztosította a bécsújhelyi polgárok boldogulását, hanem valójában a Magyar Királyság felé is „szélesebbre tárta a kaput”: a bécsújhelyiek a budai polgárok kiváltságait nyerték el, vagyis felmentést kaptak a magyarországi (belföldi) vámok megfizetése alól. (Érdekes módon ez utóbbi, valóban rendkívüli kiváltságra tudomásunk szerint a bécsújhelyi városatyák soha nem hivatkoztak többet.)⁶²

A rövid magyar uralom idején nemcsak Bécs városában, hanem Bécsújhelyen is megfigyelhető, hogy az udvar egyes tagjai a király kegyéből ingatlanokat szereztek. Adatink vannak Kanizsai László,⁶³ Nagylucsei Orbán,⁶⁴ Niklas von Puchau királyi titkár,⁶⁵ Hanns Riedrer királyi borbély,⁶⁶ Székely Jakab és rokonsága,⁶⁷ valamint Lukas Schnitzer királyi titkár házára, illetve telkére (3. kép).⁶⁸ A magyar királyi házadományok többségét azonban nem az udvartartás tagjai, hanem egyértelműen német nevű és helyinek tűnő személyek nyerték el,⁶⁹ akik között alighanem szép számmal lehettek magyarokkal kollaborálók. Az efféle szerzemények jogossága persze utóbb megkérdőjeleződhetett, amikor a város 1490 augusztusában ismét Habsburg-kézre került, ám nem feltétlenül vesztek el, ha a tulajdonos a kockázatot vállalva megtartásuk és nem eladásuk mellett döntött. Kanizsai László például a leromlott állapotú házát csak 1498-ban adta el egy, a saját udvarában szolgáló soproni polgárnak, Wolfgang Österbergernek.⁷⁰

⁵⁸ Uo. Scrin. Ss. № 36.

⁵⁹ Uo. Scrin. E. № 137.

⁶⁰ Vö. uo. Scrin. XIX. № 62. (DF 286451.)

⁶¹ Uo. Scrin. Cc. № 155/3.

⁶² Uo. Scrin. IV. № 13. (DF 286422., 1488. jún. 6.) Vö. *Kubinyi András*: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig), In: Budapest története. II. A későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Szerk. Gerevich László, Kosáry Domokos, Budapest, 1975. 99–101., *Uő*: Buda és Pest szerepe a távolsági kereskedelemben a 15–16. század fordulóján. Történelmi Szemle 36. (1994) 10–11.

⁶³ Gwb I. fol. 198r (p. 472., 1488. ápr. 29.).

⁶⁴ Uo. fol. 197v (p. 471., 1487. szept. 18.), két polgárház.

⁶⁵ Uo. fol. 198r (1487. okt. 16.).

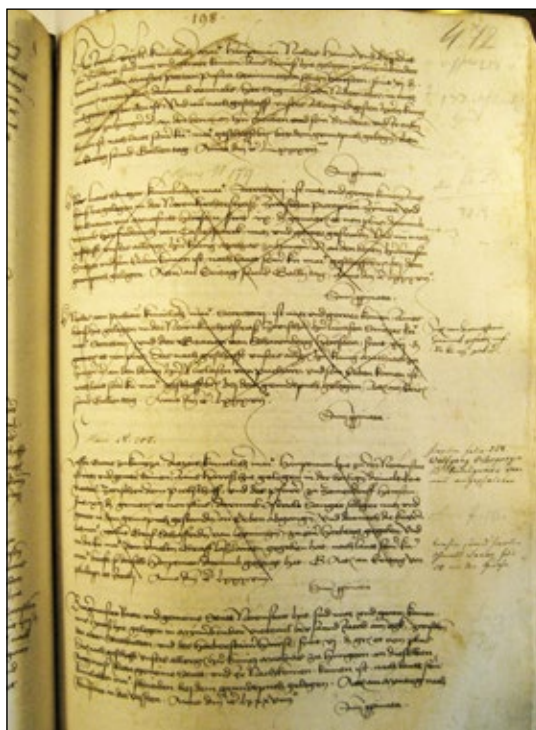
⁶⁶ Uo. fol. 199v (475., 1489. aug. 7.)

⁶⁷ Uo. fol. 198r (472., 1487. okt. 16.). Vö. uo. Scrin. E. № 136/3. (1487. okt. 15.).

⁶⁸ Uo. fol. 198r (472., 1487. okt. 16.). Vö. uo. Scrin. E. № 136/2. (1487. szept. 11.)

⁶⁹ Uo. fol. 198r–204r (p. 472–482.), 16 közvetlen királyi parancs említése, amelyhez még két közvetett adat számítandó, amikor Pogány Péter, ill. Tarcai János járt el (nyilvánvalóan királyi utasításra).

⁷⁰ StAWN Scrin. G7. № 139., uo. Gwb I. fol. 254r (p. 582.).

3. kép. Székely Jakab, Lukas Schnitzer, Niklas von Puchau, és Kanizsai László bécsújhelyi házára vonatkozó 1487. évi bejegyzések a telegkönyvben (Gewährbuch I. fol. 198r [p. 472.])

A bécsújhelyi anyag kutatásának sajátosságai

A tematikai csomópontok ismertetése, a magyarországi és soproni vonatkozások kiemelése után végezetül arról is szólnunk kell, hogy a Bécsújhelyi Városi Levéltár anyagának kutatása miért is bizonyulhat fáradságos és nehezen befejezhető feladatnak. Egyrészt a levéltári anyag meglehetősen terjedelmes. A jelenleg is Bécsújhely város önkormányzatának tulajdonában lévő és általuk fenntartott közintézményként működő városi levéltár 18–19. századig terjedő régi anyaga, az ún. *Altes Archiv* („Régi levéltár”) az évszázadok megpróbáltatásait jelentősebb iratpusztulás és károsodás nélkül vészelte át, ezért osztrák viszonylatban is gazdagnak mondható.⁷¹ A fennmaradt források sora 1239-től kezdődik,

⁷¹ Gertrud Buttlar: Das Stadtarchiv Wiener Neustadt. Pro civitate Austriae. Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich 13. (1991), 9–16. (a továbbiakban: Buttlar: Das Stadtarchiv) 11–12. A levéltár történetének újabb, rövid foglalata: Katalog der Streubestände in Wien und Niederösterreich. Teil 1. Nichtarchivale mittelalterliche Handschriften und Fragmente in Korneuburg, Mistelbach, Retz, St. Pölten, Tulln, Waidhofen an der Thaya, Weitra, Wien, Wiener Neustadt und aus Privatbesitz. Unter Mitarbeit von Alois Haidinger bearb. Franz Lackner. Wien, 2000. (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 272. = Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters II/5/1.) [Katalogband], 46–51.

4. kép. Az 1754-ben készített faragott levéltári szekrények egyike (a római számos egységek fiókjaival) a Stadtarchiv Wiener Neustadt kutatótermében, középen felül az oromdísz közepén Bécsijuhely város faragott és festett címere látható.

de érzékelhetően csak a 14. század első felétől folyamatos, viszont a 15. század derekától egyre terjedelmesebbé bővül. Másrészt e gazdag gyűjtemény kutatása korántsem egyszerű feladat annak sajátos, jobbra pertinenciaalapú tagolódása miatt. Az *Altes Archiv* 18. század közepe előtt keletkezett anyaga ugyanis mindmáig a bécsi születésű pálos szerzetes és neves történetíró, Matthias Fuhrmann (1697–1773) által 1754-ben kialakított rendben áll fenn.⁷² Ugyanekkor csináltatta a város fából azokat a tekintélyt parancsoló szekrényeket is, amelyek ma a levéltári kutatóteremben láthatók (4. kép).⁷³

A Fuhrmann-féle rendszer raktári alapegysége ugyanis a „szekrény” (latinul *scrinium*, németül *Schrein*, rövidítve *Scrin.*), pontosabban szólva a szekrényfiók. (Ezt magyarországi viszonylatban – nemcsak családi, hanem városi levéltárakban, így Sopronban is – *ladulának* nevezték volna.) Mindegyik *scrinium* jele szám vagy betű vagy ezek kombinációja. A *scrinium*okon belül az egyes iratok egyedi sorszámmal (*numerus*, №.) rendelkeznek. A rendezés során Matthias Fuhrmann a pertinencia elvét érvényesítette,

⁷² Buttlar: *Das Stadtarchiv* 13., Gerhartl: *Der Barockhistoriograph* 37–41., Erich Lindeck-Pozza: 200 Jahre Stadtarchiv Wiener Neustadt. Unsere Heimat. Monatsblatt des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich und Wien 25. (1954), 215–220. (a továbbiakban: *Lindeck-Pozza: 200 Jahre*), 218.

⁷³ *Lindeck-Pozza: 200 Jahre* 218–219., Buttlar: *Das Stadtarchiv* 13., a szekrények korábbi felállítási helyéről készült fénykép uo. 11.

azaz az irategyüttesek keletkezési logikáját (a provenienciájukat) figyelmen kívül hagyva és az eredeti iratsorozatokot teljesen szétszedve tematikus csoportokat alakított ki, amelyet a későbbiekben utódai is folytattak a 19. század végéig. Így kerültek össze az egyes városigazgatási szakterületeket reprezentáló dokumentumok, ügy- és irattípusok. A rendszerben kiemelt figyelem és ennek megfelelő jelzet jutott a városi kiváltságoknak és privilégiumoknak, valamint a városi köztulajdon elemeinek (alapítványok, ingó és ingatlan javak). A csoportosításban az időrend kevésbé játszott szerepet. Bár a nem városi eredetű iratanyag (magánszemélyek, feloszlott egyházi intézmények, társulatok) mennyisége tekintélyes lehet, ezek minden további nélkül lettek szétszítva a tematikának megfelelően, eredetük így nem pontosan rekonstruálható. A bizonyosan Bécsújhelyen kívül keletkezett szórványosan, és másolatban jelenlévő iratanyag egy részére, mint amilyen az 1491. évi pozsonyi béke szövege (Scrin XXI. № 29.) vagy Sopron kora újkori hegytörvényei (Scrin. CXXI. № 5/1–2.), a városi tanács alighanem amolyan „munkaanyagként” tett szert.

A scriniumok összesen öt sorozatot alkotnak: Scrin. I–CXXIII., Scrin. A–Z, Scrin. Aa–Zz, Scrin. A1–K10, Scrin. IA–XIIM (utóbbi csoport a későbbi nevén a Litera C). Egy-egy scrinium anyaga – az állományvédelmi okokból mára már kiemelt és a páncélszekrényben őrzött okleveleket leszámítva – több dobozban található. Egyes esetekben azonban a numerusok sora hiányos: vagy hiányzik az irat, vagy egész egyszerűen minden jelzés nélkül áthelyezték máshová. A kötetes kéziratokból, például a városkönyvekből utóbb Josef Mayer levéltáros és várostörténész (1844–1929) egy külön sorozatot (*Historischer Buchbestand*) alakított ki új jelzetekkel. A numerusok nem alkotnak szigorú időrendet, emiatt egy scrinium teljes anyagát kell átnézni akkor is, ha csak egy lehatárolt időkört szeretnénk áttekinteni.

A legjobban feltárt anyagrész a római számos scriniumok sorozata. Ehhez maga Fuhrmann a levéltárról 1755-re elkészített repertóriumában⁷⁴ részben darabszintű, a legfontosabb oklevelek tartalmát kivonatoló, szigorú időrendi jegyzéket állított össze. A későbbi levéltárosok ennek továbbfejlesztésével darabszintű jegyzéket készítettek *Scrinienverzeichnis* néven, amely már a Fuhrmann működése után keletkezett és ide besorolt irattételeket is tartalmazza. E jegyzék azonban az adatfelvételben nem következetes, esetenként pontatlan.

Noha a Scrin. IA–XIIM-hez (azaz a Litera C-hez) vélhetően Josef Mayernek köszönhetően szintén készült darabszintű jegyzék, a további három sorozat, a Scrin. A–Z, a Scrin. Aa–Zz és a Scrin. A1–M12 alapszintű áttekintéséhez mindmáig a 18. századi Fuhrmann-féle repertóriumra vagyunk utalva. Tartalmi feltárásukhoz (legalábbis az 1500-ig keletkezett iratokhoz) ugyanakkor rendelkezésre áll három tematikus mutató: egy helynévmutató (*Ortsverzeichnis*), egy személynévmutató (*Personenverzeichnis*) és

⁷⁴ Gerhartl: Der Barockhistoriograph 40–41. – Repertorium et recensio specialis omnium diplomatum, privilegiorum ... redegit publicoque commodo restituit R. P. M. Fuhrmann Ord. S. Pauli P. E. [Neostadii], 1755. StAWN Historischer Buchbestand, Bd. 819.

egy tárgymutató (*Sachverzeichnis*). (Ezekben a római számos scriniumok és a városkönyvek anyaga is szerepel; a *Sachverzeichnis* a 16–17. századra is kiterjed.) E precíz segédletek Josef Mayer szívós munkájának eredményeként készültek el.

Bécsújhely közép- és kora újkori történetének igen fontos forrásai találhatók az említett *Historischer Buchbestand*, a kötetes kéziratok sorozatában, a legkorábbi városkönyvek, telekkönyvek, tanácsülési és bírósági jegyzőkönyvek sorában. Ezek segédlete a *Bandverzeichnis*, ahol a jelzetek sorrendjében a kötet címe, rövid leírása (tartalmi jellemzése) szerepel, a megjegyzés rovatban pedig általában az időköre vagy keletkezési ideje, továbbá az esetleges régi jelzete is fel van tüntetve.

Josef Mayert e segédletek összeállításában saját történész munkája és érdeklődése is vezetett: élete végén, 1924–1928 között jelentette meg *Geschichte von Wiener Neustadt* címmel várostörténeti monográfiáját. Az első két, az 1500 előtti időszakot feldolgozó kötetet különös gonddal írta meg, azok jegyzetapparátusa nagy bőséggel tartalmaz visszakereshető levéltári jelzeteket.⁷⁵

A levéltári állományt az intézmény legutóbbi költözését követően, 1992–1993 során revízió alá vették, amelyről minden egyes dobozban egy kisebb cédulát helyeztek el. (E munkálatok során sajnos csak ellenőrzés történt, a kézbe vett iratok alapján nem kísérelték meg darabszintű jegyzék összeállítását.) Nem sokkal később a scriniumok anyagát állományvédelmi okok miatt az 1990-es évek második felében, illetve a 2000-es évek elején teljes egészében mikrofilmre vették.⁷⁶ Bizonyos, római számmal jelölt scriniumok, ill. a Scrin. N, Scrin. O, Scrin. Ss és Scrin. Tt anyagából 2012 és 2017 között többszáz oklevelet emeltek ki, digitalizáltak, csomagoltak külön oklevéldobozba, majd helyezték el páncélszekrényben. E dokumentumok eredetiben már nem, csak digitális formában kutathatók. E kiemelt tételekhez egy korábbi bécsújhelyi levéltáros, Erich Lindeck-Pozza révén darabonként gépelt kivonat, regesztá készült, amelyeket az oklevelek dobozaira ragasztottak fel. Ám a digitalizálási munkálatok félbemaradtak, így a Scrin. N és a Scrin. O dobozaiban mi magunk is szép számmal találtunk eredeti és ismeretlennek számító középkori okleveleket.

A 2013 és 2024 között több alkalommal folytatott bécsújhelyi kutatásaink⁷⁷ során igyekeztünk a levéltár 13–16. századi anyagának magyar vonatkozású darabjait számba venni. Az elődök eredményeire támaszkodva a digitális fényképezés segítségével hozzájuk képest gyorsabban, nagyobb mennyiségű levéltári anyagot tudtunk áttekinteni. Hiába törekedne azonban bárki is a teljességre, ha nem ismerjük Sopron és a környező magyarországi települések késő középkori–kora újkori lakosainak teljes névsorát, így azon ada-

⁷⁵ Mayer: *Geschichte* I/1–II/2., négy kötetben.

⁷⁶ Pl. a StAWN Scrin. Ii. № 43. és 44. csak mikrofilmen tanulmányozható, mivel eredeti példányuk lappang.

⁷⁷ Péterfi Bence 2013 januárjában egy napot magánúton, 2016 szeptemberében három napot az OTKA K 105916. számú projekt keretében kutatott. Ezt követően csatlakozott Lakatos Bálint, és 2018 februárjában közösen végezték a levéltári feltárómunkát – öt napot a LP2015–4/2015. azonosítójú MTA Lendület-pályázat, 2024 szeptemberében pedig két napot a 2021-NKTA-15. számú TKP-projekt finanszírozásában. Jelen tanulmány elkészültét ez utóbbi TKP-projekt támogatta.

tok felett, ahol az illető magyarországi érintettségét a szövegben nem említik, könnyen átsiklik a kutató. E tekintetben elég csak Harald Prickler becslését említeni, aki szerint az 1500 körüli Kismarton személyneveinek körülbelül 30 %-a Bécsújhelyen is kimutatható.⁷⁸ Ez figyelmeztet egyben arra is, hogy a határon átnyúló családi szálak kibogozása utólag úgyszólván lehetetlen feladat.

Ezzel együtt munkánk során tetemes számú magyar vonatkozású adatot sikerült feltárnunk vagy újból megtalálnunk:⁷⁹ jelenleg mintegy 440 darab, bizonyosan 1526 előtt keletkezett tételt ismerünk, és további közel százat a 18. századig bezárólag. E mennyiség még növekedhet, hiszen a feldolgozásnak még nem értünk a végére. Az esetlegességek dacára a terjedelmes forrásanyagot kivonatok formájában egy „Bécsújhely és Nyugat-Magyarország” munkacímű kötetben kívánjuk majd publikálni, hozzájárulva egyúttal Sopron és környéke közép- és kora újkori város-, gazdaság- és régiótörténetének jobb megismeréséhez.

⁷⁸ Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte 229.

⁷⁹ A feltárt forrásokat közlő vagy hasznosító publikációink: ZsO XIV. 514., 554. sz., XV. 114., 274., 861. sz. [= MZsO VIII. 24. sz.]; Lakatos Bálint: Kismarton város két oklevele (1461, 1502). Városi szervezet és oklevéladás. Soproni Szemle 71. (2017) 303–304.; Uő: Mezővárosi oklevelek 381., 465., Uő: Halál Bécsújhelyen: Somogyi János győri kereskedő és Magyar Ferenc hagyatéka, 1590–1591. Arrabona 61. (2023) 91–111.

A sokáig rejtőzködő mű

A jeles soproni polgármester, Lackner Kristóf¹ (1571–1631) huszonnégyszáz művet írt életében – legalábbis ennyinek az elkészültéről tudunk biztosan.² Munkáinak egy részét a korra jellemző exemplum-, illetve aforizma-gyűjtemények teszik ki (ilyen például az *Aphorismi politici*, vagy a *Galea Martis*),³ illetve több alkotása az emblematika körébe tartozik (*Coronae Hungaricae emblematica descriptio*, *Florilegus Aegyptiacus*).⁴ Ismert ezeken

* Jelen dolgozat annak az előadásnak az írott változata, amely 2023. október 11-én hangzott el a Soproni Levéltár által szervezett „Hivatalnokok, hivatali karrier, elit családok a kora újkori Sopron vármegyében és Sopron városban” című konferencián, Sopronban. (Az előadás címe az alábbi volt: „Lackner Kristóf elveszettnek hitt munkája, a *Politia*.”) Köszönöm Fajt Anitának, Skorka Renátának, Szabó András Péternek és Szende Katalinnak a tanulmány elkészítése során nyújtott segítségét, valamint Dominkovits Péternek és H. Németh Istvánnak a szöveggel kapcsolatos hasznos észrevételeket.

¹ Személyére ld. Kovács József László: Lackner Kristóf és kora (1571–1631). Sopron, 2004. Fontos szövegkiadás, benne Lackner-historiográfiával: Dominkovits Péter: Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai. (Végrendeletek, hagyatéki- és vagyonleltárak, osztályok 1591–1632.) – Besitztümer eines reichen Stadtleiters, des Bürgermeisters Christoph Lackner (Testamente, Verlassenschafts- und Nachlassinventare, Vermögensteilungen 1591–1632). Sopron, 2007. Az életútra ld. még tanulmányunkat: Tóth Gergely István: Evangélikusként a király hűségén. A felekezeti identitás szerepe Lackner Kristóf soproni polgármester életművében. Soproni Szemle, 72. (2018) 240–247.

² Lackner saját maga is felsorolja önéletrajzában az addig (1618-ig) készített műveit – a kéziratban lévőkét is! –, de ez nem a teljes lista. Itt tizenhárom művét említi tizenegy pontban. Ld. *Lackner Kristófnak*, mindkét jog doktorának rövid önéletrajza. – Vitae Christophori Lackner I. U. D. Hominis, brevis consignatio. A szöveget gond., ford., jegyz. és bev.: Tóth Gergely. Soproni Levéltár, Sopron, 2008. (Sopron város történeti forrásai. C sorozat, 5. kötet.) 114–119. Az általunk megállapított teljes listát ld. az 1. táblázatban! A műveket bővebben is ismertetjük megjelenés előtt álló lexikoncikkünkben: Gergely Tóth: Christoph Lackner. In: Companion to Central and Eastern European Humanism. Vol. 1. Hungary. Ed. Farkas Gábor Kiss. (Megjelenés előtt.)

³ Ld. az 1. táblázatban a 19. és 20. szám alatt.

⁴ Uo. a 8. és 11. szám alatt. A témára legújabban: Kusler Ágnes: Habsburg-propaganda és polgári erények: Lackner Kristóf és az alkalmazott emblematika Sopronban a 17. század elején. Művészettörténeti Értesítő 68 (2019) 1–2. sz. 33–96. Ugyancsak érinti Lackner munkásságának eme területét Serfőző Szabolcs: Habsburg reprezentáció a kora újkori magyarországi szabad királyi városok városházáiban. Urbis: magyar várostörténeti évkönyv, 15. (2021) 275–332., különösen: 298–300., illetve Uő: „A kétfejű sas szárnyainak oltalmában”: A Habsburg uralkodók reprezentációja a kora újkori Sopronban. Soproni Szemle, 74. (2020) 294–344., passim.

kívül három iskoladrámája, és jogi munkái is.⁵ E művek inkább irodalomtörténeti és jogtörténeti szempontból érdekesek. Lackner ugyanakkor készített egy-két olyan művet is, amelyeket a történész is haszonnal forgathat – e művek ugyanis jobban kötődnek a tudós polgármester hivatali munkájához. Ide sorolhatók alkalmi szónoklatai, nemrég felfedezett önéletrajza, illetve legújabban felbukkant munkája, a soproni városi tanács megválasztásáról és Lackner által elképzelt ideális működéséről szóló *Politia*.⁶

1. táblázat. Lackner Kristóf művei időrendi sorrendben

	Mű címe	Megjelenés helye éve (Kéziratnál keletkezés éve, kézirat lelőhelye)	Modern kiadás, fordítás
1.	Theses de Usucapionibus.	Graetii Styriae, 1592.	-
2.	Theses ad Iuris materiam de hereditatibus.	Patavii, 1595.	-
3.	Articuli foederis. [A Soproni Tudós Társaság törvénycikkei.]	1604; OSZK Kézirattár Fol. Lat. 1321. ff. 1–15.; OSZK Fol. Lat. 1643. ff. 66r–94r.	-
4.	Politia.	1609. (első változat); Čaplovičova knižnica C3-137. (A); MNL OL R 314. Városi iratgyűjtemény. 92. tétel Kőszeg (6. d.) No. 1. pp. 1–62. (K) ⁷	-
5.	Oratio exhortatoria [...] anno 1610. Sempronii habita.	1610; OSZK Fol. Lat. 1643. ff. 37–59.	-
6.	Oratio funebris [...] Anno 1611. Sempronii habita.	1611; uo. ff. 1–36.	-
7.	Oratio de laudibus [...] Anno MDCXII. [...] habita.	1612; uo. ff. 98–129.	<i>Grüll Tibor</i> : Lackner Kristóf beszéde Sopron város dicséretéről [1612]. In: Lymbus. Művelődéstörténeti Tár. III. Szerk. Monok István, Petneki Áron. Szeged 1991. 45–97.

⁵ A három iskoladrámát ld. az 1. táblázatban a 9., 10. és 16. szám alatt; a jogi munkákat ld. uo. az 1., 2. és 13. szám alatt.

⁶ Ld. uo. a 5., 6., 7., 18. (szónoklatok), 15. (önéletrajz), 4. (*Politia*).

⁷ A kéziratokra ld. alább.

8.	Coronae Hungariae emblematica descriptio.	Lavingae Suevorum, 1615.	-
9.	Cura regia.	Cassoviae, 1616.	-
10.	Electio trigoniana.	Francofurti, 1617.	Electio trigoniana ... A kísérőtanulmányt írta: Kovács József László. Sopron, 2004. (Faksimile kiadás.)
11.	Florilegus Aegyptiacus.	Kereszturini, 1617.	Florilegus Aegyptiacus in agro Semproniensi. – Maiestatis Hungariae Aquila. Keresztúr, 1617. Közread. Kőszeghy Péter; bev.: Kovács József László. (Bibliotheca Hungarica antiqua XIX–XX.) Budapest, 1988. (Faksimile kiadás.)
12.	Maiestatis Hungariae Aquila.	Kereszturini, 1617.	Ld. uo. (Faksimile kiadás.)
13.	Quaestiones Iustinianee.	Francofurti, 1617.	-
14.	Emblematischer Tugend Spiegel.	Franckfurt, 1618.	-
15.	Vitae Christophori Lackner [...] brevis consignatio.	1618; Esztergomi Főszékes-egyházi Könyvtár (EFK) Hist. VII. a. 5.	Lackner 2008. (ld. 2. jegyz.)
16.	Actus Oeconomicus.	Francofurti, 1619.	-
17.	Epistola ad fundatorem.	1619; Soproni Evangélikus Levéltár 45. VI. B. 240–256.	Németh Sámuel: Mértékletességi Egyesület Sopronban 1619. Soproni Szemle, 4. (1940) 207–220.
18.	Oratio ad noviter introductum Inspectorem...	1620; Soproni Evangélikus Levéltár 45. VI. B. 223–228.	Szende Katalin–Grüll Tibor: Lackner Kristóf beszéde Huber Márk iskolafelügyelő beiktatására (1620). In: Soproni Szemle, 45. (1991) 237–241.
19.	Aphorismi politici.	Tubingae, 1625.	-
20.	Galea Martis.	Tubingae, 1625.	-
21.	Salicetum Semproniense.	Viennae Austriae, [1626.]	-

22.	Postscriptum.	1600–1618? (Elveszett) ⁸	-
23.	Leges scholasticae.	1606–1618? (Elveszett) ⁹	-
24.	Fontes Vitae Aeternae.	1618 előtt? (Elveszett) ¹⁰	-

1. kép. Lackner Kristóf rézmetszete Sopronról és címeréről (1610 körül)

⁸ A műre ld. *Lackner* 2008. 116–117., ill. ld. uo. a 162. oldalon a 126. jegyzetet.

⁹ A műre ld. *Lackner* 2008. 118–119. Kovács József László szerint a Lackner által készített iskolai törvények azonosak azzal a *Schull Ordnung*-gal, amelyet Deccard János Kristóf dolgozott át 1718-ban, illetve az eredetileg német szöveget magyarra és latinra is lefordította. Ld. erre *Kovács József László*: *Leges Scholasticae Lacknerianae* avagy a Sopronyi Keresztény Oskoláknak ... ditséretes törvényi (1620–1718). *Soproni Szemle*, 36. (1982) 228–238, 314–326., itt: 228–231., a szabályok szövegét németül és magyar fordításban ld. uo. 231–238, 314–326. A felvetéssel kapcsolatos kételyeinkre ld. *Lackner* 2008. 163. (134. jegyzet.) Kovács József László véleményének ellentmond az is, hogy Haynóczi (Hajnóczy) Dániel egy megjegyzéséből úgy tűnik: a Kovács által kiadott törvényeket valójában Johann Fridelius készítette, és Deccard azokat dolgozta át később. Ld. erre *Németh Sámuel*: A soproni evangélikus líceum tanuló ifjúsága a XVIII. században. *Soproni Szemle*, 11. (1957) 65–78., itt: 76.

¹⁰ A műre ld. *Lackner* 2008. 118–119., ill. ld. uo. a 164. oldalon a 135. jegyzetet.

Ami a *Politiát* (itt: „állam”, „államkormányzat”; „városi polgárság”) illeti, műről tudott a korábbi kutatás is, mivel maga a polgármester többször is említést tett róla. 1612. évi, Sopron város dicséretét célzó beszédében a városi tanács megválasztásával kapcsolatban ezt írja: „Hogy ez a választás hogyan, mikor és hol zajlik, másutt már leírtam a haza és az utókor jövődő hasznára, nehogy bárki is arra a következtetésre jusson, hogy ebben nincs semmiféle rendszer.”¹¹ Az 1610-es években írt önéletrajzában (*Vita*) pedig így válaszolja fel saját írói portréját: „Ha valaki azt kérdezné, mit csinált Lackner hivatali feladatoktól mentes szabad óráiban, az tudja meg, hogy Lackner, ami szabadideje csak volt, azt mind a tudományokra áldozta, és nem múlt el úgy nap otthon, a múzsák között, hogy tudását ne gyarapította volna valami addig ismeretlen dologgal. Ezt lehet látni (I.) a *Politiában*, amelyet hazája érdekében írt. E könyvben le van írva minden egyes tanácsos feladata, továbbá az eddig megtartott gyakorlat az előjárók szabad választásában, valamint más igazságszolgáltatási eljárásokban és szokásokban. Ezt a *Politia* című munkát rendkívül hasznos és gondosan válogatott jogszabályokkal és jogi alaptételekkel világította meg, amelyek úgy a polgár-, mint a büntetőjogi perekben használatosak ugyanott.”¹²

A Lackner emlékére 1714-ben összeállított beszédgyűjtemény, amely a városvezető önéletírását is felhasználta, szintén beszámolt a *Politiáról*, de újdonságot nem hoz, mivel készítője csak kimásolta a *Vita* vonatkozó részét.¹³ Grüll Tibor a beszédgyűjtemény híradása alapján helyesen következtetett arra, hogy a *Politia* lehet az a munka, amelyről Lackner az 1612. évi orációjában említést tett.¹⁴ Ekkor azonban még nem volt ismert maga a mű. Ezért is történhetett meg, hogy Lacknernek egy kéziratos német jogi szöveg-

¹¹ Grüll Tibor fordítása. Az eredeti szöveg: „...quae lectio et electio qualiter, quando et ubi fiat, alibi pro patria in futurum commodum posteritati consignavi, ne putet vel in eo quis nullam observari methodum.” Ld. Grüll 1991. 59. (latin), 84–85. (fordítás).

¹² Saját fordításunk. Az eredeti szöveg: „Porro, si quis quaerat, quae immunitas ab officiis publicis et succisivis postmodum horis Lacknerus hic fecerit, is sciat eum, quantum temporis otiumque habuit, omne id studiis vovisse, nec diem domi in Museo praeterire sivit, quin studiis suis incognitum antehac adiecerit. Quare id ipsum videre est: (I.) in *Politia*, quam pro patria conscripsit, in quo libro officia singulorum consiliariorum sunt descripta, mosque hactenus observatus, tam in libera magistratus electione, quam aliis iuris dicundi modis et consuetudinibus; quae *Politia* utilissimis et selectissimis regulis et axiomatibus iuris est illustrata, tamque in civilibus quam criminalibus causis in foro inibi usitatis.” Az eredeti szöveget és fordításunkat ld. Lackner 2008. 114–115.

¹³ Vesd össze az előző jegyzetben lévő szöveggel az alábbiakat: „*Politia* quam pro patria conscripsit, quo in libro singulorum senatorum et consiliariorum consignata sunt officia, mosque hactenus observatus tam in libera electione magistratus, quam aliis iuris dicundis [!] modis et consuetudinibus: quae *Politia* utilissimis et selectissimis regulis ac axiomatibus iuris est illustrata, tamque in civilibus quam criminalibus causis in foro usitatis.” Ld. Abraham Aegidius Dobner: Dissertatio VI. de Emblematis, quibus B. Lacknerus fidem subditorum regi debitam repraesentare voluit. In: B. Domini Christophori Lackneri, J. U. Doctoris et Consulis quondam Civitatis Semproniensis, vitae curriculum. Ed. Johannes Fridelius. Ratisbonae, 1714. 75–107., itt: 101–102.

¹⁴ Grüll 1991. 85. (41. jegyzet); Grüll Tibor: Lackner Kristóf ismeretlen jogi jegyzetei. Soproni Szemle, 47. (1993) 70–73., itt: 72–73.

hez fűzött jegyzeteiről – amelyeket szintén Grüll talált meg¹⁵ – a polgármester biográfusa, Kovács József László tévesen azt feltételezte, hogy azok megfeleltethetők Lackner szóban forgó munkájának.¹⁶

A megtalált kéziratok

Efféle találgatásokra immár nincsen szükség, mivel kollégánk, Szabó András Péter a mű két kéziratát is felfedezte. Elsőként az alsókubini (Dolný Kubin, Szlovákia) Čaplovičova knižnica kéziratárában talált egy példányt, mégpedig egy jól olvasható, bár hibáktól nem mentes 18. századi másolatot. Ez a változat tartalmazza a szerző nevét, a mű címét, és az elkészülés idejét is, amely a címlap szerint 1609-re esett.¹⁷ Ezzel Grüll Tibor sejtése végleg bizonyosságot nyert, hiszen 1612-ben már valóban hivatkozhatott e művére az akkor még városbíró Lackner.

Felvethető, hogy az Alsókubinban fellelt másolat elkészítése Bél Mátyáshoz (1684–1749), a jeles történész-polihisztorhoz kötődik. Véleményünket két argumentumra alapozzuk. Egyrészt, Lackner fentebb említett önéletrajzát Bél bizonyosan lemásoltatta magának, amelyet aztán idézett is Sopron vármegye leírásában.¹⁸ Ha tehát Bél ténylegesen hozzájutott Lackner egyik kéziratához és másolatot készíttetett róla, logikus azt feltételezni, hogy egy másikról is ő készíttetett saját példányt. Ezt az érvet azonban gyengíti, hogy az alsókubini példány írásképe nem azonos Bél egyik írnokának duktusával sem – legalábbis azokéval, akiket ismerünk –, illetve az is a felvetés ellen szól, hogy a jeles tudós nem idézi a *Politiát* az említett művében. Felhozható azonban, hogy az alsókubini gyűjtemény tartalmaz más, Bél Mátyástól származó, illetve egykor az ő tulajdonában lévő kéziratokat is.¹⁹ A két fenti megfigyelés ugyanakkor voltaképpen „egymást támasztja alá”, így még nem bizonyítják kellőképpen, hogy Bél a másolat készíttetője.

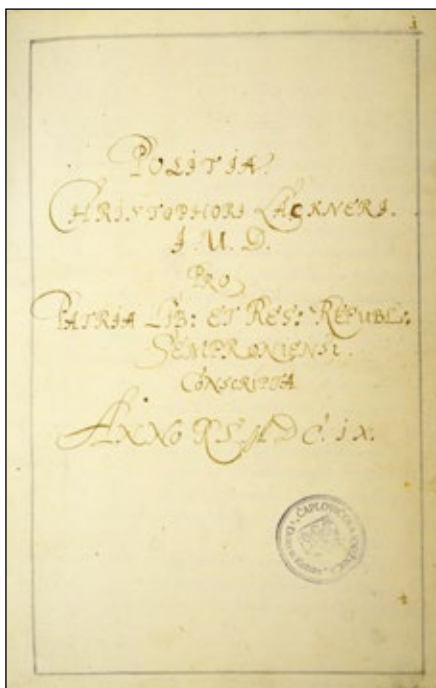
¹⁵ Ld. Grüll 1993.

¹⁶ Vö. Kovács 2004. 164.

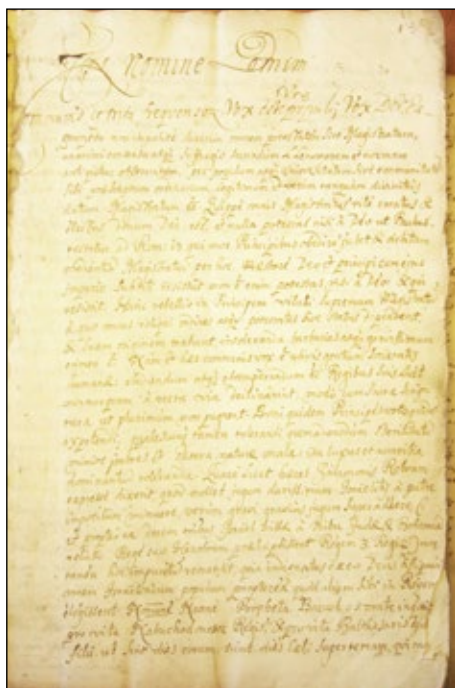
¹⁷ „Politia Christophori Lackneri I. U. D. pro patria libera et regia republica Semproniensi conscripta Anno R. S. MDCIX.” Kézirat, Čaplovičova knižnica C3-137. (Továbbiakban: A.) Ld. még a 2. képet!

¹⁸ Lackner önéletrajzának fent említett (egyedülként fennmaradt) példánya bizonyosan Bél részére készült, amit bizonyít egyrészt, hogy Bél egyik másolója készítette, másrészt pedig, hogy a példány Bél kéziratosa hagyatékában maradt fenn. Ld. [Lackner Kristóf:] Vitae Christophori Lackneri I. U. D. Hominis, brevis consignatio. Kézirat, Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár (EFK) Hist. VII. a. 5. A kéziraatra ld. Tóth Gergely: Előre megírt emlékezet: Lackner Kristóf különös önéletrajza. In: Lackner 2008. 7–35., itt: 10., et passim, illetve uo. 71. A Vitát lemásoló írnok készítette Bél részére Sopron vármegye leírásának egyik legkésőbbi példányát is (lelőhelye: EFK Hist. I. zz.). A kéziraatra még ld. Tóth Gergely: Sopron vármegye – Bevezetés. In: Matthias Bel: Notitia Hungariae novae historico-geographica... Comitatum ineditorum Tomus II. in quo continentur ... Comitatus Soproniensis, Castriferrei, Szaladiensis et Veszprimiensis. Edendo operi praefuit et praefatus est Gregorius Tóth; textum recensuerunt notisque instruxerunt Bernadett Benei (et al.) Budapestini, 2012. 26–27.

¹⁹ Ld. pl. [Matthias Bel:] Historia Comitatus Szaboltsensis. (Autográf Bél-kézirat!) Čaplovičova knižnica C3-157a.

2. kép. Az A kézirat címlapja (ld. 17. jegyz.)

3. kép. A K kézirat első oldala (ld. 20. jegyz.)

A *Politia* másik megtalált példánya az Országos Levéltár anyagából került elő, a Mohács utáni (R) szekció mesterségesen létrehozott városi iratgyűjteményéből.²⁰ A másolatnak nincs címe, sem szerzőségi adata, és készítőjéről sem tudunk semmit: csak annyit lehet megállapítani, hogy vélhetőleg 17. századi kézről van szó. Az is kérdéses, hogy miért osztották be Kőszeg városi iratai közé, tehát hogy volt-e ennek valami alapja (pl. az irat készítője, vagy a kézirat eredeti helye tekintetében).

Vagyis rövid időn belül két példány is előkerült Szabó András Péter jóvoltából, ráadásul a mű két szövegváltozata. A variánsok sajátosságai, illetve egymáshoz való viszonyuk a mű keletkezésére is vet némi fényt – de legalább ennyi bizonytalanságot is okoz. A továbbiakban tehát összevetjük a két kéziratot, s megkíséreljük megállapítani, hogy hol helyezhetők el a mű szöveganyagában.

²⁰ MNL OL R 314. Városi iratgyűjtemény. 92. tétel Kőszeg (6. d.) No. 1. pp. 1–62. (Továbbiakban: K). Ld. még a 3. képet! Megjegyzendő, hogy a kézirat egy főleg 17. századi anyagokat tartalmazó kolligátum része, amelyben Kőszegre és Sopronra vonatkozó források mellett jócskán vannak erdélyi vonatkozású anyagok is. Kőszeghez való besorolása tehát meglehetősen önkényes. A kolligátum csak 1978-ban került be a levéltárba, a 62/1978. iktatózámon. (Köszönöm Szabó András Péternek, hogy a kéziratra vonatkozó észrevételeit megosztotta velem.)

A két példány egymáshoz való viszonya és a mű feltételezett szöveg hagyománya

Mindkét fennmaradt példány másolat, de nem ugyanarról a kéziratról készültek, és nem is egymásról készültek.²¹ Az alsókubini példányt (az alább látható családfán: **A**) egy korábbi, elveszett fogalmazványról (családfán: *a*) másolták, amely fogalmazvány szerkezetében már teljes volt, mivel a Lackner által elképzelt ideális városi szenátus minden tagját tartalmazta – egy, talán véletlenül kimaradt tanácsost leszámítva. A mű elején ugyanis található egy felsorolás – tulajdonképpen egy tartalomjegyzék –, ahol Lackner megadja a tanácsosok fiktív nevét és rangjukat, ha van: a továbbiakban e tanácsosok neve és rangja képezi a fejezetek címeit.²² Ebből a listából tudható, hogy az **A** szövege tartalmazza a listában utolsóként említett tanácsstagról szóló szakaszt is. Ám e változatban még egy kivétellel²³ nem szerepeltek kigyűjtött jogszabályok az egyes tisztviselők, illetve tanácsstagok feladataihoz rendelve.

A jobb híján kőszeginek nevezett másolatban (**K**) már jelentős többletek vannak, így jogszabályok is szerepelnek több helyütt, sőt olyan jogi természetű fejtegetések is, amelyeket az alsókubini példányban hiába keresnénk.²⁴ A többletek egészen bizonyosan Lacknertől erednek, aki láthatóan sok ponton tovább írja, tovább gondolja saját munkáját. Erre szép példa, hogy a **K**-ban a katonai tisztségviselők választásánál van egy mondat, amely az **A**-ban még nem szerepel. Így szól: „Felix namque magistratus, qui tempore pacis de bello cogitat” („Boldog az a városvezetés, amely béke idején a háborúról gondolkodik”). A mondat csak megtöri a gondolatmenetet, tehát nem másolói kihagyásról van szó, hanem utólagos betoldásról.²⁵ Ennek pedig aligha lehet más a szerzője, mint Lackner

²¹ Hogy nem egymásról készültek, és nem ugyanarról a kéziratról készültek, azt a két kézirat közötti, alább tárgyalandó számos különbség mellett az alábbi szemléletes példával tudjuk illusztrálni. Egy helyen az alsókubini változat (**A**) készítője nem tudott kibetűzni egy szót az általa másolt eredeti kéziratban, ezért a szót kipontozta: („... phalange”). Ld. **A** p. 13. A kőszegi példány (**K**) készítőjének azonban semmi gondot nem okozott a szó kiolvasása („calicum phalange”). Ld. **K** 7. Világos tehát, hogy más-más eredeti volt előtűk, illetve az is, hogy nem készülhettek egymásról. A szöveg egyébként itt arról szól, hogy a polgármester a megválasztása után „illendő köszönettel és egy seregnyi kupával látja vendégül” a hozzá érkezőket a saját házában („eos debita gratiarum actione atque calicum phalange excipit”).

²² A felsorolást ld. **A** p. 17. Még ld. alább a 4. képet! A kifejtésben nem szereplő „Tobias Lucanus” nem az utolsó tanácsstag a listában, így elképzelhető, hogy Lackner hagyta ki véletlenül a műből – de az is lehet, hogy a másoló hibázott. A megnevezett tisztviselőket ld. még alább a 2. táblázatban.

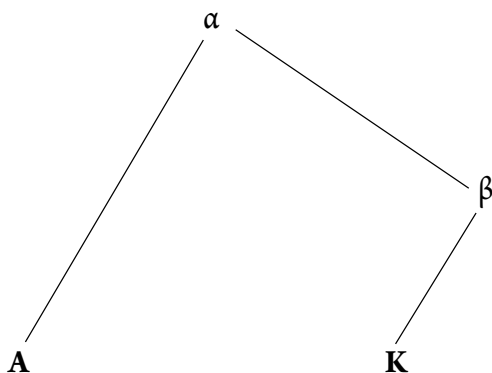
²³ Az egyik tanácsos, Alexander Africanus fejezetében a végrendeletek kapcsán Lackner már ebben a változatban is hosszan tárgyalja a fellebbezési fórummal, azaz a tárnoki székkel kapcsolatos törvénycikkeket és státútumokat (ld. **A** pp. 39–45).

²⁴ Jelentősebb többletek a **K**-ban: jogszabálygyűjtemény a végrendeletek kapcsán: **K** pp. 27–30, az elején hangsúlyosan: „Sequuntur huc pertinentes regulae iuris” (nem szerepel az **A**-ban, ld. **A** p. 39.); fejtegetés, illetve jogszabálygyűjtemény a szerződések típusairól: **K** pp. 37–45. (**A**-ban nincs, ld. **A** p. 46.); fejtegetés és jogszabálygyűjtemény a bűntettek típusairól: **K** pp. 46–58. (**A**-ban nincs, ld. **A** pp. 46–47.); kánonjogi jogszabályok: **K** pp. 60–62. (Nincs benne az **A**-ban, ld. **A** p. 53.).

²⁵ A szövegrész: „Secundus labor est, ut officia militaria, quae tempore necessitatis exiguntur, et per omnia requiruntur, distribuantur (et hic fit paulo post certo ad eum praefixo die). Felix namque magistratus, qui tempore pacis de bello cogitat. Catalogus horum extat in domo senatoria vel curia, ubi videre est, qui ex

Kristóf, aki önéletrajza szerint 1613-ban egyebek mellett ezt a szentenciát íratta ki Sopronban az Előkapura.²⁶

A fentiekből következik, hogy a **K** példány már egy másik, szintén elveszett kézirat-ról készült (családfán: β). Lackner ebben a kéziratban (β) tehát tovább dolgozott a művén – a fenti adat alapján vélhetően 1613 után. Ám a másolat a fiktív Petrus Romanusnál, a kánonjog szakértőjénél véget ér – holott az említett felsorolásból, amely e kéziratban is szerepel,²⁷ tudjuk, hogy ezután még következett volna négy tanácsos és a jegyző, s ezek az **A** kéziratban szerepelnek is. Úgy gondolom ezért, hogy Lackner valamiért nem tudta vagy nem akarta befejezni a mű átdolgozását, kibővítését, s ezért ér véget hamarabb a **K** kézirat. Az bizonyos: nem arról van szó, hogy csonka lenne ez a példány – vagy legalábbis a rendelkezésünkre álló másolat –, mivel az utolsó lap alsó része üres.

1. ábra: a *Politia* kéziratainak feltételezett családfája

A mű keletkezéséről tehát jelenlegi tudásunk szerint a következők állapíthatók meg. Az első változatot (α) Lackner 1609-ben vetette papírra (ahogyan az **A** címében szerepel), amikor már a rangban második legnagyobb városi tisztséget, a városbírói hivatalt töltötte be. Ekkor már kidolgozta az összes tisztviselő feladatköreit (ez a szöveg elején lévő felsorolásból tudható), de még csak egy fejezethez írt kis jogszabálygyűjteményt. Később újra nekifogott a műnek, s egy új kéziratot kezdve (β) – de a korábban elkészült részeket az

civibus sufficientes, superstites vel mortui fuerint, quive in illorum locum substituendi sint.” (A kurzívval jelzett részek csak a **K** kéziratban vannak meg!) Magyar fordításban: „A második munka, hogy szétosztják a katonai tisztségeket, amelyek szükség idején kellenek, s minden tekintetben megkívántatnak. *Boldog ugyanis az a városvezetés, amely béke idején a háborúról gondolkodik.* Ezek [tehát a katonai tisztségek – T. G.] katalógusa megvan a városházán *avagy a kúriában*, amelyben látni lehet, hogy a polgárok közül ki áll rendelkezésre, ki van életben és ki halott, vagy hogy kiket kell a helyükre kinevezni.” (A *Politiából* származó részleteket mi fordítottuk – T. G.) Ld. **A** p. 23., **K** p. 15.

²⁶ Lackner 2008. 124–125. (XXXI. fejezet.) A Lackner által elhelyezett jelmondatra, illetve előképeire és lehetséges mintáira legújabbán ld. Kusler 2019. 63–64.

²⁷ A tisztviselők felsorolását a **K** kéziratban ld. pp. 9–10. Még ld. alább az 5. képet és a 2. táblázatot!

előző változatból (α) átmásolva – az egyes tisztségek közül többhöz is jogi aforizmákat, illetve jogszabályokat írt, illetve más módon is bővítette a kéziratot.²⁸ Lehet, hogy ez az átdolgozás, vagy annak egy része már 1618-ra elkészült, mivel az eddig az évig vezetett önéletrajzában a *Politiával* kapcsolatban már hangsúlyosan említi ezeket a „jogszabályokat és jogi alaptételeket”, amelyekkel „megvilágította mondandóját”.²⁹ E két, Lackner által készített változat (α , β) elveszett, de készült róluk egy-egy másolat: a **K** talán még a 17., míg az **A** bizonyosan a 18. században.³⁰

Valóság és fikció: Lackner művének tartalma

A *Politiában* Lackner Kristóf elsőként leírta a soproni magisztrátus megválasztásának módját,³¹ majd a soproni polgármester, városbíró, három alsóbb tisztségviselő – egyben tanácsos –, valamint a további belső tanácsosok és a jegyző feladatköreit (ld. a 2. táblá-

²⁸ Az 1609-ben elkészült α szövegében (amelyről az **A** készült) bizonyos részeket Lackner még nem dolgozott ki. Egy helyen még csak jelezte, hogy hol kell megkeresnie – az olvasónak, vagy inkább neki, a szerzőnek – bizonyos jogszabályokat: „Quas vide fusius in Tit. de diversis regulis iuris.” **A** p. 39. A „Tit. de diversis regulis iuris” alatt több könyv is szóba jöhet, pl. Jean Crespin és Giulio Pace *Institutiones*-kiadása (*Imp. caes. Justiniani institutionum libri IIII*. Genf, 1597.). A **K**-ban az idézett mondat helyén már terjedelmes jogszabálygyűjtemény van (**K** pp. 27–30.). Hasonlót láthatunk egy másik helyen, ahol az 1609. évi első változatban még csak utalás van arra, hol vannak a kiírandó jogszabályok (**A** p. 53.), míg a későbbi verzióban már ki is írta őket a szerző (**K** pp. 60–62.).

²⁹ Fentebb már idéztük ezt a részletet. Ld. a 12. jegyzetet. Habár Lackner műveinek listája az önéletrajz ama részében szerepel, amelyet a szerző nagyrészt 1613-ban foglalt írásba, a lista keletkezése későbbi, mivel a művek 1618-ig szerepelnek benne. Vagyis Lackner később állította össze a listát, de 1618-nál nem később, mert a művet és saját pályája megőrkítését eddig az időpontig vitte el. A datálásra még ld. *Tóth G.* 2008. 13. Egyébként az is árulkodó, hogy 1618-nál későbbi művei (pl. az 1619-es *Actus Oeconomicus*) nem szerepelnek a listában.

³⁰ Elképzelhető lenne az is, hogy az **A** készítője kihagyásokkal másolta le az eredetit, míg a **K** készítője pontosan követte a saját kéziratát, csak nem fejezte be (vagy az eredeti volt csonka). Az eredeti szövegek ismeretének hiányában ugyan nehéz bármit is biztosan állítani, mégis kizárható szerintem, hogy az **A** készítője kihagyott volna részeket, s ez okozná a **K** többleteit. Látható ugyanis több helyen, hogy a **K** szövegében *át van dolgozva* egy-egy rész, így a különbség nem egyszerű kihagyásból adódik. Erre egy kisebb példát mutatunk. Az **A** szövegben eképpen vezeti be a szerző a kínvallatásról szóló részt: „Hisce adiiciendum duximus materiam criminalem de torturis. Requisitum itaque necessarium est scire, quid sit tortura, numquid licita, qui possint torqueri, quando et pro quibus delictis, et qualiter debeant tormenta adhiberi.” **A** p. 47. A **K**-ban azonban van egy nagy betoldás a kínvallatások leírása előtt a bűntények fajtáiról, ezért Lacknernek új átkötést kellett írnia a kínvallatásról szóló rész elé: „Finito gratia Dei hoc tractatu de delictis sive criminalibus causis, reliquum est id non praeterea praeterire, in quo meritum causae, vel fundamentum criminalium causarum est positum, nempe tractatum de tortura, quomodo, quando, licite et impune ad eam deveniendum sit. [...] Requisitum itaque necessarium est scire de tortura, numquid licita” stb. (a folytatás megegyezik az **A**-val.) Ld. **K** p. 58. Ebből világos: nem arról van szó, hogy az **A** készítője kihagyta volna a bűntényekről szóló részt, és önhatalmulag átírta volna a kínvallatásról szóló szakasz bevezetőjét (ami gyakorlatilag kizárható), hanem ő még egy korábbi, rövidebb verziót másolt, amit aztán Lackner bővített és módosított. (Két ehhez hasonló példát hoztam a 28. jegyzetben is.)

³¹ A bíró, a polgármester és a belső tanács tagjainak megválasztásáról ír. Ld. **A** pp. 9–14, 16–17. (ld. a 40. jegyzetet!); **K** pp. 5–9.

zatot!). Művében ugyanakkor keveredik a valós helyzet rögzítése egy általa kívánatosnak tartott, fiktív városi tanács képével - ahogy a tanácsosoknak is fiktív, ugyanakkor „beszélő” nevük van.³² A két világ - a valódi és az elképzelt - sajátosan keveredik egymással. Valósnak tekinthető a választás leírása, s valós tisztség volt a polgármester (1),³³ a városbíró (2) és a jegyző (15). De már e három tisztviselő (illetve a jegyző esetében: fizetett alkalmazott) esetében is kérdéses, hogy a Lackner által írtak mennyiben felelnek meg a tényleges gyakorlatnak. A polgármesternek például meglehetősen szűkre szabta meg a feladatköreit, míg a bírónak éppen ellenkezőleg, s egyebek mellett olyan kötelezettségeket is rá osztott, amelyeket más források egyelőre nem erősítenek meg: például a császári katonaság beszállásolását vagy a tizedszedést.³⁴ Másfelől viszont Lackner elég alaposan – és a jelek szerint több ponton is hitelesen – mutatja be a városbíró által vezetett, tanácsagokból álló városi bíróság, illetve a polgármester elnökletével ülésező tanácsbíró közötti viszonyt és feladatmegosztást – ami persze nem csoda, tekintve, hogy a mű írásakor városbíró volt. Így például azt az állítását, hogy a városbíró a problémásabb eseteket átengedhette a tanácsbírósnak, egyéb források is megerősítik.³⁵ Kérdéses a hitelessége ugyanakkor ama kijelentésének, miszerint a városbíró nem tárgyalhat végrendeleti ügyeket, csak ha a tanács ilyeneket bíz rá.³⁶ Végül a jegyző teendőit illetően szintén több olyan

³² Sokszor uralkodóneveket kapnak, az adott ország mellékneves alakjával (Rudolphus Germanus, Carolus Hispanus stb.), de nem szükséges magyaráznunk a „Marcus Venetus” (5) és a kánonjoggal foglalkozó „Petrus Romanus” (9) neveket sem. (A zárójeles számok a 2. táblázatban lévő sorszámra utalnak.) Néhány további név háttére azonban további kutatást igényel.

³³ A zárójeles számok itt is a 2. táblázatban lévő sorszámra utalnak.

³⁴ A feladatkörök ismertetését ld. a 2. táblázatban (1, 2)!

³⁵ Lackner az alábbi módon indítja a városbíró feladatairól szóló részt: „Iudex, secundus a magistro civium, primum suffragium obtinet, et maximum laborem in praetoriis decisionibus, in *Verhörung der Parteien*, (A: in verherun der Parteÿ [!]; K: in vehörung der Parten [!]) impendit, circa sextam (K add. horam) nempe mane et duodecima (K duodecimam) pomeridiana hora, ubi pro negotii qualitate, vel solus ipse, vel sibi adiunctis duobus aut tribus senatoribus, causas iudiciarias discutere solet. Negotium vero si adeo arduum fuerit, nec ipse in se recipere voluerit, commode id ipsum ad senatum transmittere poterit.” („A bíró a második a polgármester után, övé az első szavazat; a legnagyobb munkát a bírói döntésekkel, a felek kihallgatásával végzi, reggel hat óra és déli tizenkét óra körül [feltehetőleg eme időpontok között – T. G.], amikor is az ügy milyenségétől függően vagy egyedül, vagy két-három tanácsagot maga mellé véve szokta megvitatni a törvényszéki ügyeket. Ha pedig az ügy túl nehéz, és nem akarja magára vállalni, kényelmesen átküldheti azt a tanácshoz.”) Ld. A pp. 15–16., K p. 11. Lackner fenti szavait egyéb források is alátámasztják, de az általa írt további részleteket még meg kell vizsgálni. A városi és a tanácsbírósról, azok egymáshoz való viszonyáról a közelmúltban Németh János írt fontos elemzést; ő hivatkozik arra az 1525. évi községi határozatra is, miszerint a városbíró átküldhette a nehezebb ügyeket a városi tanácsnak. Ld. *Németh János: Balthasar Fatiga feljegyzései könyve: Bevezető*. In: Balthasar Fatiga feljegyzései könyve – Das Gedenkbuch von Balthasar Fatiga. 1596–1608. Közread. Németh János. Sopron, 2020. 7–59, különösen 17–31. (Az 1525. évi rendeletre ld. uo. 20.)

³⁶ „Testamentarias causas (K testamentarias caussas) nullatenus valet discutere, nisi per senatum tales illi (K illi tales) causae fuerint (K fuerint causae) commissae.” A p. 19., K p. 12. A városi és tanácsbírósról írva Németh János úgy fogalmaz, hogy a bíró által vezetett „városi bíróság volt a békés megegyezések és szerződéskötések ... elsődleges bírósági fóruma, amelyhez a lakók a bíróságon kívüli megegyezések sikertelensége esetén fordulhattak”. *Németh* 2020. 19. Ebbe beletartozhattak elvileg a végrendeletekkel

állítás van Lacknernek, amelyet kétkedéssel kell fogadnunk (pl. a jogi axiómák memoralizálása, vagy a város kiváltságainak felkutatása a törvénykönyvekben).³⁷

2. táblázat. Soproni városi tisztviselők és Lackner által megszabott feladataik a *Politiában*³⁸

	Tisztviselő	feladatai
1	Rudolphus Germanus Polgármester (consul)	kapuk felügyelete (külvárosokban, falvakban is), szabja meg a tanácsstagok feladatait; telekkönyv vezetése ³⁹ (A pp. 14–15., ⁴⁰ [!] 17–19., K pp. 10–11.)
2	Carolus Hispanus városbíró (iudex seu praetor)	fő feladata a bírászkodás; kisebb ügyekben egyedül, vagy két-három tanácsstaggal együtt dönt, a súlyosabb ügyeket a tanács elé terjesztheti (A pp. 15–16. ⁴¹ [!], K p. 11.) ellenőrízze a mézszárszékeket, fogadókat, pékeket, kézműveseket, kereskedőket (általuk használt súlyokat), vásárokat (A pp. 20–21., K pp. 12–13.); háború idején vegyen részt a külváros védelmében; ő gyűjtse be a tizedet is (A pp. 21–22., K pp. 13–14.). Császári katonaság beszállását ő intézi (A p. 22., K p. 14.) halálraítéltek ingósága az övé, de ellátásukról ő gondoskodik a kivégzésig; a kivégzést ő vezényelje le (A pp. 22–23., K p. 14.)
3	Sigismundus Polonus Kincstárnok (Quaestor, praefectus aerarii)	élelmiszerről való gondoskodás, gabonakészlet felügyelete, kézimalmok rendben tartása, gondoskodás sőről, épületfáról, tűzoltásra való vízről, létrákról és egyéb tűzoltó felszerelésről; egyéb feladatai: felügyelje a tégl- és mészégetést, halastavakat, gondoskodik a gabona begyűjtéséről, kaszálókról; ezért a munkájáért fizetséget kap: 40 forint és napidíj természetben; lőporról, ágyúkról, bástyák és falak állapotáról is gondoskodik; országgyűlési követségek utazását intézze (A pp. 23–25, K pp. 15–18.)

kapcsolatos ügyek is, bár ezt Németh nem hozza példaként. Goda Károly szerint a bíróhoz igen gyakran fordultak örökösödési és hagyatéki ügyekben. Ld. *Goda Károly*: A városi igazgatás szerkezete Sopronban a középkor végén. Soproni Szemle, 61. (2007) 255–271., itt: 269.

³⁷ Ld. a 2. táblázatot. (15.) A városi jegyző tényleges feladataira ld. *Goda* 2007. 262.

³⁸ E helyütt csak vázlatosan, saját szavainkkal közöljük az egyes tisztviselők, tanácsstagok Lackner által megszabott feladatait.

³⁹ „...librum generalem universorum bonorum immobilium conficere (K conferre) curet...” A p. 18., K p. 10.

⁴⁰ Az A-ban van egy súlyos hiba: a polgármester és a bíró feladatköréit tartalmazó részből (a „secundum iuramentum” és a „civile extendat” kifejezések közötti helyről; ld. A p. 19.) egy szövegrész („depositisque deponendis in se recipere paratus sit ... talerum seu joachimicum”) előrébb sorolódott, a tisztviselők választásáról szóló részbe. Ld. A pp. 14–16. (Ez a rész hiányzik a 19. oldalon a két kifejezés közötti helyen!) A szövegrészt a valódi szövegkörnyezetében ld. K pp. 11–12. Az történhetett, hogy az A készítője által másolt kéziratban (a) egy levél rossz helyre került, s a másoló figyelmetlensége miatt hibás elrendezésben szerepel az A-ban is.

⁴¹ Ld. az előző jegyzetet.

4	Henricus Gallus Felügyelő (inspector)	az egyházak, iskolák jövedelmeit, pénzügyeit felügyelje (A p. 26., K p. 18.). A városi hangszere és énekes zenét ösztönözzé, fejlessze (A p. 27., K p. 18.). Az ispotályokat felügyelje, a szegényeknek alamizsna- és ruhaosztásról gondoskodjon (A pp. 26–27., K pp. 18–19.).
5	Marcus Venetus „Rendőrfőnök” (praefectus vigilum)	rendfenntartás, kapuőrök felügyelete; az ágyúmester neki tesz jelentést; vásárok idején, és katonaság beszállásakor segítsen a bírónak; szükség idején a kapitányi tisztséget tölti be; kardviselés joga megilleti, mint a polgármestert és a bírót (A pp. 27–29., K pp. 19–21.)
6	Alexander Africanus belső tanácsos (senator)	jogtudós (<i>iuris peritus</i>): a végrendeletek szakértője. Kitérő a végrendeletekről, tárnoki cikkelyekről (A pp. 29–45., K pp. 21–37., K többlete: jogszabálygyűjtemény: uo. pp. 27–30.)
7	Iacobus Isolanus belső tanácsos (senator)	jogtanácsos (<i>iuris consultus</i>), a bírót segíti munkájában; az ő területe az (adásvételi, hitel-, illetve bérleti) szerződések (A pp. 45–46., K pp. 37–45., K többlete: fejtegetés, illetve jogszabálygyűjtemény a szerződésekről, uo. pp. 37–45.)
8	Christophorus Noribergensis belső tanácsos (senator)	A harmadik jogtudós (<i>iuris peritus</i>); a büntetőügy szakértője; kitérő a bűncselekményekről, kínvallatásokról (A pp. 46–53., K pp. 45–60., K többlete: fejtegetés és jogszabálygyűjtemény a büntettek típusairól: uo. pp. 46–58.)
9	Petrus Romanus belső tanácsos (senator)	A negyedik jogtudós; a kánonjog szakértője (A pp. 53., K pp. 60–62., K többlete: kánonjogi jogszabályok: uo. pp. 60–62.)
10	Paulus Budensis belső tanácsos (senator)	Az ő feladata, hogy a városigazgatást politikai aforizmákkal „világítsa meg” (A pp. 54–55.) ⁴²
11	Franciscus Patavinus belső tanácsos (senator)	A lakomák, ruházat őre, aki arra ügyel, hogy ne legyen túl nagy fényűzés; Lackner szerint Nürnberg város szabályzata jó minta lehet (A p. 55). ⁴³ Javaslatok a soproniak ruházatának szabályozására (A pp. 56–59.)
12	Tobias Lucanus	hiányzik (csak a felsorolásban szerepel a 17. [A] illetve a 9. [K] oldalon)

⁴² A K kéziratban a Petrus Romanus utáni rész hiányzik. Ld. fentebb.

⁴³ A 16. század kezdetétől a 17. század közepéig hét nürnbergi ruharendelet maradt ránk; több közülük nyomtatásban is megjelent (1568-ban, 1583-ban és 1618-ban). Ld. Jutta Zander-Seidel: Kleidergesetzgebung und städtische Ordnung: Inhalte, Überwachung und Akzeptanz frühneuzeitlicher Kleiderordnungen. Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums, Nürnberg, 1993, 176–188., különösen 176–177. et passim. (Köszönöm Szabó András Péternek, hogy felhívta a figyelmem erre a tanulmányra.) Lackner tehát valóban hivatkozhatott erre a régóta formálódó, fejlődő városi szabályozásra.

13	Iohannes Senensis belső tanácsos (senator)	A rokonsági fok megállapításának szakértője, a végrendeletek, gyámügyek, bírósági tanúvallomások miatt (A pp. 59–61.)
14	Wolfgangus Pisanus belső tanácsos (senator)	a hadügyekben jártas legyen; a hadügyért felel, s e célból választékos aforizmákat gyűjt, amelyek a témához tartoznak (A p. 61.)
15	Henricus Fabricius jegyző (notarius)	A városi tanács jegyzőkönyvét vezesse; az országgyűlési végzéseket is olvassa; kutasson jogok, kiváltságok után; a vármegyegyűlésen hozott döntéseket is jegyezze fel; tized összeírásában segédkezzen; vezesse az árvakönyvet (<i>librum orphanorum</i>); tanulmányozza a levéltári aktákat; tanulmányozza, sőt memorizálja a jogi axiómákat, jogszabályokat. (A pp. 62–63.)

A polgármester, bíró és jegyző még értelmezhető, létező titulusok, itt van helye a valós helyzettel való összevetésnek. A további tisztségek azonban – amelyeket Lackner szerint a tanácstagok látnak el – még nagyobb nehézség elé állítják a kutatót. Igen problémás a „kincstárnok” (*Quaestor, praefectus aerarii*) tisztség (3), amely a neve alapján a kamarásnak feleltethető meg, sőt, Lackner a fejezet végén annak is nevezi,⁴⁴ de éppen a kamarás legfontosabb teendőjét, azaz a bevételek és kiadások elszámolását nem említi – sok egyebet viszont igen.⁴⁵ Szintén gondot okoz a „felügyelő” (*inspector*) tisztség (4), amely a leírás szerint némileg a templomatyai tisztséggel mutat hasonlóságot, ám az utóbbi a valóságban nem egy személyben látta el a templomok felügyeletét, hanem mindenegyiknek külön „atyja” volt, továbbá nem tartoztak hozzájuk az iskolák és ispotályok – ahogyan azt Lacknernél olvassuk.⁴⁶ Valóban volt felügyelője (*inspector*) ugyanakkor a soproni gimnáziumnak – Lackner innen vehette a tisztség ötletét is⁴⁷ –, ám az iskolafelügyelőnek szintén nem volt ilyen kiterjedt jogköre, és nem is volt tanácstag. Végül a „rendőrfőnök” (*praefectus vigilum*) tisztsége (5) ugyancsak nehezen egyeztethető össze a forrásokkal:⁴⁸

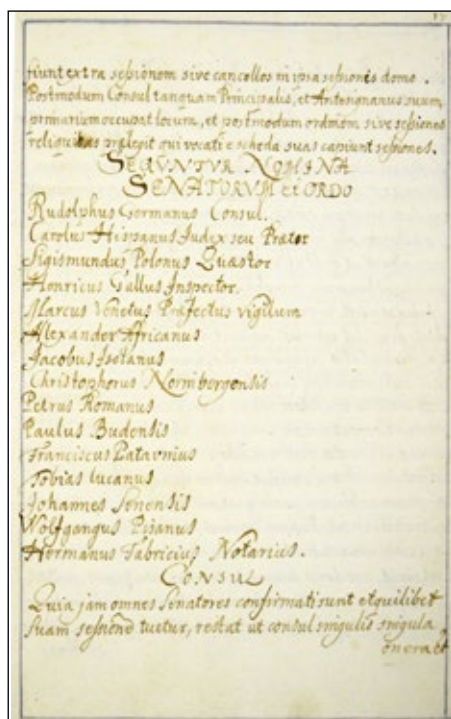
⁴⁴ „Haec sunt, quae praecipue quaestori sive camerario incumbunt...” A p. 25.; K p. 18.

⁴⁵ A Lackner által leírt tisztség feladatait ld. a 2. táblázatban (3). A kamarási tisztségre ld. Goda 2007. 266.

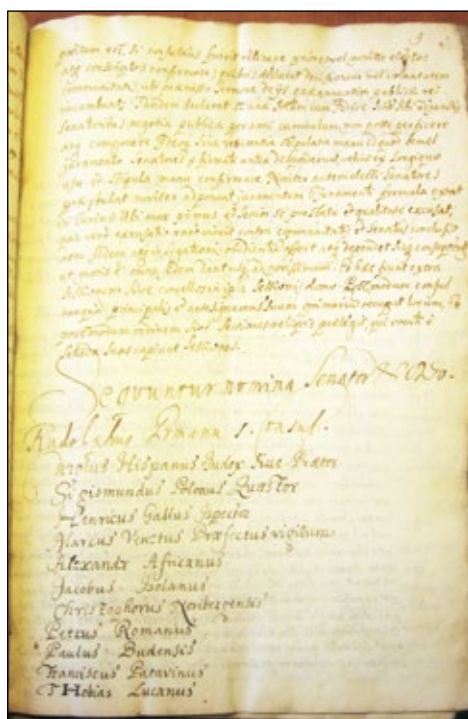
⁴⁶ Ld. a 2. táblázatot (4), illetve Goda 2007. 267. Az 1533 és 1554 közötti bírósági jegyzőkönyvek alapján a soproni tisztségviselők közül többen betöltöttek templomatyai avagy templomgondoki tisztséget is; de mindig egy adott templom gondnokaiként tűnnek fel. Ld. erre Tirnitz József–Szakács Anita: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái I. 1533–1554. Sopron, 1996. 82–92. További példák: Goda Károly: A város élen. Sopron polgármesterei a 15–16. század fordulóján. Soproni Szemle, 58. (2004) 308–328., passim.

⁴⁷ Emlékeztet: Lackner beszédet is írt Huber Márk iskolafelügyelői (*inspector Gymnasii*) beiktatására. Ld. Szende–Grüll 1991. (Még ld. az 1. táblázatban a 18. tételt.) Habár a beszéd keletkezése (1620) későbbi, mint a *Politia* elkészítése (első változat: 1609), az iskolafelügyelői tisztség a jelek szerint már korábban is létezett Sopronban. Ld. Szende–Grüll 1991. 237.

⁴⁸ Ilyen nevű tisztviselő nem fordul elő soproni kútfőkben – csak Lackner egyik iskoladrámájában, nyilván nem véletlenül. Ld. Angyal Endre: Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei. Soproni Szemle, 8. (1944) 1–18., itt: 6.

4. kép. A tanácsstagok felsorolása az A kéziratban
(p. 17.)

5. kép. A tanácsstagok felsorolása a K kéziratban
(p. 9., folytatódik a 10. oldalon)

a ténylegesen létező, bár Mohács után csak alkalmanként feltűnő városkapitányi tisztséggel⁴⁹ annyi egyezést mutat, hogy Lackner szerint szükség esetén betölti a kapitányi hivatalt. Ugyanakkor a szerzőnk által rá osztott gyakorlati feladatok egy része (például a város védelme, kapuk felügyelete, rendfenntartás) a források szerint a fertálmesterek (negyedmesterek) és a külső tanácsosok dolga volt.⁵⁰

Lehet, hogy nem is érdemes itt tényleges tisztségeknek megfeleltetni a Lackner által említett titulusokat, hanem el kell fogadni, hogy szerzőnk e három esetben is (3–5) egy maga által elképzelt rendszert épít – sőt, már a polgármester, városbíró és jegyző esetében is ebbe az irányba indult el. Eme szándékára már a bevezetőben is utalást tett, mivel rámutatott, hogy a belső tanács hatásköre rendkívül sok területre terjed ki, a templomoktól, iskoláktól, ispotályoktól, árváktól, fogadóktól kezdve a kincstáron, szőlőkön, szántókon,

⁴⁹ A Mohács előtti városkapitányokra ld. Horváth Richárd: Sopron megye tisztségviselői a késő-középkorban (1458–1526). Soproni Szemle, 68. (2014) 77. A király által kinevezett városkapitánynak a jelek szerint nem volt beleszólása a soproni városigazgatásba, csak a török elleni védekezés gyakorlati teendői hárultak rá bizonyos esetekben. Ld. erre Csermelyi József: Egy 16. századi soproni ispán és városkapitány, Hans von Weispriach életútja 1550-ig. Soproni Szemle, 69. (2015) 8–15, itt: 12–13.

⁵⁰ Ld. Mollay 1983. 199–200.; Goda 2007. 262–263, 267.

jobbágyfalvakon keresztül a bíraskodásig, s minthogy a közkeletű mondás szerint „ha sokak ügyelnek rá, eltévelyeg a bárány” (azaz sok bába közt elvész a gyerek), szerinte célszerű lenne a feladatok megosztása, mivel így probléma esetén a tanácsstagok jobban számon kérhetők lennének⁵¹ – ami nyilván azt eredményezné, hogy nagyobb gondossággal vezetnék a rájuk bízott ügyeket. Vagyis itt Lackner végeredményben egy nagyon üdvös célt tűzött ki: a városigazgatás szakszerűsítését, a feladatkörök pontos kijelölését, illetve új, egyetlen területre specializált tisztségek létrehozását. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ez a folyamat a 16. században egyébként is megindult a városi magisztrátusban,⁵² vagyis szerzőnk már egy létező „trendet” gondolt tovább, sokszor egészen különleges módon.

A folytatásban is Lackner elképzelései érvényesülnek, ha lehet, még nyilvánvalóbban. Négy belső tanácsosnak (6–9) jogtanácsosi, jogtudósi szerepet oszt ki (végrendeletek, szerződések, büntetőügyek és kánonjog területén), az ötödik (13) pedig a polgárok közötti rokonsági fok megállapításáért felelne szerzőnk elképzelései szerint (ami a végrendeletek, gyámügyek, bírósági tanúvallomások miatt volt fontos). Arról viszont nincs tudomásunk, hogy ez a valóságban is így működött volna – gondolva itt elsősorban a „jogtanácsosi” feladatkörökre –c, és nem is képzelhető el. A bírósági jegyzőkönyvekből és egyéb iratokból ugyanakkor kiderül, hogy a szerződések, valamint a gyámügyekkel, végrendeletekkel kapcsolatos pereskedések és általában az örökösödési perek valóban fontos részét képezték a városbíró és a tanács bíraskodási munkájának, ahogy a büntetőügyek is, bár jóval kisebb mértékben.⁵³ Emellett a város a kegyura volt a város egyházi intézményeinek,⁵⁴ így emiatt lehetett szükség a kánonjogban jártas tanácstagra is. Lackner tehát valós problémákat, valós feladatokat érintett: azt szerette volna, ha a tanácsstagok felkészültebben vesznek részt a bíraskodásban, és speciális tudásukkal jobban segítik a bíró és a tanács munkáját (mint említettük, a tanácsstagok a városi és a tanácsbíró munkájában is részt vettek).

Nagyon jellemző az is, hogy Lackner két tanácsnoknak azt adja külön feladatként, hogy politikai aforizmákat alkossanak, illetve gyűjtsenek, amelyekkel elősegíthetik a város kormányzását. Ezek szerint „Paulus Budensisnek” (10) a politikai aforizmák alkotása vagy inkább gyűjtése lett volna a feladata, míg „Wolfgangus Pisanusnak” (14) a katonai

⁵¹ Ld. „...quia in diverbium abiit (K obiit), et experientia partim id docet, ut multorum qualis qualis [!] cura ovicula erret; eapropter cuncta ita distribuenda sunt, ut ... quo quaevis bono ordine regantur (K reguntur), singulis individuís singula ornamenta sive officia concredita atque commendata sunt, ut si in uno (uno A om.) loco detrimenti quid respublica acceperit, ne inter omnes nemo fecisse videatur, sed ratio a quovis ratione officii sibi demandati principaliter exigí queat.” A p. 8., K pp. 4–5.

⁵² Ld. erre *Goda* 2007. 268–271.

⁵³ Ld. erre *Blazovich László*: A városkönyvek és a soproni Gerichtsbuch. In: Gerichtsbuch – Bírósági Könyv 1423–1531. Ediert von Jenő Házi–János Németh. Sopron, 2005. (Sopron város történeti forrásai. A sorozat, 2. kötet.) 33–46., itt: 42–46.; *Goda Károly*: A Feljegyzési könyv szerepe Sopron város igazgatásának történetében. In: Mollay Károly–Goda Károly: Gedenkbuch / Feljegyzési könyv (1492–1543). (Sopron város történeti forrásai. A sorozat, 3. kötet.) Sopron, 2006. 30–31.; *Goda* 2007. 269.; *Németh* 2020. 19–20. et passim.

⁵⁴ Ld. *Blazovich* 2005. 42.; *Goda* 2007. 269–270.

bölcsességek, szentenciák kigyűjtése.⁵⁵ A tudós városbíró ezzel az ötletével egyrészt a késő-humanista aforizma-alkotást célozza meg, másrészt a korszakban ugyancsak népszerű excerpálás, azaz tematikus idézetgyűjtés divatját követi, illetve az ebből keletkező kompilációs műfajokat, úgymint a közhely-, exemplum- és aforizmagyűjtemények.⁵⁶ Hogy mennyire vehető komolyan ez az elképzelése, már ami az aforizmagyűjtő tanácsnokokat illeti, az persze erősen kérdéses. Mindenesetre a korszak tudományos felfogására jellemző volt a praktikus tudás ilyen módon való megszerzése és rendszerezése, illetve a meggyőződés, hogy ez a célszerű eljárás az antik vagy akár a kortárs tudományos korpusz feldolgozására. Amint láttuk, efféle tematikus közhelygyűjteményeket később maga is alkotott, sőt, mindkét fiktív szenátor munkáját „elvégezte” a politikai szentenciákat tartalmazó *Aphorismi politici*, illetve a katonai exemplumokat és bölcsességeket magába

⁵⁵ Paulus Budensis esetében: „In id studium autem et operam suam conferet, ut politicae gubernationis provinciam aphorismis politicis claram faciat” („Arra fordítsa igyekezetét és munkáját, hogy a politikai kormányzás feladatkörét politikai aforizmákkal megvilágítsa.”) A p. 54. Wolfgangus Pisanusnál: „Postremus in sessione rei bellicae peritus suum locum notitia militari pro patria et regia hac republica vult tueri, et propterea ex variis approbatis auctoribus ad propositam sibi sedem pertinentes quasdam elegantes sententias subiciit, ex quibus videre licet, quid in futuris et praesentibus ex praeteritis factis et praeceptis conscriptis agendum vel intermittendum sit.” („A tanácsban az utolsó [személy] a hadügyben jártas lévén saját helyét katonai ismereteivel akarja őrizni a haza és eme királyi állam [!] érdekében, s ezért különféle elismert szerzőkből a neki felajánlott ülőhelyhez [tehát vélhetően a tanácsban kapott feladathoz – T. G.] kapcsolódó választékos bölcsességeket csatol, amelyekből meg lehet érteni, hogy a múltbeli lejegyzett tettek és tanítások alapján a jövőben, illetve a jelenben mit kell tenni, vagy mellőzni.”) A p. 61. (Ezek a részek nincsenek meg a K kéziratban, mert az ott utolsóként kifejtett Petrus Romanus után következnek.)

⁵⁶ Lehet, hogy „Paulus Budensis” esetében Lackner egyenesen aforizma-gyártást képzelt el, de valószínűbb, hogy az ő esetében is politikai aforizmak gyűjtésére gondolt. (Ezt sejteti a hozzá kapcsolódó utolsó mondat: „Proponit itaque tales succincte et breviter collectos aphorismos Paulus.” Azaz: „Ígylhat efféle aforizmákat terjeszt elő Paulus, tömören és röviden összegyűjtve.” A p. 55.) Az aforizmak alkotása az államelméleti irodalomban volt népszerű; a korszak teoretikusai (Machiavelli, Botero, Lipsius stb.) gyakran ilyen aforizmákba sűrítik az antik vagy későbbi történelem tanulmányozása során megfogalmazódó általános érvényű megfigyeléseiket. Ld. erre Peter Burke: Tacitism, Scepticism, and Reason of State, In: *The Cambridge History of Political Thought, 1450–1700*. Ed. J. H. Burns, Mark Goldie. Cambridge, 2006. 483.; *Quentin Skinner: The Foundations of Modern Political Thought. I–II*. Cambridge, 2002–2004. I. 220–221. Wolfgangus Pisanusnál Lackner egyértelműbben fogalmaz: az ő esetében bizonyosan idézetek gyűjtéséről van szó. Az excerpálás, azaz kivonatolás avagy tematikus idézetgyűjtés a korszakban az olvasásnak, az ismeretanyag feldolgozásának a bevett módszere. Vö. erre *Ann Moss: Printed Commonplace-books and the Structuring of Renaissance Thought*. Oxford, 1996.; újabban az excerpálás magyar teoretikusaira ld. *Förköli Gábor: Az excerpálás és a közhelygyűjtés kora újkori elmélete Magyarországon. Irodalomtörténeti Közlemények*, 125. (2021) 3–25.; Révay Péter ilyen tárgyú kéziratok munkája kapcsán ld. *Förköli Gábor: Copia and Historical Note-Taking in an Academic Environment: The Scholarly Manuscripts of the Hungarian Historiographer Péter Révay*. In: *Knowledge Shaping: Student Note-taking Practices in Early Modernity*. Ed. Valentina Lepri. Berlin–Boston, 2023. 29–68., illetve ld. még a tanulmány átdolgozott és bővített magyar változatát: *Förköli Gábor: Révay Péter iskolai jegyzetei*. In: *A Szent Korona első kutatója. Tanulmányok Révay Péter koronaőréről és munkásságáról*. Szerk. Pálffy Géza–Tóth Gergely. Budapest, 2024. (Magyar Történelmi Emlékek: Értekezések.) 119–144.

foglaló *Galea Martis* kiadásával.⁵⁷ Emellett magában a *Politiában* is láthatjuk ezt a módszert, hiszen az egyes feladatkörökkel kapcsolatban itt is tematikusan szedegedett jogi aforizmákat.

Az idézetgyűjtő szenátorok ideája Lackner eszmévilágának egy fontos jellemzőjét tárja fel. Ehhez tudnunk kell, hogy a korabeli államelméleti munkák – amelyek gyakran szintén aforizmákból, idézetekből építkeztek – nagyjából a legfelsőbb hatalomnak, a szuverén uralkodóknak kívánnak tanácsokat nyújtani (elég itt Machiavelli *Fejedelmét*, Guevara *Horologiumát*, vagy Lipsius *Politicáját* említeni), s a tényleges aforizmagyűjtemények, exemplum- és szentenciagyűjtemények tematikája is jelentős részben az uralkodás, az uralkodói erények és vétkek, a helyes államkormányzat kérdése körül forog.⁵⁸ Amikor tehát Lackner efféle politikai és hadügyi aforizmagyűjtő szakértőket vizionál, akkor azt a képzetet sugallja, hogy itt egy önálló bel- és hadüggyel bíró kis kormányzat, avagy „város-állam” két tagja lép eléünk, akik tanácsokat adnak a „szuverén” szenátusnak (mint említettük, a mű címe, a *politia*, azaz *politeia* is a polgárok közösségét, illetve államot, államrendet jelent). Ez a képzet ugyanakkor teljes összhangban van a jeles polgármester-író egyéb írásaival. Lackner ugyanis mind eme munkájában, mind más szövegeiben *respublicának*, azaz „köztársaságnak”, „államnak” nevezi, illetve tekinti Sopron városát, vagyis annak magisztrátusát, illetve polgárait.⁵⁹ Mindez viszont nem egy saját maga által alkotott és kifejlesztett eszme, hanem egy antik gyökerekkel bíró, továbbá a középkori és kora újkori európai városokban is megfigyelhető politikai nézetrendszer leágazása. A tudós polgármester emellett mindig ügyel arra, hogy ez a „városi republikanizmus” ne kerüljön szembe „a legfőbb magisztrátussal”, vagyis a Habsburgok bécsi kormányzatával.⁶⁰

⁵⁷ Ld. az 1. táblázatban a 19. és 20. számú művet (mindkettőt 1625-ben adta ki). E két mű egyértelműen idézetgyűjtemény, tehát nem önálló munka, de a *Galea Martis*ban vannak kommentárjai az aforizmákhoz, amelyek saját szerzőségűek. Ld. Lackner 1625b. 20–21, 83, 94, stb.

⁵⁸ Ld. erre egyebek mellett Burke 2006. 480., 482–483., et passim.

⁵⁹ A *Politiának* már a címében is így jár el, amikor úgy fogalmaz, hogy „hazájának, a szabad királyi köztársaságnak/államnak, Sopronnak írta” (*pro patria libera et regia republica Semproniensi conscripta*). Ld. fentebb a 17. jegyzetet. Itt egyébként láthatóan összevonja a „szabad királyi város” (*libera regia civitas*) és a „soproni állam/köztársaság” (*respublica Soproniensis*) kifejezéseket. Önéletrajzában is többször tetten érhető mindez. Ld. Lackner 2008. 80., 126., 132. (az utóbbi helyen az S. P. Q. S. rövidítést [=Senatus populusque Soproniensis, „a soproni szenátus és nép”] használja, az S. P. Q. R. [Senatus populusque Romanus] mintájára, amely a római köztársaságot, s annak két hatalomgyakorló tényezőjét jelölte).

⁶⁰ Ő nevezi „legfőbb magisztrátusnak” a fejedelmet a *Politia* bevezetőjében (A p. 3.). Lackner számára Sopron városa egyrészt politikai közösség (*civitas*), másrészt érzelmi kötődéssel bíró „haza” (*patria*) – ahogy azt a *Politia* címében is látjuk (ld. előző jegyzet) –, de mindig tekintettel van a város szűkre szabott politikai játéktérére is. Lásd erre még Hörcher, Ferenc: *The Political Philosophy of the European City: From Polis, Through City-state, to Megalopolis?* Lanham–Boulder–New York–London, 2021. 103–111. Hörcher maga is beépíti a Lacknerrel kapcsolatos érvelésébe a *Politiát*, de ő még csak annyit tudott róla, amennyit a tudós polgármester az önéletrajzában írt a műről. Ld. uo. 106. (az önéletrajz vonatkozó részét ld. fentebb a 12. jegyzetben!)

A *Politia* központi témája mégsem ez, hanem a városi bíraskodási gyakorlat. Lackner életrajza ismeretében ez nem is meglepő, hiszen padovai jogi doktori végzettségéből⁶¹ és természetesen aktuális bírói tisztségéből következően a jogi kérdések rendkívül foglalkoztatták, és művével leginkább az lehetett a célja, hogy a városbíró és a tanács bíraskodási tevékenységét szakszerűbbé, hatékonyabbá tegye. Amint láttuk, az egyes kijelölt jogtanácsosok feladatkörei kapcsán hosszadalmas kitérőket írt,⁶² és az úgynevezett tárnoki cikkelyeket is részletesen tárgyalta, mivel ez Sopron szempontjából - tárnoki város lévén - fontossággal bírt.⁶³ Különösen érdekesek lehetnek a jogtörténet és vélhetőleg a várostörténet kutatói számára a végrendeletekről, a szerződésekről és azok fajtáiról, valamint a bűncselekményekről és a kínvallatás egyes fokozatairól szóló exkurzusai, amelyek közül az első háromhoz jelentős jogszabálygyűjteményt állított össze a későbbi szövegváltozatban.⁶⁴

A *Politia* érdekes és később még jobban kiaknázható része lehet a fényűzéssel kapcsolatos szakasz. Elképzelése szerint ennek is lenne „felelőse” a szenátusban (11). Szerzőnk ruházattal kapcsolatos előírásai a korabeli városi ruharendeleteket idézik. A tanács tagok esetében megengedőnek tűnik: úgy ítéli meg, hogy ők viselhetnek selyemruhát, arany pecsétgyűrűt, rókaprémmel bélelt ruhát; emellett kijelenti, hogy az általa alapított Soproni Tudós Társaság tagjai is ugyanezen kiváltságokkal bírnak az öltözködés terén.⁶⁵

⁶¹ Lackner már grazi gimnáziumi tanulmányai alatt is tanult jogtudományt Nicolaus Gablmann (Gabelmann) vezetésével, és első nyomtatott publikációja (ld. 1. táblázat 1.) is e tanulmányok gyümölcse volt 1592-ből. Ld. erre *P. Szabó Béla*: Lackner Kristóf első nyomtatott jogi munkája. In: Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk. Jakab Éva. Szeged, 2004. 333–367. Padovai tanulmányaira és jogi doktorátusára ld. *P. Szabó Béla*: Széljegyzetek Lackner Kristóf padovai tanuló éveéhez (Rendhagyó recenzió újrafelfedezett önéletrajza kiadásához). *Jogtörténeti Szemle*, 2009/1. 33–43.

⁶² Ezek közül néhány csak a **K** kéziratban van meg. Ld. erre a 24. jegyzetet. De néhány ilyen fejtegetés már az első változatban (A kézirat) is olvasható. Még ld. alább.

⁶³ Ld. **A** pp. 39–45; **K** pp. 30–37. A tárnoki szék volt a fellebbezési fórum a tárnoki városok polgárai részére, így e törvények kigyűjtésével, értelmezésével az lehetett a célja Lacknernek, hogy ezáltal a tanács tagok a fellebbezőket megfelelően tudják tájékoztatni a városi bíraskodás során. A tárnoki székeknek, avagy a tárnokmester bíróságának eme feladatkörére ld. *Szende Katalin*: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban. Budapest, 2004. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 32.) 68–69.; *Németh* 2020. 30–31.

⁶⁴ Ld. a 24. jegyzetet. A kínvallatásról szóló részt a két kéziratban ld. **A** pp. 47–53., illetve **K** pp. 58–60. (Megjegyzendő viszont, hogy a **K**-ból egy levél elveszett az 58. oldal után, ami az **A** szövege és a **K** 58. oldalának alján lévő őrszó miatt is nyilvánvaló.)

⁶⁵ „Eam autem [legem] puto esse optimam inter senatores, quam quilibet modeste sibi praescribit, et quia libera atque regia haec est respublica, honestus habitus licitus est, ita tamen, ut superioribus gradibus etiam holosericam vestem relinquunt. [...] Annulum etiam signatorium ex auro senatores gestare valeant. Gladium vagina partim argenteum, cum in confiniis sint, licite gerant, et per consequens cingulum sive cinctorium virile. Nigrum vel violaceum colorem in vestibus observent; pannum prae reliquis omnibus commendo [...] tempore aethummi vel quando *tristis hyems montes niveo velamine vestit*, vestem etiam vulpina pelle subductam habere possunt.” („Úgy vélem, a tanács tagok között az a legjobb [törvény], amelyet ki-ki mértéktartóan saját magának ír elő; és minthogy ez egy szabad királyi városállam (*respublica*), a tisztas öltözék a megengedett, de úgy, hogy a magasabb rangúaknak a selyemruhát is meghagyják. [...]”

A tudós polgármester itt úgy ír, mint aki maga szabja meg ezeket a rendeleteket, de itt megint kérdés, hogy mindez mennyire tükrözi a valós szabályozást.⁶⁶

Összegzés

Tanulmányomban egyelőre még csak az első lépéseket tudtam megtenni Lackner Krisztof *Politiájának* vizsgálata tárgyában. Az egyik fontos feladat az volt, hogy a mű másolati példányainak egymáshoz való viszonyát meghatározzam. Nem gyakori eset, hogy egy korábban ismeretlen műnek szinte egyszerre két kézírata is felbukkan. Sőt, amint láthattuk, a helyzetünket az is nehezíti, hogy az előkerült kéziratok nem egymás másolatai, és még csak nem is egyazon elveszett eredetiről készültek. Ehelyett azt láthattuk, hogy a példányok egy két fázisban készülők, de végül is befejezetlenül maradt munka képét rajzolják elénk. Szerzőnk 1609-ben megírta a mű első változatát (erről készült az **A** másolat), majd vélhetőleg az 1610-es években elkezdte kibővíteni, új fejtegetésekkel, idézetekkel, jogi aforizmákkal gazdagítani a szöveget, ám a jelek szerint nem ért a végére a munkának (a félbemaradt átdolgozásról készült a **K** másolat).

Lackner művében keveredik a realitás a fikcióval, egy eszményi városvezetés ideájával, amelyben általa elképzelt új tisztviselők tennék hatékonyabbá az adminisztrációt (ilyen például a „felügyelő”, a „rendőrfőnök”, illetve a „kincstárnok” – akinek a feladatköre nem volt azonos a kamaráséval). De a tényleges hivatalok (polgármester, városhíró, jegyző) feladatköreit is saját elgondolása szerint szabályozza. A szöveg emellett erősen jogi ihletettségű, hiszen jogtudós, ügytípusokra specializálódott tanácsosokat vizionál, akik így nagy segítséget jelentenének a városhíró és a tanács általi ítélelhozatalban – ez a javaslat nyilvánvalóan Lackner saját padovai képzettségéből, illetve bírói tisztségéből következik. Emellett a korabeli tudós világ gyakorlatát, ízlését is követi azzal, hogy egyes tanácsstagokra az excerptálás, aforizma-gyűjtés feladatát bízta, amelynek maga is lelkes művelője volt. Az a tény pedig, hogy elképzelése szerint az egyik tanácsos politikai, a másik pedig katonai, hadügyi szentenciákkal segítené a városi „kormányzás” (*gubernatio*) munkáját, azt jelzi, hogy ezúttal is önálló államként, *respublica*ként tekint a városára, amint ez más műveiben is tetten érhető.

A valós és képzelt városvezetés furcsa keveredése a *Politiában* egyébként emlékeztet Lackner ama eljárására, amelyet a Szent Korona emblematis leírásában alkalmazott. E művében elkészítette a fejék metszetképét, ám annak ékköveit és zománcképeit emblé-

A tanácsstagok arany pecsétgyűrűt is hordhassanak. Szabadon viselhessenek részben ezüstözött hüvelyű kardot, amikor a végeken vannak [?], s ebből következőleg férfíövet avagy szíjat. Fekete vagy kék színű ruhát viseljenek; a posztót ajánlom minden más előtt [...] ősszel, vagy amikor *bús tél vonja a hótakaróját fenn a hegyekre*, rókaprémmel bélelt ruhát is hordhatnak.”) A p. 57.

⁶⁶ Fontos lesz még összevetni a nürnbergi ruharendeletekkel a szöveg eme részét, hiszen láthattuk, hogy Lackner a német város szabályozását hozza fel követendő mintaként. Még ld. a 43. jegyzetet. A városi viseletkultúrával kapcsolatban bőséges soproni anyagot használt fel, de korábbi korszakot vizsgált *Szende Katalin*: Ezüstöv, rókaprém, vászonlepedő: Viselet- és textilkultúra a késő-középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Századok, 137. (2003) 405–458.

mákkal, illetve általa önkényesen elhelyezett drágakövekkel helyettesítette. Eme emblémák és drágakövek magyarázatát tartalmazza a könyv, amely az uralkodói erényekre fókuszál, azt tematizálja.⁶⁷ Mintha a *Politiában* is egy ilyen áttűnésre, valósból az eszményibe való átjárásra látnánk példát.

A *Politia* ugyanakkor másképpen is megközelíthető. Tekinthesünk rá úgy is, mint egy reformtervezetre, amelyben szerzőnk a polgármesternek, a városbírónak, a belső tanács egyes tagjainak és a jegyzőnek a munkáját, feladatköreit pontosan meghatározza. Amint láttuk, bevezetőjében Lackner világosan utalt rá, hogy a feladatmegosztás az elszámoltathatóságot, és ezáltal a hatékonyságot szolgálja. Vagyis a városigazgatás szakszerűsödését jelölte meg célként, amely már egyébként is zajlott a városban. Emellett a tanácstagoknak tényleges segítséget kívánt nyújtani a bíraskodási ügykörökhöz kapcsolódó jogszabálygyűjteménnyel.

Nagyon sok nyitott kérdés maradt még a művel kapcsolatban. Alaposan tisztázni kell, hogy a Lackner által írtaknak mi a viszonya a valósággal, a 17. századi soproni városvezetési gyakorlattal – azokban a fejezetekben is, ahol ténylegesen létező tisztségekről ír.⁶⁸ Amint láthattuk, a viszony lehet közvetett is: a leírt tisztség, hivatal, feladatkör nem létezik, de a probléma, amit meg akar vele oldani, az valós (ld. a jogtudós tanácsosok esetét). Az is érdekes kérdés lehet, hogy saját bírói működésével hogyan hozható összhangba mindaz, amit megfogalmaz, illetve az is, hogy városbíróként majd polgármesterként tett-e kísérletet a *Politiában* írtak megvalósítására. Mindezekre most még nem tudunk válaszolni – de a jövőben szeretnénk ezt megtenni, mivel Szabó András Péter kollégámmal tervbe vettük a mű kritikai kiadását és fordítását. Azt pedig már az eddigi kutatási eredmények alapján is ki merem jelenteni, hogy Lackner műve a magyarországi késő-humanizmus különleges és sokoldalú alkotása, és Sopron történetének kutatói mellett vélhetőleg az irodalomtörténészek és a jogtörténészek is érdeklődni fognak iránta.

⁶⁷ Lackner említett munkája: Lackner 1615. (Ld. az 1. táblázatban a 8. művet). A korabeli magyarországi emblematikára ld. Knapp Éva: Irodalmi emblematika Magyarországon a XVI–XVIII. században. Tanulmány a szimbolikus ábrázolásmód történetéhez. Budapest, 2003. (Historia Litteraria 14.); Lackner eme könyvével kapcsolatban ld. uo. 92–93. Újabban e művet mint fejedelemtükröt, illetve neosztoikus jegyeket mutató emblemátikus alkotást helyezi el a korszak irodalmában Juhász János: A fejedelmi tükrök és az emblematika kapcsolata. A politika elmélete és gyakorlata, újsztoicizmus. In: Képek, szavak változatok. Szerk. Egerer Lilla [et al.] Miskolc, 2012. (Pro Scientia Füzetek 1.) 40–47. Lackner emblematikai munkásságát a manierizmus paradigmáján belül helyezi el Ács Pál: A késő reneszánsz meglazult pillérei: Sztoicizmus és manierizmus az irodalomban. In: Mátyás király öröksége: Késő reneszánsz művészet Magyarországon, 16–17. század (kiállítás a Nemzeti Galériában, 2008. március 28–2008. július 27.). Szerk. Mikó Árpád, Verő Mária, közrem. Ács Pál. Budapest, 2008. 36–50, 45. A témára legújabban, bőséges irodalommal: Kusler 2019.

⁶⁸ Habár későbbi korszakot vizsgál, a középkori és a 16–17. századi soproni városvezetési gyakorlatra is jó áttekintést nyújt, és a szóba jöhető forrásokról és szakirodalomról szintén tájékoztat H. Németh István: Sopron szabad királyi város közigazgatástörténetéhez: a városgazdai tiszt bevezetése. In: Sopron vonzásában: Ünnepi tanulmányok Dominkovits Péter 60. születésnapjára. Szerk. Fiziker Róbert, Kelemen Dávid. Sopron, 2022. 231–244. Meglehet egyébként, hogy a Lackner által írtak tisztázásához alap kutatások kellenek, mivel H. Németh figyelmeztet arra, hogy a téma, vagyis a soproni magisztrátus működésének története „koránt sincs olyannyira feldolgozva, mint az hinnénk.” Uo. 231.

A hazai történetírásnak a legutóbbi időkig mostohagyermek volt a 18. századi magyar vármegyéknek az országgyűlési közéletben betöltött szerepének a vizsgálata. A 18. századi rendi politika kutatásával foglalkozó Szijártó István és az általa létrehozott Diaeta kutatócsoport tagjainak munkái vizsgálataik fókuszpontjába az országgyűlést és a vármegyét helyezték. Ezek alapján két hosszú időtartalmú változást vázolható fel a diéta fejlődéstörténetében. Egyfelől a politikai törésvonalak a század közepére a korábban meghatározó felekezeti-vallási kérdések helyett a pénzügyi és az alkotmányos problémák mentén (pl. adókérdés, rendi kiváltságok védelme) jöttek létre.¹ Az utóbbi témák domináltak már 1751. és 1764–65. évi diétán, amelyek ebben az értelemben korszakhatárnak tekinthetők.² Másfelől a vármegyei követküldési gyakorlatban megfigyelhető intézménytörténeti változások a század közepétől a vármegyék egyre erőteljesebb és sikeresebb törekvését mutatják az országos politika befolyásolására. Így például a követutasítás szerepének növekedése, a követutasítás-összeállító bizottságok számának szaporodása és összetételének változása, a pótutasítások és az egyre sűrűsödő követjelentések, a helyi sérelmek helyett egyre több országos követelés megjelenése mind erre a folyamatra utalnak.³ A diéta eseménytörténetét és a politika társadalomtörténetét együtt szemlélve azt látjuk, hogy nagybirtokos főnemesség befolyása alól politikai téren is emancipálódó jómódú birtokos nemesség a század közepére, 1751-re átvette a vezetést az alsótáblán.⁴

Az országos folyamatok bemutatása mellett azonban – néhány vármegyét kivéve – hiányoznak az egyes vármegyék belső politikai viszonyait, ennek helyi színeit és ebből építkezve regionális jellegzetességeit feltáró alap kutatások. Ezekhez biztos segítséget nyújthatnak az adott vármegye vagy régió birtokos nemesi társadalmával foglalkozó vizsgálatok és vármegyei archontológiák.⁵ Jelen tanulmányomban arra teszek kísérletet

¹ Szijártó M. István: A vallási kérdés az országgyűléseken a 18. század első évtizedeiben. In: Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon – különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740). Szerk.: Góczy Zoltán – Varga Szabolcs – Vértesi László. Pécs, 2009. 87–102. 87–101.

² Nagy János: Rendi ellenzék és kormánypárt az 1751. évi országgyűlésen. Budapest, 2020. 30.

³ Szijártó M. István: Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről. Budapest, 2006. 140–141., Nagy János: A vármegyei követküldési gyakorlat jellegzetességei az 1751. évi országgyűlés példáján. In: Századok 149. (2015) 4. sz. 955–956.

⁴ Nagy János: Rendi ellenzék... i. m. 414–415.

⁵ Néhány példa ezekre az országos politika és a vármegyei hivatalviselés 18. századi kapcsolatát is feltáró archontológiára és esettanulmányra: Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája és

a vármegyei közgyűlési iratok és jegyzőkönyvek segítségével, hogy felvázoljam a század közepi diétákon a kormánypárt magjához tartozó Sopron vármegye országgyűlési szerepét, vagyis főbb követeléseit, követküldésének jellegzetességeit, követői tevékenységét. Kiemelt figyelmet igyekszem fordítani azokra a tényleges hatalmat gyakorló politikai szereplőkre, akik a vármegyei követutasítás összeállításában és a diéta során képviselt vélemények kialakításában részt vehettek.

Sopron vármegye birtokos nemesi társadalma és a vármegyei politizáló elit az 1760-as években

Noha a kérdés komplexitása és az idevágó alap kutatások hiánya miatt a vármegye nemesi társadalmának elemzésére itt nem vállalkozhatok, ám a Mária Terézia-féle 1767. évi úrbérrendezés eredményei alapján témánk szempontjából fontos egyes vonásai vázlat-szerűen azért megrajzolhatók és kategorizálhatók. Sopron vármegye korabeli földbirtokviszonyait vizsgálva azt látjuk, hogy az 1764–65. évi országgyűléshez időben legközelebb álló Mária Terézia-féle 1767. évi úrbérrendezés idején a nagybirtok abszolút túlsúlya jellemezte a törvényhatóságot. A földbirtokviszonyok erőteljesen rányomták bélyegét Sopron vármegye hatalmi viszonyaira is. Az 1000 holdon felüli 12 nagybirtokos (a birtokosok 9,45 %-a) a világi magánbirtok úrbéres földterületének 89,49 %-ával rendelkezett. Közülük is kiemelkedett a három legnagyobb birtokos (Esterházy Miklós herceg, Széchényi Antal gróf, győri püspökség), akik a vármegye úrbéres területének csaknem 2/3 részét birtokolták. Velük szemben feltűnő a tehetős középirtokosok (500–1000 úrbéres hold) viszonylag alacsony száma és aránya: az öt világi magánbirtokos a vármegye termőterületének mindössze 3 %-át tartotta tulajdonában.⁶ Az alsó kategóriát képviselő kurialista nemesség viszonylag nagy száma mellett a 100–500 hold közötti kisbirtokosok (23 %) is mindössze az úrbéres földek 5,50 %-át tartották a kezükben.⁷

A három legnagyobb magánbirtokos közül a legjelentősebb, Esterházy Miklós herceg (1714–1790) 11 uradalmat bírt, zömmel a vármegye nyugati és északkeleti részén. Hozzá, mint a vármegye örökös főispánjához is a törvényhatóság hivatalviselő nemesei közül többen patrónus-kliensi kapcsolatokkal kötődtek. A második legtöbb birtokot

prozopográfiája 1715–1848. Gyula, 2009., Zala vármegye archontológiája 1138–2000. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 2000.; Pest-Pilis-Solt vármegye követutasításai a 18. században. Szerk.: Kiss Anita. Összeállította: Kiss Anita, Nagy János, Kapitány Adrienn. Budapest, 2015., Ódor Imre: A „megyei elit” a 18. századi Baranyában. In: Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére. Debrecen, 1995. 253–254.; *Szijártó M. István*: Hivatalviselő elit a 18. századi Somogy vármegyében. In: Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22. Veszprém, 2010. 445–466.

⁶ Ezt tovább árnyalja, hogy az öt birtokos (felsőbüki Nagy Pál, Niczky Lázár, báró Sennyey Anna Mária, Vischy Sámuel, Cziráky László gróf) közül csak felsőbüki Nagy és Niczky képviselte a jómódú, vármegyei közéletben is aktív köznemességet.

⁷ *Felhő Ibolya*: Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Dunántúl. Budapest, 1970. 220–222.

magáénak tudó Széchényi Antal és Zsigmond túlnyomórészt a Rábán túli felső járásban birtokolt falvakat. A család tagjai az 1760-as évek közepéig nem igazán vettek részt a vármegyei és országos közéletben, lévén katonák, akiket az örökösödési háborúk eseményei huzamosabban távol tartották a vármegyétől.⁸ A harmadik helyen a módos köznemesi Festetics család két (Károly és Pál) tagja említhető meg, akik közül Pál (1722–1782) a Sopron vármegyei alispáni tisztséget és az országgyűlési követi (1751) megbízatását vállalta, majd a magyar kancelláriai referensi (1758) és a bécsi udvari kamarai tanácsosi (1762) tisztséget töltötte be, végül Mária Teréziától grófi címet nyert (1772).⁹

A vármegye birtokos nemessége földrajzi eloszlását tekintve zömmel a Rábaközben, a Répce és a Rába völgyében és az Ikva mentén élt, házassági kapcsolatok és átbirtoklások révén szorosan kötődött a szomszédos Vas vármegye nemesi elitjéhez.¹⁰ A patrónuskliens kapcsolatok, jogi ismereteik révén számos szerényebb fekvőbirtokkal rendelkező vagy a szomszédos vármegyéből származó, de ide kisebb átnyúló birtokkal bíró köznemes kerülhetett a vármegye vezető tisztségeibe, több esetben *homo novus*ként. Csak az 1760-as évekre tekintve ilyen volt például úrbéres földterületeik nagyságát tekintve: Kramarics László jegyző és országgyűlési követ (23 hold),¹¹ az őt tisztségében követő, a Somogyban is birtokos Guary Miklós aljegyző, aki 1766-ban öt évre az alispáni tisztig emelkedett (140 hold).¹² Ugyanígy megemlíthető a döntően Vas és Zala vármegyei jószágokkal rendelkező kőszegi kerületi táblai ügyvédből előlépő, 1755-től hat évig soproni alispánságot is vállaló kőszegi kerületi táblai elnök, Adelffy Antal (309 hold),¹³ továbbá a jelen tanulmányban később többször előkerülő Illésy Ferenc alispán (125 hold).¹⁴

Az 1760-as évekbeli Sopron vármegye a korabeli Magyar Királyság közepes nagyságú vármegyéi közé tartozott, az 1784–87 közötti népszámlás adatai szerint sűrűn lakottnak volt mondható a négyzetkilométerenkénti 48 lakosával.¹⁵ Az oszmán-török meg-

⁸ Nagy János: Az országgyűlési szereplés, mint ugródeszka? Felsőbüki Nagy Pál (1704–1776) karrierje. In: A felsőbüki Nagyok évszázada. A politikai elit útjai a kései rendiség időszakában. Szerk.: Szijártó M. István. Budapest, 2024. 117–142., különösen 120.

⁹ Dominkovits Péter: A Mária Terézia-féle úrbérrendezés Sopron vármegyéjében (1767). In: Arrabona 60. (2022) 97–114., Bölöny, Josef: Maria Theresias vertrauter Ratgeber: Paul Festetics (1722–1782). In: Maria Theresia und ihre Zeit. Hrsg.: Koschatzky, Walter. Salzburg–Wien, 1979. 105–112.

¹⁰ Dominkovits Péter: Nemesi birtoklás – közigazgatási határok (Adatok a nyugat-dunántúli nemesség XVIII. századi társadalomtörténetéhez). In: Házi Jenő emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk.: Dominkovits Péter – Turbuly Éva. Sopron, 1993. 321–348., különösen 322.

¹¹ Fónagy Zoltán: A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. Adattár. I–II. kötet. Budapest, 2013. II. kötet, 1114.

¹² Uo. 978., továbbá: Dominkovits Péter: Nemesi birtoklás – közigazgatási határok... i. m. 324.

¹³ Fónagy Zoltán: A nemesi birtokviszonyok, II. kötet... i. m. 720.; Dominkovits Péter: Nemesi birtoklás – közigazgatási határok... i. m. 323., Szijártó M. István: A diéta II. A 18. századi politikai elit társadalom- és politikatörténeti megközelítésben. Budapest, 2021. 501–503.

¹⁴ Fónagy Zoltán: A nemesi birtokviszonyok, II. kötet... i. m. 1020.

¹⁵ Felhő Ibolya: Az úrbéres birtokviszonyok... i. m. 214.

szállítás nem sújtotta a vármegyét, így a népesség helyben maradt, számbeli és vagyoni gyarapodása viszonylag egyenletesnek mondható. A földesurak számára a vármegye területén fekvő három szabad királyi város (Sopron, Kismarton, Ruszt) és a közeli külföldi piacok (Bécs, Alsó-Ausztria, részben Velence) kedvező értékesítési lehetőséget teremtettek, főleg a század közepétől az osztrák örökösödési, majd a hétéves háború nyomán kibontakozó hadikonjunktúra idején. A gabona-, marha- és borkivitelből részben a korán majorsági termelésre átálló uradalmak, részben a piacra termelő jobbágygazdaságok profitálhattak, annak ellenére, hogy az exportot számos adminisztratív korlátozás (pl. kiviteli tilalmak, vámok) terhelte.¹⁶ A nagyobb uradalmak részéről a jobbágygazdaságoktól köve-
telt szolgáltatások dinamikusan nőttek, amelyek a Nyugat-Dunántúlon 1765-től kibonta-
kozó parasztmozgalmakhoz, illetve a Sopron vármegyében is meginduló, a földesurakkal szembeni paraszti sérelmek áradatához vezettek.¹⁷

A vármegye követelései az országgyűlésen

A Habsburg Monarchia „fiskális-katonai állama” 1763-ban ismét nagy adósságokkal zárta legutóbbi katonai konfliktusát, a hétéves háborút. A szükséges pénzügyi követeléseket a kormányzat egyúttal egy újabb reformcsomaggal próbálta összekötni. Mária Terézia a diétát 1764. június 17-re hívta össze, ahol az uralkodó főbb követelései között szerepelt a nemesi felkelés (*insurrectio*) reformja, vagy helyesebben részben a nemesség általi megváltása, a hadiadó 1 millió forinttal való megemlése és az az úrbéri viszonyok szabályozásának ügye.¹⁸ Az uralkodónő tervezetet készíttetett az ország gazdaságának felvirágoztatására, amely a kereskedelmi és közlekedési lehetőségek javítását, illetve manufaktúrák alapítását ígérte a rendeknek egy diétán megajánlandó magasabb adóösszeg reményében.¹⁹

Sopron vármegye rendjei harmincegy pontos utasításukban ezzel szemben éppen a nemesi föld adómentességét garantáló 1741. évi 8. törvénycikkre hivatkozva a nemesi előjogok védelmét (3. pont), a vármegyére eső hadiadó összegének csökkentését, ennek összegébe a *deperdita* (a katonaság beszállásolása és ellátása miatt a jobbágyokat ért veszteség) beszámítását (4. pont), a nemesi felkelés tervezett reformjától tartva a régi törvényekhez való ragaszkodást (28. pont) írták elő követeléseiknek. Felhozták – miként az 1751. évi diétán is – a nemesség saját fogyasztásra behozott és kivitt áruinak után jogos vámmentes-

¹⁶ Felhő Ibolya: Az úrbéres birtokviszonyok... i. m. 214., Wellmann Imre: A magyar mezőgazdaság. Budapest, 1979. 96.

¹⁷ Dominkovits Péter: A Mária Terézia-féle úrbérrendezés... i. m. 100–101.

¹⁸ Horváth Mihály: Magyarország történelme. Hetedik kötet. Pest, 1873. 349–374., Szijártó M. István: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés. Budapest, 2005. 248–249.

¹⁹ A tervezet végül nem került a diétán napirendre, ám a politikai vitákat és állásfoglalásokat azért befolyásolta: Eckhart Ferenc: A bécsi udvargazdaságpolitikája Magyarországon Mária Terézia korában. Budapest, 1922. 259–260., Nagy János: A magyar rendek és a kormányzat kereskedelemügyi elképzelései az 1764–1765. évi országgyűlésen. In: Századok 156. (2022) 6. sz. 1199–1232., különösen 1223–1226.

ség sérelmét is, amelyet az örökös tartományokban, sem a hazai harmincadhivatalokban nem tartottak meg. (7. pont). A követeknek utasításuk szerint az 1687. évi 17. törvénycikkre hivatkozva kérniük kellett az uralkodótól, hogy ne szaporítsa a szabad királyi városok számát, amelynek aktualitását az 1751. évi országgyűlésen a Győr, Komárom, Újvidék és Zombor szabad királyi városi címének törvénybe iktatása kapcsán kipattant botrány továbbra is fenntartotta (17. pont).²⁰ A privilégiumaik révén a vármegyéktől függetlenedett, önálló adóegységekké vált városok – a rendek aggodalmai szerint – rontották a vármegyék közteher-viselési képességeit, így a katonaság beszállásolásának, az előfogatok kiállításának, hadiadó összegének így kieső része továbbra is az utóbbiak joghatósága alá tartozó falvakra, mezővárosokra hárult. Ezen túl a városi magisztrátusok a gyakran ismételt panasz szerint továbbra sem tartották tiszteletben a nemesi háztulajdonosok személye után kötelező adómentességet és nem mentesítették őket a katonaság beszállásolása utáni terhek alól.

A rendek a követeket intették, hogy rendszeresen számoljanak be a vármegyének a tárgyalások menetétől, és ragaszkodjanak a kapott instrukcióhoz, ám ezek csak általános és nem kötelező, iránymutató jellegű utasítások voltak, ellentétben a reformkoriakkal, amelyek részletezőek és kötelező erejűek voltak.²¹ A reformkorban előfordult, hogy a követek azért mondtak le önként, mert nem értettek egyet a számukra kötelező érvényű utasítás tartalmával, vagy maga a küldő vármegye hívta vissza a diétáról az instrukcióval ellentétesen szavazó küldötteit.²² A vizsgált 1764–65. évi soproni esetben is csak négy írásbeli követjelentést ismerünk, viszont a vármegye részéről már határozott számonkérési szándékot is észlelhetünk. 1751-ben ilyen jelentési kötelezettséget még nem írtak elő a vármegye rendjei, kivéve a legfontosabb kérdésben, a hadiadó emelésének tárgyában.²³ A karakteres és következetes kormánypárti irányvonalat folytató Festetics Pál, akkori alispán és követ ennek ellenére apjához, Kristófhoz intézett leveleiben és magánnaplójában számos mozzanatát rögzítette ennek a diétának.²⁴ Ebből láthatjuk, hogy a

²⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára (MNL GyMSVM SL) IV.1. f Sopron vármegye követutasítása. Nemeskér, 1764. május 4.

²¹ A 18. század közepi utasítások jellemzésére: Horváth Mihály: Az 1764-ki országgyűlés története. In: Horváth Mihály kisebb történelmi munkái. Pest, 1868. 1. kötet. 377–422., különösen 408.; Szijártó M. István: A diéta, 380–382.

²² Az előbbire Kölcsey Ferenc szatmári követségről való lemondása az 1835. évi országgyűlésen, az utóbbi esetre Bács vármegye által küldött Latinovits Károly és Zákó István 1844. évi leváltása említhető meg példaként. Erre: Dobszay Tamás: A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848). Budapest, 2019. 141., 143–144.

²³ Ezek dátumai: 1764. július 10., október 8., 1765. február 22. Az 1751. évi utasításban a vármegye rendjei előírták a követeknek, hogy érvényesítsék az állami adó könnyítését, sőt a királynő által kért adóemelés esetén tájékoztassák a vármegyét és várják meg annak határozatát. Erre: MNL GyMSVM SL IV.1. a Nemeskér, 1751. március 15. 43–37.p.

²⁴ Nagy János: Rendi ellenzék és kormánypárt... i. m. 71–80., Nagy János: Batthyány Lajos nádorrá választása és Vas vármegye rendjei az 1751. évi országgyűlésen. In: Batthyány Lajos nádor. Szerk.: Móricz Péter. Körmend, 2017. 35–50.

vármegyei rendek határozata írott malaszt maradt az adóemelés elutasításáról. Festetics Pál nemcsak Batthyány Lajos nádorrá választásában játszott szerepet,²⁵ hanem a királyi adóemelés útját is egyengette: ő volt az első a vármegyei követek közül az alsó táblán, aki beleegyezett a hadiadó emelésébe.²⁶

Áttérve a követküldés személyi tényezőire, azt látjuk, hogy 1764-ben a követutasítás összeállítására a vármegye bizottságot küldött ki.²⁷ Ennek összetételét vizsgálva következtethetünk arra, hogy mely csoportok kívántak és tudtak befolyást gyakorolni az országgyűlési politikára. Ebben a tisztikar tagjain kívül megtaláljuk az egyháziak képviselőit is: a csornai prépostot (Horváth Istvánt), a soproni jezsuita rendház rectorát, a világi nagybirtok képviselőit Esterházy herceg követét (Palkovits Mátyást). Továbbá a bizottság tagja volt három olyan, egykori Sopron vármegyei főtisztviselő, akik a diéta idején már országos és kerületi hivatalba léptek és itteni tapasztalataikkal, kapcsolatrendszerükkel segíthették a vármegyéjüket (Adelffy Antal kőszegi kerületi táblai elnök, felsőbüki Nagy Pál nádori ítélőmester, Pászthory László királyi táblai ülnök). A felekezeti paritás elve alapján kerülhetett a bizottságba a közéleti szerepet általában nem vállaló református Chernel László, a Dunántúli Református Egyházkerület főgondnoka és a nagy múltú, de a birtokaprózódás miatt szerényebb anyagi viszonyok közé került evangélikus család sarja, az egykori dunántúli kerületi főfelügyelő, Ostffy Mihály fia, Ostffy Lajos.²⁸

A követek személye

Végül érdemes kitérni a követek személyére: Kramarics László főjegyzőre és Illésy Ferenc alispánra. Elsőre úgy tűnik, hogy a főispán akarata nem volt mérvadó a követküldésnél, mivel a vármegye rendjei egyhangúan, közfelkiáltással választották meg a két követet – ellentétben az 1751. évi diétával –, amikor a Nápolyban tartózkodó Esterházy Pál Antal herceg négy jelöltje közül választotta meg a közgyűlés az arra alkalmas két személyt.²⁹ Erre 1764-ben nem volt szükség, hiszen Illésy és Kramarics is a főispán, Esterházy hercegek bizalmi emberei voltak, még az előző főispán akaratából, kinevezésével kerültek vármegyei tisztségükbe 1761-ben.³⁰ (Tisztújítás Sopron vármegyében 1759 óta nem volt). Kramarics László nem sokkal Pozsonyba érkezését követően, érdemi

²⁵ Nagy János: Rendi ellenzék és kormánypárt... i. m. 76.

²⁶ Uo. i. m. 134., további megajánlásaira: 139., 169–170.

²⁷ MNL GyMSVM SL IV.1. a Tom XX. 1764–65. 101–102. p. 1764. április 2.

²⁸ Chernel László 1760 és 1770 között volt kerületi főgondnok: *Thury Etele*: A dunántúli reform, egyházkerület főgondnokainak és a budai zsinatra megválasztott képviselőinek névsorához. In: *Protestáns Szemle* 1907. 386–387.; az Ostffy családra: *Dominkovits Péter*: Nemesi birtoklás – közigazgatási határok... i. m. 325–328.

²⁹ Nagy János: A vármegyei követküldési... i. m. 943–944.

³⁰ MNL GyMSVM SL IV.1. a Tom. XIX. 717–718. p. 1761. december 13-i közgyűlés jegyzőkönyve. Herbeville József főispáni adminisztrátor elnökletével tartott vármegyei gyűlésen a herceg november 23-i rendelkezését hajtotta végre.

munkavégzés nélkül elhunyt.³¹ Jellemző módon utódját, felsőbüki Nagy Pál nádori ítélőmester fiát, felsőbüki Nagy Pál szolgabíró (1732–1810) maga a főispán, Esterházy Mikló herceg jelölte ki július 18-i levelében, a közgyűlés ezt határozatával csak megerősítette.³² A felsőbüki Nagy család vármegyei közéletben való erős pozícióit mutatja, hogy a főispán egyúttal a megüresedett főjegyzői tisztségre előléptetett Guary László aljegyző helyére az említett szolgabíró testvérét, felsőbüki Nagy Sándort is kinevezte.³³

A két követ közül az aktívabb és a vármegye politikai irányvonalának kialakítása szempontjából meghatározó Illésy Ferenc (1714–1787) volt. Illésy Ferencet és családját a Mária Terézia-féle úrbéri összeírás szerint a „kis középbirtokosok” soraiban találjuk birtokállományuk méretei alapján.³⁴ Illésy birtokközpontját Raidingban (Doborjánban) tartotta, ahol családja a 16. század vége óta rendelkezett részjósággal az Esterházy családdé szomszédságában.³⁵ Illésy pozsonyi gimnáziumi tanulmányok után a nagyszombati egyetemen szerzett bölcsészeti baccalaureatust 1733-ban,³⁶ Sopron vármegyénelőször 1744-ben alszolgabírói,³⁷ 1746-tól szolgabírói pozíciót viselt,³⁸ 1761-ben került főispáni kinevezéssel a vármegye alispáni székébe.³⁹ Mint később látjuk, diétai szereplésének köszönhető hivatali felemelkedésével családja helyét – legalább a következő generációra – biztosította a Sopron vármegyei hivatalviselő elitben: fiai közül Illésy József, vármegyei főjegyző és táblabíró, Miklós főadószedő, Antal esküdt lett, Ferenc Xavér pedig Kismarton szabad királyi város jegyzőjeként működött.⁴⁰ Ezzel párhuzamosan viszont a gazdag

³¹ Vagyoni és társadalmi viszonyairól Dominkovits Péter írt kimerítően: *Dominkovits Péter*: Egy 18. századi Sopron vármegyei tisztviselő javairól (Kramarics László jegyző hagyatéka). In: *Léptékváltó társadalomtörténet*. Benda Gyula tiszteletére. Szerk.: K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc. Budapest, 2003. 246–267., különösen 252.

³² *Sümeghy Dezső – Dominkovits Péter*: Sopron vármegye követei a rendi országgyűléseken (1580–1847). In: *Arrabona* 45. (2007) 2. sz. 7–32., különösen 18., 27.

³³ MNL GyMSVM SL IV.1. a Tom XX. 1764–65. 401–403. p. 1764. július 30-i közgyűlés jegyzőkönyve.

³⁴ Fónagy Zoltán kategorizálás szerint Illésy a „kis középbirtokosok” közé tartozott, a Mária Terézia-féle úrbéri birtokösszeírás szerint 125 hold úrbéres holdat, 15 jobbágyot és 7 házas zsellért birtokolt Sopron vármegye három helységében (Raiding, Szilsárkány, Tótkeresztúr). *Fónagy Zoltán: A nemesi birtokviszonyok...* i. m. I. köt. 63., II. köt. 1021.

³⁵ *Johann Erhardt*: Raidinger Stückln und andere G'schichten. Raiding, é. n. 16–17., 33., 36., Liszomania 2011 Burgenland. Katalog Ausstellungen. Eisenstadt, 2011. 33.

³⁶ Illésy Ferenc a pozsonyi jezsuita kollégiumban 1724-ben a parvista, 1729-ben a poetista, 1730-ban a rhetorista osztályt végezte. Erre: *Jezsuita gimnáziumok diákjai (17–18. század)* A pozsonyi jezsuita gimnázium diákja. Anyakönyvi adattár (1650–1773). Adatbázis. A pozsonyi jezsuita gimnázium diákja. Anyakönyvi adattár (1650–1773) | Könyvtár | Hungaricana; *Bognár Krisztina – Kiss József Mihály – Varga Júlia*: A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett tanulói 1635–1777. Budapest, 2002. 274. (2759.)

³⁷ MNL GyMSVM SL IV.1.p Acta Juridica. Tomus II., Illésy, No. 2. 1744. május végén tartott tanúkihallgatáson már alszolgabíróként említik.

³⁸ Dominkovits Péter szíves közlése.

³⁹ MNL GyMSVM SL IV.1. a Tom. XIX. 717–718.p. 1761. december 13-i közgyűlés jegyzőkönyve.

⁴⁰ *Késmárky István – Simon István*: Dunántúli nemes családok. Budapest, 2023. 180., MNL GyMSVM SL IV.1.p Acta Juridica, Tom 4., No. 5. Illésy családja (I melléklet).

1. kép. Az Illésy család kúriája Raidingban (Doborján). Alkotója ismeretlen, 19. sz.

gyermekáldással rendelkező család vagyoni viszonyai tovább romlottak:⁴¹ a szétaprózódott, már Illésy Ferenc idején eladósodott és elzálogosított birtokokat az örökösök részletekben eladogatták, nagyrészt 1805 és 1808 között a herceg Esterházy családnak.⁴² Az 1587-ben épült raidingi családi kúriát és majorságot az uradalom tisztartói lakként hasznosította tovább, ahol a későbbi világhírű zeneszerző, Liszt Ferenc született 1811-ben (1. kép).⁴³

A követek diétai szereplése

Végül a legfontosabbra, a diéta követeinek országgyűlési működésére kell kitérnem. Ezt elsősorban a követek és a vármegye közötti levelezésből ismerjük, de a diétai naplók, az országgyűlési gúnyversek (pasquillusok), a volt Sopron vármegyei alispán, Festetics Pál udvari kamarai tanácsosnak Mária Terézia kabineti titkárához, Cornelius Nyenyhez címzett jelentései is számos információt tartalmaznak erről. Illésy még a diéta megnyi-

⁴¹ Illésy Ferenc alispánnak tudomásom szerint tizenhárom gyermekéből nyolc érte meg a felnőttkort: *Késmárky István – Simon István: Dunántúli... i. m. 180.* és *Johann Erhardt: Raidinger Stückln... i. m. 36.*

⁴² A raidingi-doborjáni helytörténeti munkák szerint 1780-ban először még maga Illésy Ferenc kínálta eladásra itteni birtokait Esterházy Miklós hercegnek, de az adásvétel ekkor még nem jött létre. Az utolsó raidingi birtokrésztől állítólag 1837-ben vált meg az Illésy család, Erre: *Glavanits, Franz – Radax, Michael – Zolles, Johann: 750 Jahren. Raiding – Unterfrauenhaid – Lackendorf. Festschrift 1222–1972. Raiding, 1972.* 15., 17. és *Johann Erhardt: Raidinger Stückln... i. m. 37.*

⁴³ *Peter Krajacich – Johann Steurer: Liszt Museum Raiding. Eisenstadt, 1981. 7.*

tása előtt sikert könyvelhetett el a Vas vármegye követeivel szemben, az országgyűlési ülőhelyek elfoglalása körül kiobbant elsőbbségi vagy precedencia-vitában.⁴⁴ A barokk kori országgyűléseken az ülésrend a rendi hovatarozást és az azon belüli rang- és presztízssorrendet is megmutatta. Az egyes rendi csoportok nagyobbbrészét szokásjogi alapon kiformalódott sorrendje (Királyi Tábla, klérus, vármegyei, távollévők és városi követek) az alsótáblán a 18. századra egyértelművé vált, ám az egyes követi csoportokon belül továbbra is tág tere nyílt az ülőhelyek feletti rivalizálásnak.⁴⁵ Sopron és Vas vármegye között már az előző diétán, 1751-ben is kibontakozott egy ülőhelyi elsőbbségért folytatott vita, amelynek során Vas vármegye követei instrukciójukra hivatkozva és megbontva az eddigi rendet a soproni követek előtt kérték maguknak helyet. Törekvésük nem járt sikerrel, de beadott tiltakozásukról a diétától írásos tanúsítványt kaptak.⁴⁶

Az 1764–65. évi országgyűlés kezdetén Illésynek – instrukciója vonatkozó pontját követve – sikerült a személynökkel elfogadtatnia, hogy a soproni követek rögtön Pozsony vármegye követei utáni következő előkelőbb helyet kaphassák meg,⁴⁷ maguk mögé utasítva a már az előző diétán is ezzel próbálkozó vasiakat.⁴⁸ Illésy Ferenc már rögtön a diéta legelején bekerült abba a Bécsbe, illetve a schönbrunni kastélyba menesztett ötvenöt fős országgyűlési küldöttségbe, amely az uralkodót és családját ünnepélyesen meghívta a pozsonyi országgyűlésre.⁴⁹ Illésy vármegyéjéhez küldött jelentésében büszkén hangsúlyozta, hogy a tizenhárom vármegyei követ közül ő volt az első, *primarius* követ, amely tény vármegyéje számára is nagy tisztesség.⁵⁰

Ennek alkalmával történhetett – amit Festetics Páltól tudunk meg, és amit természetesen a követ elhallgat –, hogy a túlbuzgó Illésy Ferenc alispán állítólag személyesen a királynőnek ígéretet tett egy 2 millió forintos adóemelésre, amely túlszárnyalta volna a kért 1 milliós összeget is. Utóbb állítólag az esztergomi érsek, Barkóczy Ferenc megpirogatta Illésyt meggondolatlan szavai miatt. A követ vármegyéjébe is eljutott az instrukcióval ellentétes tartalmú adómegajánlási ötlet híre, mire a vármegyegyűlés állítólag rögtön vizsgálóbizottságot is kiküldött Pozsonyba az állítás valóságtartalmának tisztázására.

⁴⁴ Szijártó M. István: A 18. századi Magyarország rendi országgyűlései. Budapest, 2016. 56–57.

⁴⁵ Az 1764–65. évi országgyűlésen az egyes vármegyék közötti ülőhely-sorrendet közli: Szijártó: A diéta... i.m. 114.

⁴⁶ Szijártó M. István: A diéta... i. m. 103.

⁴⁷ MNL GyMSVM SL IV.1.b Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1764. július 30-i közgyűlés iratai. Pozsony, 1764. július 10. Illésy Ferenc követjelentése.

⁴⁸ Szijártó M. István: A diéta... i. m. 103.

⁴⁹ A fennmaradt országgyűlési naplókban a kiküldött követek sorrendjében is első helyen szerepelt: OGYK 700. 456. Incltyi Regni Hungariae Partiumque Eidem annexarum Anno 1764/5. Posonii celebratorum Comitiorum Acta Publica cum Diario pro Spectabili ac Magnifico d[omi]no Iosepho Kvassay de Eadem S[acrae] C[aesareae] R[egiae] et A[postolicae] M[aiestatis] ad Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum Consiliario nec non per Incltyum Regnum Hungariae Tavernicorum Regalium Magistri vices-gerente. Per Joannem Durászyi. (1764. június 23-i ülés) 20. p.

⁵⁰ GyMSVM SL IV.1.b Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1764. július 30-i közgyűlés iratai. Pozsony, 1764. július 10. Illésy Ferenc követjelentése.

Az ide érkező Adelffy Antal kőszegi kerületi táblai elnök és felsőbüki Nagy Lajos táblabíró a vádat nem találták megalapozottnak.⁵¹ Sopron vármegye levéltári anyagában – jelenlegi tudásunk szerint – a vizsgálat iratainak nincs nyoma, ám más források arra mutatnak, hogy Festetics a diétai közvéleményben terjedő és állítólagosan megtörtént, adóemelési felajánlásával kapcsolatos eseménykort örökített meg. Illésy esete több pasquillus szerzőjét is megihlette, a közvéleményben személyét a diéta kezdetén sem övezte elismerés. Az egyik vers (*Contra Franciscum Illesy comitem Sopronien.*) egyfajta hazug és hamis Illés prófétához hasonlítja, aki egy főméltóságnál tett látogatása során tette meg nevezetes ajánlását: „Hogy nem csak negyedfél millomot adhatna/ Az Haza, de hétre föl rovatathatna,/ Tégedet az Hóhér föl is akaszthatna/ Hogy nyelved illy rosszat többé nem szólhatna”.⁵² Egy másik róla írt versben (*In eundem*) az is kiderül, hogy az udvarban tett látogatása során Barkóczy Ferenc primás volt az, akivel megosztotta véleményét egy megemelendő jövőbeli magyar hadiadóösszeg lehetőségéről. A primás által szállásáról elüldözött, de ígérete miatt mégis hivatali előrelépést remélő soproni követet így búcsúztatja a pasquillista: „Jobb lett volna tehát Sopronban maradnod,/ Soproni Bakterrel étzakán kajdásznod,/ Hogy sem tompa észszel Diatara futnod,/ Okos Magyarok közt bolondul szóllanod”.⁵³

Ugyan nem tudjuk pontosan, hogy mi hangozhatott el a június 26-i uralkodói fogadáson vagy az azt követő napokban itt, de a soproni követnek bizonyosan alkalma lehetett kijelentése megtételére. Mindenesetre annyi ismert, hogy Illésy következő, július 28-i, további iránymutatását kérő levelére adott válaszában Sopron vármegye rendjei – miként Pest megye is – ragaszkodtak a rendi-ellenzéki állásponthez a királyi előterjesztés két legfontosabb pontjával kapcsolatban. Így egyrészt hangsúlyozták az adóemelés lehetetlenségét, sőt a vármegyére eső adóporták számának csökkentésének szükségességét, másrészt nem tartották megvalósíthatónak a nemesi felkelés reformját „a fundamentális törvények sérelme nélkül”.⁵⁴

A vármegyegyűlés október 8-án tárgyalta a követek újabb jelentését, de feltételezésem szerint a Sopron megyei követek „átállása” a rendi tábor másik oldalára csak ezután következett be. A követek ebben a főrendi tábla álláspontját részletesen ecsetelték, hogy a királynő által kért adóemelés lehetséges az uralkodó által kezdeményezett kereskedelmi lehetőségek javításának, manufaktúra alapításoknak és a puszták benépesítésének köszönhetően.⁵⁵ A vármegyegyűlés válaszában továbbra is ragaszkodott az ellenzéki álláspontjához, sajnos viszont a soproni követektől az ezt követő időszakból felszólalást nem ismerünk.

⁵¹ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv (ÖStA HHStA KA) Nachlass Neny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 27. 1764. augusztus 8.

⁵² Külömb-külömb féle jó és rossz szagú virágokkal telyes kert. Pasquillusok a XVII–XVIII. századból. Válogatta, szerkesztette, utószóval és jegyzetekkel ellátta Lőkös István. Budapest, 1989. 205–207.

⁵³ Külömb-külömb féle... i. m. 208–209.

⁵⁴ MNL GyMSVM SL IV.1. b Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1764. augusztus 16-i közgyűlés iratai. Pozsony, 1764. július 28. Illésy Ferenc jelentése és a vármegye erre adott válaszában fogalmazványa 1764. augusztus 16.

⁵⁵ MNL GyMSVM SL IV.1. b Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1764. október 8-i közgyűlés iratai.

A követek a dunántúli vármegyék többségéhez hasonlóan az október 10. és 12. közötti adóviták során már nem szólaltak fel az adóemelés ellen, ugyanis ekkor többnyire véleménynyilvánítással történő szavazásokkal találkozhatunk.⁵⁶ Illésy következetes kormánypárti irányvonalat mégsem vihetett, ugyanis azon ellenzéki követek között volt, akik az 1761-től fennálló magyar nemesi testőrség állítólagos Haditanács alá való rendelését, illetve a gárda hadiadóból való fenntartását elleneztek 1765 elején.⁵⁷

A vármegye szempontjából az országgyűlés kimenetele nem tekinthető kudarcosnak, dacára az ország megemelt hadiadóösszegének, ugyanis a vármegye adóportáinak számát – miként 1751-ben – hasonló mértékben 17 ½ portával csökkentették (320-ról 302 ½-re).⁵⁸ A rendek megbecsülését jelzi, hogy a követeknek a diéta végén jutalmul – a szokásos napidíjon felül – 30-30 körmöci aranyat szavaztak meg.⁵⁹ A soproni követek érdekérvényesítési stratégiáit nem ismerjük, de az adóporták újrafelosztását végző bizottsághoz beadott kérvényük fennmaradt. A hatásos érvek közt megemlíthetjük a borkereskedelem hanyatlását, amelyet az osztrák és porosz vámháború, illetve az ebből fakadó magas termelési költségek lehetetlenítettek el, az eladósodást, közülük a kismartoni uradalom tönkrement, fizetéseképtelenné vált 18 községének ügyét.⁶⁰ Az adóporták csökkentésének a korszakban is előforduló eszköze volt a főispáni nyomásgyakorlás, ennek írásos nyoma tudomásom szerint Sopron vármegye esetén nem maradt fenn. Ebben a korszakban nem volt ritka, hogy az illetékes főispán saját vármegyéjéért járt közben az arra eső adóösszeg mérséklése érdekében az adóporták helyesbítését (*rectificatio portarum*) végző országgyűlési bizottságnál.⁶¹

⁵⁶ Az erre vonatkozó források: Országgyűlési Könyvtár (OGYK) 700.458. Diarium diatae anni 1764.188–189., ÖStA HHStA KA, Nachlass Nyeny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 43–45. 1764. október 10., 11., 12. jelentések.

⁵⁷ Uo.1765. február 25-i közgyűlés iratai. Raiding, 1765. február 22. Illésy Ferenc levele a vármegyéhez. Festetics jelentése öt vármegyei követet említ, bár éppen a soproni követ hiányzik a sorból. Ezzel szemben Illésy tizenegy ilyen követről tudott, de valószínű, hogy ő az adott vármegyék mindkét követi megbízatást teljesítő követét beleértette e számba. Erre: ÖStA HHStA KA, Nachlass Nyeny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 89. 1765. január 3.

⁵⁸ MNL GyMSVM SL IV.1.b Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1765. február 25-i közgyűlés iratai. Raiding, 1765. február 22. Ehhez még az 1765. január 14-én elfogadott adófelosztási táblázatot: OGYK 700.456. Inclyti Regni Hungariae Partiumque Eidem annexarum Anno 1764/5. Posonii celebratorum Comitiorum Acta Publica cum Diario pro Spectabili ac Magnifico d[omi]no Iosepho Kvassay de Eadem S[acrae] C[aesareae] R[egiae] et A[postolicae] M[ajestatis] ad Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum Consiliario nec non per Inclytum Regnum Hungariae Tavernicorum Regalium Magistri vices-gerente. 596. p. Az 1751. évi csökkentéskor 337-ről 320-ra csökkent a vármegyére eső porták száma: *Marczali Henrik*: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711–1815. Budapest, 1898. 320.

⁵⁹ MNL GyMSVM SL IV.1. a Tom XX. 1764-65. 954.p. 1765. július 3.

⁶⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) N 55 Archivum regni. Diaeta anni 1764–1765. Lad O., Fasc. D., No. 32.

⁶¹ Erre példa Somogy vármegyéé, amelynek adóösszegének csökkentése érdekében főispánja, herceg Batthyány Károly írt kérvényt a nevezett bizottsághoz: MNL OL N 55 Archivum regni. Diaeta anni 1764–1765. Lad O., Fasc. D., No. 31. Bécs, 1764. december 2.

A csökkenés oka Sopron vármegye esetén nem elsősorban politikai. Ha a vármegye tényleges adózási képességeit nézzük, azt láthatjuk, hogy a korábban oszmán-török uralom alatt álló országrészek felé meginduló vándormozgalom, illetve e központi területek demográfiai és gazdasági újjáépülése következtében a nyugat-dunántúli és északnyugat-felvidéki vármegyék Magyar Királyságon belüli relatív gazdasági súlya csökkent, sőt anyagi teherviselő képességeik is némileg apadtak.⁶²

A vármegyei követutasításhoz való ragaszkodásnál jobban kifizetődőnek ígérkezett a követek számára a királynő ügyének szolgálata, mivel úgy tűnik, hogy az számon tartotta az adómegajánlás kapcsán szerzett egyéni érdemeket.⁶³ A csekély fekvőbirtokkal rendelkező,⁶⁴ emiatt valószínűleg a hivatali előléptetés iránt is motivált Illésy Ferenc 1764 decemberében a Kancellária útján – hivatkozva többek között udvarhű országgyűlési szereplésére – folyamodott a kőszegi királyi táblai számfeletti ülnöki pozícióért. Említette neves őseit, így Illésy Jánost, Habsburg Rudolf és II. Mátyás királyok bécsi és prágai egykori török tolmácsát, „keleti titkárát”,⁶⁵ illetve anyai ági másik őset, I. Lipót udvari orvosát, egy bizonyos Pozzis (Poczy) nevűt.⁶⁶ A királynő a vártnál többet kínált: tényleges fizetéssel járó ülnöki előléptetést egy esetleges üresedés esetén.⁶⁷ Mária Terézia személyesen figyelemmel kísérhette a kérvény útját, ugyanis az országgyűlés végeztével „a szegény Illésy”-t külön audiencián is fogadta 1765 áprilisában, egyúttal a lehetséges üresedésről kérte a kancellár tájékoztatását.⁶⁸ Ugyanekkor érdemei elismeréseként – miként ebben az időszakban többek is – királyi tanácsosi címet nyert el.⁶⁹ A soproni alispán kérvényének teljesítése ezután már csak idő kérdése volt: 1765 végén kinevezést nyert a Kőszegen székelő

⁶² OGYK 700.456. 595–599. p.

⁶³ A 18. századi országgyűlési szereplőkről szóló legújabb monográfia tévesen azon sikertelen követek között említi nevét, akiknek nem sikerült a vármegyei tisztségből királyi kinevezéssel járó országos (vagy kerületi ítélőtáblai) hivatalt elnyerniük. Erre: *Szijártó M. István*: A diéta II... i. m. 183., 202.

⁶⁴ Erre: *Fónagy Zoltán*: A nemesi birtokviszonyok... i. m. I. köt. 63., II. köt. 1021.

⁶⁵ Az erdélyi származású, az erdélyi fejedelmi kancellárián, majd Szuhay István egri püspök, császári biztos alkalmazásában dolgozó Illéssy (eredetileg Eller) János 1604 és 1621 között állt a Habsburg uralkodók szolgálatában tolmácsként, részt vett a tizenötéves háborút lezáró zsitvatoroki béke korrekciójában és a későbbi komáromi béke megalkotásában. 1604-ben kapott magyar nemességet: *Takáts Sándor*: Rajzok a török világból 1. kötet. Budapest, 1915. 94–96.; *Cziráki Zsuzsanna*: A Habsburg Monarchia keleti nyelvi tolmácsai a 17. században. Budapest, 2024. 435–436.

⁶⁶ Az azonosítást a Leopold Auer vezette ausztriai „Die Wiener Hofgesellschaft unter Kaiser Leopold I. (1657–1705)” 2001 és 2005 között működő FWF-projekt adatbázisa tette lehetővé: The Viennese Court. A prosopographical portal (oeaw.ac.at) (2024. július 25-i letöltés). Az adatra Kókényesi Zsolt hívta fel a figyelmemet, segítségét ezúttal köszönöm.

⁶⁷ MNL OL A 1 Magyar kancelláriai levéltár. Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája. Originales referadae. 1764. No. 283. 1764. december 15.

⁶⁸ Uo. 1765. év. No. 81. 1765. április 10.

⁶⁹ MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii. 47. kötet, 235–236. p. Bécs; 1765.04.22. Online elérhetősége: Királyi Könyvek - 47.151 | Királyi Könyvek | Hungaricana (2023. október 10-i letöltés).

dunántúli királyi kerületi tábla ülnöki pozíciójára,⁷⁰ amely tisztséget 1779-es nyugdíjazásáig betöltötte.⁷¹ Illésynek az uralkodóházzal való különleges kapcsolata az országgyűlést követően is fennmaradt: Ferenc József nevű fia keresztszüleinek 1766-ban a királynőt, Mária Teréziát és fiát, II. József császárt kérte fel, akiket a raidingi anyakönyv tanúbizonysága szerint a szertartáson hivatali főnöke, Adelffy Antal kerületi táblai elnök képviselt.⁷²

Összegzés

Összességében megállapíthatjuk, hogy az 1764–65. évi diétán Sopron vármegye követei ellenzéki indulásuk ellenére végül a kormányzatot támogatók táborát erősítették, miként a korábbi diétákon is. A vármegye politikai követeléseinek megformálásában nagy szerepet játszott a Sopron vármegyében tradicionálisan befolyásos főispán, herceg Esterházy Miklós és családja, továbbá a Sopron vármegyéből a Magyar Királyság, illetve a Habsburg Monarchia központi kormány szerveihez nagy számban és arányban előléptetett jómódú bürokrata-köznemeselek. Új jelenség a követküldésben, hogy a vármegye határozottan igyekezett befolyásolni és számon kérni követeit a leglényegesebb ügyekben, így az adóemelés és a nemesi felkelés reformjának kérdésében. Ellentmondásnak tűnik, hogy míg az országos követelések szintjén a Sopron vármegyei követek nem tettek eleget követutasításuknak, vagyis hallgatólagosan elfogadták az adómegszavazást, addig lokális szinten a megemelt adóösszeg felosztásánál sikert értek el, ugyanis nemcsak hogy el tudták hárítani az adóemelést, de még a vármegyére eső adóporták száma is csökkent. Végül, Illésy Ferenc alispán diéta után előléptetése illik abba a sormintába, amelyet Sopron vármegye vezető tisztségviselőinek (alispán, főjegyző) szinte kötelező 18. századi életpályái adnak ki, vagyis e csoport tagjai a vármegyei szolgálatot követően uralkodói kinevezés révén a Habsburg Monarchia központi kormány szerveibe, országos vagy regionális hatáskörű (kerületi királyi ítélőtáblai) hivatalokba nyertek felvételt.⁷³ Ez a többi vármegyével összevetve valószínűleg atipikus jelenség: a Sopron vármegyeiek átlag feletti előléptetési arányát a magyarországi vármegyék teljességére kiterjedő archontológiai összeállítás hiányában csak feltételezhetjük.⁷⁴

⁷⁰ MNL GyMSVM SL IV.1. b Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1765. november 6-i közgyűlés iratai. Sopron, 1765. november 6. A vármegyei közgyűlés levélfogalmazványa a főispánhoz.

⁷¹ Chernel Kálmán: Kőszeg sz. kir. város jelene és múltja. Szombathely, 1877. 143.

⁷² Johann Erhardt: Raidinger Stückln... i. m. 36.

⁷³ Kiadott vármegyei archontológia hiányában pontos arányokat ugyan nem foglalmaztam meg a Sopron vármegyéből előléptetettek vonatkozásán, de saját adatgyűjtésemből számos példát hoztam ezen állításom alátámasztására: Nagy János: Az országgyűlési szereplés... i. m. 133–135.

⁷⁴ Szijártó István kutatásai szerint Somogy vármegyében például a hivatalukat letett alispánok majdnem fele lépett felsőbb hivatalba, amely a szerző által vizsgált többi vármegyével összevetve magas értéknek számít. Erre: Szijártó M. István: A diéta II. 67. Sopron vármegyében hasonló vagy ennél magasabb arányok is elképzelhetők.

„Sopronban nagyon rútul megbukott” – írja Kossuth Lajos (1802–1894), az ellenzéki vezérvármegye, Pest-Pilis-Solt újonnan megválasztott követe Wesselényi Miklós bárónak (1796–1850);¹ „Sopron örökös szégyenére megbukott” – áll az elmarasztaló sommázat az egyik kormányzati főszereplő, Szőgyény-Marich László (1806–1893), egykori alkancellár visszaemlékezésében.² Széchenyi István gróf (1791–1860) hatodik országgyűlési szereplésére készülve úgy határozott, hogy – született mágnásként – ezúttal nem a felsőtáblán, hanem választott vármegyei követként az alsótáblán kíván politizálni. Kézenfekvő volt, hogy a „legnagyobb magyar” szűkebb pátriájában, Sopron vármegyében jelölteti magát követnek, ahol birtokainak jelentős része feküdt, és ahol saját vidéki otthona, a cenki kastély állt. Tervét támogatta Apponyi György gróf (1808–1899) főkancellár, Esterházy Pál herceg (1786–1866), Sopron vármegye örökös főispánja, Rohonczy Ignác (1802–1867) soproni adminisztrátor, valamint a helyben ugyancsak birtokos testvérei, Széchenyi Lajos (1781–1855) és Pál grófok (1789–1871), sőt barátja, a megye legtekintélyesebb politikusa, a korábban öt alkalommal is követséget vállaló felsőbüki Nagy Pál (1777–1857) is. Minden adott volt tehát a „biztos sikerhez”, mégis, az 1847–48. évi utolsó rendi országgyűlésen Sopron vármegyét Simon János (1807–1879) alispán és Paál János (1800–1853) táblabíró képviselte. Hogyan s miként történhetett meg mindez? Tanulmányunk erre a kérdésre próbál válaszokkal szolgálni.³

¹ Közli Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. Szerk. bev.: Viszota Gyula. II. Budapest, 1930. (Gróf Széchenyi István Összes Munkái VI/2.) CCXLIX.; A forrásokból vett idézetek esetében tanulmányunkban a korhű közlés elveit követtük: a szövegeket a mai helyesírás szabályainak megfelelően korrigáltuk, az idegen kifejezéseket magyarosítottuk, a rövidítéseket feloldottuk, de a szavak maitól eltérő hangalakján nem változtattunk.

² Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai. Kiad.: fiai. I. Budapest, 1903. 45.

³ A történeti szakirodalom mindeddig nem nézett alaposan az eset mélyére. Az újabb életrajzokban – az életmű nagysága folytán érthető módon – leginkább a pusztá tény kerül rögzítésre. „Azonban még szűkebb pátriájában, Sopron megyében is szembesülnie kellett népszerűsége elmúltával (leszavazták).” *Fónagy Zoltán*: Széchenyi István. In: Fónagy Zoltán – Dobszay Tamás: Széchenyi és Kossuth. Budapest, 2003. 94.; „A buzgalomra szükség is volt, mivel a hónap közepén Sopron megyében súlyos fiasco érte a grófi címer napba szálló sasmadarát. Szűkebb pátriájában későn lépett fel, a teljes konzervatív tábor megvétele sajnálta a pénzt – meg is bukott a »legnagyobb magyar« egy helyi senki ellenében.” *Csorba László*: Széchenyi István. 3. kiad. Budapest, 2010. 270.; „Széchenyi októberben megbukott a választáson, holott ez a megye, Nagycenkkal, szűkebb hazai vidéke volt. A rövid választási harc alatt undorodva látta, hogyan taktikáznak a helyi nagyságok, miként vásárolhatók meg kismemesi vokok, és feljegyezte az ellene felhozott vádakát.” *Oplatka András*: Széchenyi István. Budapest, 2010. 372.

A követválasztás lefolyása

Az országgyűlés közeledtével 1847 őszén országszerte, döntő többségben október derekán tartották a követválasztó közgyűléseket. Sopron vármegyében október 12-re esett a kijelölt nap. Sokkal korábban, a Pesti Hírlap tudósítása szerint, már év elején bizonyossá vált, hogy a konzervatív oldal két követjelöltje, Esterházy főispán, azaz „egy hatalmas tényező, tudta- és akaratával”,⁴ Simon János, az 1845-ben megválasztott alispán és korábbi országgyűlési követ, valamint Paál János táblabíró, a dunántúli (kőszegi) kerületi tábla és Széchényi Lajos uradalmi ügyvédje lesz. A politikai erőviszonyok alapján a konzervatívok magabiztosan néz(het)tek a választás elé,⁵ a kisebbségben lévő ellenzék passzivitásba vonult.⁶ A szeptember 27-én, nagyjából két héttel a választás előtt, Esterházy főispán egyik uradalmi ügyvédjének lakásán megtartott konzervatív konferencián azonban „pártszakadás” történt. A „konzervatív tábornak sok szolgálatot tett főnöke”/„a pártnak egyik mindeddig hű bajnoka”⁷ Döry Elek táblabíró megkérdőjelezte Paál János jelöltségét, a résztvevők pedig megfontolva „azon nagy veszteséget”,⁸ melyet Döry elvesztése okozna, testvére, Döry Ádám, a rábaközi felső járás főszolgabírójának követségében egyeztek meg. Paál Jánossal tudatták a döntést, alispáni helyettes pozíciót kínáltak neki, ő azonban az ajánlatot nem fogadta el és visszalépett a jelöltségtől. A Pesti Hírlap szerint ekkor érkezett Németh Károly, Széchényi Pál uradalmi kasznárának, azaz gazdatisztjének, egyben konzervatív kortesvezérnek üzenete: „bármit végezzen a tanácskozmány, ő meg fogja mutatni, hogy Paál János lesz a második követ.”⁹ Erre többen elbizonytalanodtak, a Budapesti Híradó tudósítója szerint Döry Ádám hajlandó lett volna visszalépni, testvére és más támogatói azonban nem engedték neki.¹⁰ Döry Elek határozottan kijelentette, hogy a követséget önerőből is kivívják. A következő napokban a Paál-párti és a Döry-párti vezérek is „most már honszerte divatozó úton-módon”¹¹ korteskedésbe, azaz – eszközökben nem válogató – szavazategyűjtésbe kezdtek. Mivel a Döry testvérek elsősorban szűkebb területükön, a két rábaközi járásban számíthattak népszerűsége, Elek felkereste az ellenzéki vezetőket is Viczay Héder gróf (1807–1873) birtokközpontjában, Lózson (ma Nagylózs). A Pesti Hírlap tudósítója szerint ők továbbra is semlegesek maradtak, így

⁴ Pesti Hírlap, 1847. november 12. 316.

⁵ „Oly biztos sikerre számítással, hogy Paál János a hatalmas tényező által [értsd: Esterházy főispán] még a Sopron-[Bécs]új helyi pályának [értsd: vasútvonalnak] megnyitásakor [1847. augusztus 20-án] is, mint Sopron megye követe mutatattott be egy Bécsből jött excellenciás úrnak.” Pesti Hírlap, 1847. november 12. 316.

⁶ Az erőviszonyok előzetes felmérése következtében mutatott passzivitás nem volt kivételes, ugyanígy történt az ellenzék részéről pl. Bács-Bodrogon és Csongrádban, a kormánypárti oldalon pl. Szabolcsban és Zemplénben.

⁷ Pesti Hírlap, 1847. november 12. 316./Budapesti Híradó, 1847. október 19. 269.

⁸ Pesti Hírlap, 1847. november 12. 316.

⁹ Pesti Hírlap, 1847. november 12. 316.

¹⁰ Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270.

¹¹ Pesti Hírlap, 1847. november 12. 317.

az ellenzéki vokok a két konzervatív jelölt között oszlottak meg,¹² a Budapesti Híradó tudósítása szerint azonban az ellenzék „megkért leányként huzakodva és Döry Elektől a mennyasszonyi ajándékot követelve mohón kapott az alkalmon”.¹³ Mindenesetre, a szavazati arányok alapján, mint azt később látni fogjuk, az ellenzéki választók többsége inkább Döryt támogatta.

Október 10-én, mikor már mindkét párt szavazói a követválasztás helyszínére, Sopron felé tartottak, elterjedt a hír, hogy előző nap este Széchenyi István Sopronba érkezett s követségre jelentkezik. A Széchenyi fivérek uradalmi ügyésze, Frank Márton – az Istvánnal és Lajossal történt bizalmas egyeztetést követően¹⁴ – felkereste Döry Eleket, hogy 3000 forint „vigaszdíjért” cserébe lépjen vissza a gróf javára: „de ezek erről mit sem akartak hallani, sőt cselt gyanítottak”.¹⁵ Másnap a Sopron felé tartó Paál-párti nemesség is értesült Széchenyi jelöltségéről, Széchenyi Lajos üzent ügyvédjének, Paál Jánosnak, mondjon le a követségről: Paál megtiszteltetésnek vette, hogy visszaléphet a gróf javára.¹⁶ Széchenyi szerint azonban Németh Károly kortesvezér, „a nagy cselszövő”, ellene áskálódott,¹⁷ ellenzéki érzelmű testvérének sikerült megosztania a választókat, mire a hangadók kénytelenek voltak újra Paál jelöltségét kitűzni, nehogy a szavazók a Döry-párthoz álljanak át. Mindeközben a Nagy- és Kiscenken átvonuló, Széchenyi ellen hergelt nemesség „a gróf nevével ékesített zászlókkal megkínáltatott, de azokat nemcsak el nem fogadták, sőt össze is tépték, borát kifolyatták”.¹⁸ Az események hatására Széchenyi „válságtanácskozást” tartott: Esterházy főispán azt javasolta neki, Paál mellett lépjen vissza Simon János alispán is, ő pedig Döry Ádámmal együtt vállalja el a követséget, ezt azonban Széchenyi elutasította. Később személyesen is egyeztettek a Döry fivérekkel, akik költségeik fedezése mellett hajlandónak mutatkoztak a visszavonulásra, Széchenyi megígérte, testvérei kifizetik őket, Esterházy pedig kezességet vállalt.¹⁹

¹² Pesti Hírlap, 1847. november 12. 317.

¹³ Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270.

¹⁴ „Frank az első személy. Rohonczy nincs itt – Döry Eleknek 1000 vótuma [értsd: szavazata] van... pénzzel lehet. 3000 pengő. Azt hiszem, csirkefogó... mégis azt mondom: legyen – csak hogy ne az én nevemre. – Holnap a Rábaközbe megy...” Gróf Széchenyi István naplói. Szerk.: Viszota Gyula. I–VI. Budapest, 1925–1939. (Gr. Széchenyi István Összes Munkái X–XV.) (a továbbiakban: SZIN) 1847. október 9. (A naplóból vett idézeteket magyar nyelven közöljük saját fordítás vagy Oltványi Ambrus kötete alapján: *Széchenyi István: Napló*. S. a. r.: Oltványi Ambrus. Ford.: Jékely Zoltán, Györffy Miklós. H. n. [Budapest], 1978.)

¹⁵ Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270.

¹⁶ „Kiválón viselkedik. Megtiszteltetésnek veszi, hogy átengedheti nekem a szavazatait.” SZIN 1847. október 11.

¹⁷ „Németh, úgy látszik, nem hívem, csak hogy nem maga agitál, hanem fivére útján.” SZIN 1847. október 11., vö. „Sokan, kik a föllépett gróf mellett színleg buzogni látszottak, alattomban bukását óhajtották, és ez konzervatív elvi következetesség.” Pesti Hírlap, 1847. november 12. 317.

¹⁸ Pesti Hírlap, 1847. november 12. 317.

¹⁹ „Szaladgálás! Esterházy herceg (nála ebédünk) »Keresztül kell hajtánunk önt. Menjen Döryvel. Döry Lajos [helyesen: Ádám] kész reá. Simon maradjon vissza!« Én ezt nem akarom. – Később Döry Lajos [helyesen: Ádám]... és Elekkel. Az előbbi... Ha a költségek etc. Én: Ezeket megfizetik testvéreim. Esterházy herceg bizonyosságul.” SZIN 1847. október 11.

1. kép. Esterházy Pál arcképe. Theer Robert litográfiája, 1850.
(Soproni Múzeum, Ltsz.: SOM-KP 55.65.1)

Kész volt tehát a terv a másnapi választásra a „nagytekintetű férfiak”²⁰ közbenjárásának köszönhetően: Paál János és Döry Ádám szándékukat a főispán előtt kijelentve visszalépnek a jelöltségtől, a nemesség pedig – 1843 mintájára – „szeretetének és ragaszkodásának jeléül” megválasztja a „bálványozott” felsőbüki Nagy Pált, ő a megtiszteltetést köszönettel visszautasítja és maga helyett Széchenyit ajánlja a választók bizalmába, több hangadó kifejezi támogatását, s így végül egyhangúan kimondják a gróf győzelmét. Széchenyi magabiztos volt a tervet illetően,²¹ csakhogy, amíg Paál valóban – többször is – kinyilvánította visszavonulási szándékát, „és pártjának ez által sokat ártott, és sok népet veszített”, addig a Döry-párt megakadályozta jelöltje visszalépését, mire Paál János „akarata ellen erőszakos felkarolására kényszerített”, azaz őt sem engedték lemondani.²² Széchenyi néhány kortestanyát személyesen is felkeresett, de olyan erős ellenállás támadt („egy kis öklözés és zászlótépés is volt, mi azonban nagyobbyszerű verekedést elő nem idézett”),²³ hogy a nemesség még Nagy Pál megválasztásától is elállt, miután kide-

²⁰ Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270.

²¹ „Biztosnak hiszem magam a dolgomban.” SZIN 1847. október 11.

²² Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270.

²³ Pesti Hírlap, 1847. november 12. 317.

rült, hogy Széchenyit fogja ajánlani.²⁴ A gróf, belátva vereségét és félve Paál bukásától és Döry győzelmétől,²⁵ elállt a követségtől: „*Feladom. – Vig kedéllyel, vig lélekkel. J'ai échappé bel. [értsd: kb. szépen megúsztam.] – Persze oda az ifonti illúziók a »biztos sikerről«... a veni, vidi, viciről!*”²⁶ Ezt követően Simon Jánost a megyeháza előtti, deszkákkal elkerített téren közfelkiáltással első követé választották, majd szavazatszámolás vette kezdetét.²⁷ Paál mérsékelt fölénytel (1917-ből 1096 szavazattal, 821 voks ellenében)²⁸ „nyerte” el a második követi pozíciót. Széchenyi másnap vasúton Bécsbe távozott.²⁹

Az eset természetesen országosan ismertté vált, mindkét politikai oldal sajnálatát fejezte ki és veszteségként értékelte a történeteket. „Ha nem is vesszük számba személyes érdemeit, bármely konzervatív jelölt ellenében e hazában gróf Széchenyi megbukását részünkről az alkotmányos ügy veszteségének tekintjük” – rögzítette a Pesti Hírlap beszámolója;³⁰ „kipótolhatlan veszteség nélkülözni a jelest azon táblánál, melynek díszé és éke lett volna, hol a száz meg száz nehézségeken mindeddig és mindenkor hazafi kitűréssel diadalmaskodó leginkább biztosítható a sikert, mely igénytelen szó alatt hazánk boldogsága rejlik” – közölte a *Budapesti Híradó* tudósítása.³¹ Mindeközben a kudarcért mindkét tábor a másikat okolta. „Ez alkalommal föllépett követségi jelöltül gróf Széchenyi István Öexcellenciája is. Azonban a konzervatív pártnak sikerült őt megbuktatni”³² – szölt az ítélet

²⁴ Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270., vö. Rohonczy Ignác jelentésével: Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája i. m. CCXLIV.

²⁵ Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája i. m. CCXLIV.; „Most kezdődnek aggályaim, hogy Döry megveri Paált.” SZIN 1847. október 12.

²⁶ SZIN 1847. október 12.

²⁷ „A második követre nézve a vélemények kétfelé oszolván, miután Öhercegsége a felkiáltásból a szótöbbséget tökéletesen ki nem vehette, a választást szavazás alá bocsájtván, a szavazatok öszveszedésére” választmányi tagokat nevezett ki Zichy Henrik gróf (1812–1892) mosoni főispán (répcemelléki választmány), valamint felsőbüki Nagy Pál táblabíró (rábaközi választmány) elnöklete alatt. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára. IV. 1. a. Sopron vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei / Protocollum I. Comitatus Soproniensis (a továbbiakban: SJK) 1847. (Tomus XCI.) 1847:4611., közli *Sümeghy Dezső – Dominkovits Péter*: Sopron vármegye követei a rendi országgyűléseken, 1580–1847. Arrabona – Múzeumi közlemények, 45. (2007) 2. sz. 23–24.

²⁸ „Mely választmányok tisztjukban eljárván, miután jelentésükből kitetszett volna, hogy a rábaközi választmány előtt Paál János táblabíró úrnak részére 70, Döry Ádám főbíró úrnak 712, a répcemelléki választmány előtt Paál János táblabíró úrnak 1026, Döry Ádám főbíró úrnak 109, és így öszvesen Paál János táblabíró úrnak részére 1096, Döry Ádám főbíró úrnak részére pedig 821 szavazat volt.” SJK 1847. (Tomus XCI.) 1847:4611., közli *Sümeghy – Dominkovits*: Sopron vármegye követei i. m. 24., vö. „Széchenyi István gróf minden szavazat nélkül, Döry Ádám főbíró 840 szavazattal megbuktak.” Pesti Hírlap, 1847. november 12. 317., „Simon János első alispán egyhangú felkiáltással, Paál János táblabíró pedig 1900-on felül voksolt nemességnak 270 többségével választattak el követekké.” Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270., „kétezer voksoló között győztünk mintegy 270 vokssal” Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája i. m. CCXLIV.

²⁹ A választásról fennmaradt hírlapi tudósítások a történetmesélés lényegi pontjain egybecsengenek, sőt kiegészítik egymást. Az egyes történeteket Széchenyi naplója és Rohonczy Ignác jelentése is alátámasztja, illetve tovább árnyalja. A három nap eseménysora így viszonylag pontosan rekonstruálható.

³⁰ Pesti Hírlap, 1847. október 19. 255.

³¹ Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270.

³² Pesti Hírlap, 1847. október 19. 255.

a Pesti Hírlap hasábjain. A Budapesti Híradó tudósítója szerint ugyanakkor az ellenzék, sőt maga a Pesti Hírlap soproni levelezője is Széchenyi ellen hergelte a választókat.³³ A gróf naplójában valóban több olyan esetet is említ, amikor ellenzéki szereplők agitáltak a személye ellen.³⁴ Mindenesetre a kudarc okát nem lehet kizárólagosan sem az egyik, sem a másik oldal nyakába varrni, a kialakult szituáció sokkal összetettebb volt ennél.

A Széchenyi mellett szóló tényezők

„Sopronból könnyen menne” – írta Széchenyi szeptember 22–23-án.³⁵ Nézzük meg először, milyen tényezők táplálták magabiztosságát.

1.) Hazai pálya. A helyben birtokos Széchenyi Sopron vármegyében is akkor vált széles körben ismertté, amikor az 1825–27. évi diétán megkezdte országos közéleti pályafutását. 1825. november 3-i Magyar Tudós Társaság alapítására tett felajánlása a vármegyében is komoly visszhangra talált. Niczky József (1774–1839) első alispán és országgyűlési követ az 1826. március 31-i közgyűlésen tett hivatalos jelentést az eseményről, Sopron rendjei elhatározták, hogy „ebbéli hazafiúi nagylelkűségét” levéllel köszönik meg, amire Széchenyi válaszolt is.³⁶ Az országgyűlés után előadott követjelentésben a második követ, felsőbüki Nagy Pál saját maga, s ezáltal a vármegye szerepére is utalva a következőképpen fogalmazott: „mi voltunk oly szerencsések, egy ily Tudós Társaságnak szükségét más pallérozottabb nemzetek példája szerint a cirkuláris tanácskozásokban [értsd: az alsótábla kerületi üléseiben] legelsőbbben proponálni [értsd: indítványozni], úgy méltán dicsekedhetik ezen nemes megye, hogy kebelében született azon nagy hazafi, ki ezen propozícionkat [értsd: előterjesztésünket] szinte azon cirkuláris ülésben nyomban felfogván, nagy emlékeztető atyjának példája szerint 60.000 forintokat pengő ezüst pénzben ezen szent célra tüstént ajánlott.”³⁷ A közgyűlés hivatalosan felkérte Széchenyit, ajándékozza a megyének saját maga és édesapja portréját, amikkel a közgyűlési termet feldíszíthetik,³⁸ továbbá meghívták, hogy az egyik közgyűlésükön jelenjen meg személyesen is. A felkérésnek Széchenyi 1828. augusztus 26-án tett eleget: a jelenlévők éljenzéssel fogadták.³⁹ Innentől kezdve a gróf alkalmasszerűen vett részt a soproni közgyűléseken:

³³ Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270.

³⁴ SZIN 1847. október 11–12.

³⁵ Széchenyi levele Zsedényi Edéhez, 1847. szeptember 22–23. Közli: Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez, 1808–1860. Összeáll.: *Bártfai Szabó László*. II. Budapest, 1943. 603–605.

³⁶ Közli: *Viszota Gyula*: Gróf Széchenyi István és Sopron vármegye. Budapesti Szemle, 112. (1902) 310–312. sz. 34.

³⁷ Idézi: *Viszota*: Gróf Széchenyi István és Sopron vármegye i. m. 35.; A felajánlásról és felsőbüki Nagy Pál szerepéről összefoglalóan l. *Melkovics Tamás*: Felsőbüki Nagy Pál. Élete, politikai pályafutása és közeleti szerepvállalásának jelentősége. Vasszilvágy, 2013. 80–85.

³⁸ A megye 1833-ban még megismételte kérését, majd 1836-ban úgy döntött, hogy Széchenyi portréját saját költségen festeti meg. A kép az 1838. június 25-i közgyűlésen került a helyére a karok és rendek „közörméire”. *Viszota*: Gróf Széchenyi István és Sopron vármegye i. m. 39.

³⁹ Széchenyi naplójában így örökítette meg az eseményt: „Megyei közgyűlés Sopronban. Nagy tisztelettel adóznak nekem. Molnár Lajos, tisztí főügyész beszédet tart dicséretemre; én nagy zavarban válaszolok és ügyetlenül... A nyelvvel alig tudtam boldogulni.” SZIN 1828. augusztus 26.

ott volt például az 1829. október 12-i tisztújító ülésen, ahol Esterházy Miklós Ferdinánd herceg (1765–1833) főispán táblabíróvá nevezte ki.⁴⁰ 1831. január 24-én távollétében választották be a rendszeres bizottsági munkálatok, az úgynevezett operátumok véleményezésére kiküldött megyei választmányba,⁴¹ a kolerajárvány idején viszont személyesen is jelen volt, amikor 1831. szeptember 19-én tagja lett a megyei kolerabizottságnak: ebben a minőségében részt is vett a helyi védekezésben. Népszerűségét jól példázza, hogy 1836-ban, Szilassy József (1755–1836) halála után Sopron vármegye a koronaöri hivatalra Széchenyit javasolta: „mint katonai, mint a polgári pályán szerzett és a magyar hon láthatárán napsugáriként tündöklő érdemeit tekintvén, s ugyanezeknél fogva jövődjője is annak tántoríthatlan hívségében megbízván.” A megye kérésével az uralkodóhoz folyamodott, valamint véleményét a többi vármegyével is tudatta.⁴²

Az 1840-es években Széchenyit két nagyszabású vállalkozása kötötte Sopron vármegyéhez. Az 1840. július 13-i közgyűlésen a selyemhernyó-tenyésztés ügyében egy szederfa-egyesületről szóló tervet mutatott be, mire a rendek a gróf elnökletével egy választmányt neveztek ki – többek között – Rohonczy Ignác, akkori főjegyző, Simon János, akkori aljegyző részvételével.⁴³ Tervét később kiegészítette és *Selyemről* cím alatt meg is jelentette. 1841. július 22-én létrejött, július 26-án pedig meg is tartotta alakuló ülését és elfogadta alapszabályát az „előlegesen” 12 évre tervezett Sopron-Vasi Szederregylet: a résztvevők Széchenyi Istvánt elnökké választották.⁴⁴ Az egyletnek ekkor már 332 tagja volt, a környék főnemességének jelentős része részvényes lett. Széchenyi – saját „gazdasági vállalkozása” révén – különösen szívén viselte az egylet sorsát: két nagy toborzó körutat tett Sopron és Vas vármegyékben, de később is sokat fáradozott új tagok toborzásán, szederfák ültetésére földet vásároltatott, az egylet igazgatójaként pedig svájci szakembert (Henking Henrik) alkalmazott. A selyemhernyó-tenyésztési mozgalmat igyekezett országos szintre emelni, a kezdeti lelkesedést követően ugyanakkor a helyi egylettel is egyre inkább gondjai akadtak, a magas pénzbeli befektetés ugyanis csak nagyon lassú és egyre bizonytalanabb megtérülést mutatott.

Az 1844. júliusi tisztújításon újra elnökké választották, de titkárának, Tasner Antalnak (1808–1861) szeptemberben már szomorúan panaszkolt: „A nyáron át csaknem megbukott a Sopron-Vasi Szederregylet! Azt is csak az imádság és az én pénzem tartja.”⁴⁵ 1845 elején az egyesület már súlyos gondokkal küszködött, az igazgató lemondott és egy másik egylet is alakulóban volt – 1845 májusában jött létre, részben a régi egyleti tagokból, részben új befektetőkből a Soproni Selyemtenyésztő Társaság. Az 1845. április 2-i

⁴⁰ Vö. SZIN 1829. október 12.

⁴¹ A Sopron vármegyei választmány észrevételeiről l. *Melkovics*: Felsőbüki Nagy Pál i. m. 132–144.

⁴² Részleteket l. *Viszota*: Gróf Széchenyi István és Sopron vármegye i. m. 50–51.

⁴³ Vö. SZIN 1840. július 13.

⁴⁴ Vö. SZIN 1841. július 26.

⁴⁵ Gróf Széchenyi István levelei. S. a. r.: *Majláth Béla*. III. Budapest, 1891. (Gróf Széchenyi István Munkái VI.) 313.

ülésein Széchenyi már a feloszlás mellett foglalt állást,⁴⁶ végül azonban az egyesület életben maradt, de gyakorlati tevékenysége szinte megszűnt, a gróf április 19-e után már nem vállalta tovább sem az elnöki, sem a választmányi tagsági feladatokat. Ettől függetlenül később is mindkét egyesületben szerepet vállalt, de csak járulékfizetőként, 1847-től pedig az egyesülés mellett kardoskodott.⁴⁷

A másik nagyszabású, közös érdekű vállalkozás Széchenyi és Sopron megye között az 1840. évi XL. törvénycikk értelmében az országon át megépítendő Bécs–Trieszt vasútvonal ügye volt. A vármegye és Sopron szabad királyi város 1842-ben közös küldöttséget menesztett az uralkodóhoz, hogy az új vasútvonal Sopront is érintse. Széchenyi elnöklete alatt, Högyész Pál (1790–1863) alispán részvételével egy másik delegáció József nádort kereste fel: járjon közben a siker érdekében. Széchenyi már az 1830-as évek második felétől fogva fáradozott a Bécsújhelyet Sopronnal összekötő vonal megépítése ügyében, a megvalósítás előkészítése azonban csak 1844-től vett érdemi lendületet. 1845 márciusának végére sikerült életre hívni a Sopron–Bécsújhelyi Vasúttársaságot, amely március 30-án tartotta meg alakuló ülését: elfogadták az alapszabályokat, Széchenyit elnökké, Rohonczi Ignác, akkori alispánt alelnökké, Tschurl Ede, soproni kereskedőt jegyzővé választották, továbbá elrendelték a munkálatok megkezdését. 1846 végén újabb akadályok hátráltatták az előrehaladást, Széchenyinek a pénzügyi nehézségeket kellett orvosolnia. A kitartó erőfeszítés 1847-re hozta meg gyümölcsét: augusztus 20-án nagy ünnepség keretei között Bécsújhelyről indulva kilenc kocsiból álló különvonat gördült be Sopron városába, ezt követően pedig megindult a rendszeres vasúti forgalom.⁴⁸ Az 1846-ban megnyitott Pest és Vác közti sínpálya után ez volt az ország második gőzvontatású vasútvonala, pár nappal megelőzve az 1847. szeptember 1-jén megnyitott Pest–Szolnok vonalat.⁴⁹ Széchenyi nem vett részt a megnyitó ünnepségen, október 5-én azonban már vonattal indult Sopronból Bécsbe,⁵⁰ hogy aztán 9-én immár határozott szándékkal utazzon vissza a követválasztásra.⁵¹

⁴⁶ Vö. SZIN 1845. április 2.

⁴⁷ Az egyesületről részletesen l. *Takáts Rózsa*: Széchenyi István és a selyemhernyó-tenyésztés. Agrártörténeti Szemle, 52. (2011) 1–4. sz. 233–242.

⁴⁸ Az ünnepségről részletesen beszámol Pannonhalmi Főapátsági Levéltár. VII. 5. *Chernel Kálmán*: Életpályám története. I. 52/1.

⁴⁹ A Bécsújhely–Sopron vasútról bővebben l. *Perkovácz Bódog* – *Kubinszky Mihály*: Széchenyi István és a Sopron–Bécsújhely-i vasút építése. Soproni Szemle, 11. (1957) 1–2. sz. 44–64.

⁵⁰ Széchenyi elégedett volt az eredménnyel: „Nagyszerű benyomást tett rám.” SZIN 1847. október 5.

⁵¹ Mindemellett érdemes megjegyezni, hogy Széchenyinek a Helytartótanács Közlekedési Osztályának vezetőjeként komoly érdemei vannak a Győr–Sopron postaút létesítésében: „Több ideje, hogy rendes postaközlekedés felállítása terveztetik Sopron és Győr között, és vajha létesülne már! Miután Sopron mintha külföldön volna, Buda-Pesttel, a hon szívével úgyszólván nincs is igazi összeköttetésben, mert hiszen egyik helyről a másikra rendszeren és idővesztés nélkül alig juthatni, levél pedig egyenes vonalban és kellő időben éppen nem érheti el célját.” Közl.: *Viszota*: Gróf Széchenyi István és Sopron vármegye i. m. 71.; Ugyancsak említést érdemel, hogy 1847. júniusában Széchenyit bízták meg a győri Kis-Duna, a Rába, a Rábca és a Marcal folyók szabályozási munkálatainak levezénylésével.

Összességében elmondható, hogy Széchenyi nem Sopron megyei politikusként tett szert országos hírnévre, hanem országos hírű politikusként vett részt eseti jelleggel Sopron vármegye közéletében. Az 1830-as években még előszeretettel időzött cenki kastélyában, illetve Sopron városában is gyakori vendég volt,⁵² az 1840-es években azonban politikai tevékenysége már elsősorban Pest-Budához, illetve Pest-Pilis-Solt vármegyéhez kötötte, az évtized második felében – temérdek teendői mellett – már birtokain is csak keveset tartózkodott, ugyanakkor főként vállalkozásai révén, kiemelten a Szederegylet és a Bécsújhely-Sopron vasút vonatkozásában, folyamatos, élő kapcsolatban állt a vármegye vezetésével. Sopron rendjei időről-időre kinyilvánították rokonszenvüket, amikor megjelent a közgyűléseken a vármegye tanácstermében, amelyet 1838-tól kezdve saját portréja díszített, rendszeresen megjelentek. A gróf joggal számíthatott a megyei nemesség jóindulatára, megbecsülésére és bizalmára. A helyi politikai erőviszonyokkal azonban csak felszínesen volt tisztában, ugyanakkor keze alá játszott az a nem elhanyagolható körülmény is, hogy említett vállalkozásainak és családi összeköttetéseinek hála, szinte a teljes politikai elitet személyesen ismerte, kapcsolatrendszerét ennél fogva könnyen mozgósítani tudta.

2.) Kapcsolati háló. „Esterházy herceg, két fivérem, Rohonczy azt mondják: menni fog kenterben. Ismerniök kell a terepet.” – jelentette ki Széchenyi 1847. október 11-én négy legfontosabb szövetségeséről. Esterházy Pál pár évvel volt idősebb Széchenyinél, 1807-től fogva diplomáciai szolgálatot teljesített, 1815-től kezdve hosszú éveken keresztül a bécsi udvart képviselte Londonban. Apja halála után, 47 évesen vette át a roppant családi örökséget: Fényes Elek 1847-ben megjelent országleírása szerint Sopron „megyének csaknem kétharmad részét bírja herceg Esterházy”.⁵³ A birtokokhoz ugyanakkor közéleti szerep is társult: a herceget 1834. szeptember 21–22-én iktatták be örökletes főispáni hivatalába, bár londoni megbízatása majd csak 1842-ben szűnt meg. Széchenyit régi ismertség, sőt barátság fűzte Esterházyhoz: angliai utazásai során kerültek bizalmi viszonyba, elsősorban neki köszönhette, hogy a legelőkelőbb társaságokba is betekintést, sőt bebocsátást nyerhetett. Ha kellett, Esterházy politikai kapcsolatait is megmozgatta Széchenyi céljai érdekében. Az 1840-es években kapcsolatuk színtere elsősorban Bécsbe tevődött át, a herceget sikerült megnyernie a lóversenyzés, vagy éppen a balatoni gőzhajózás ügyének. Amikor aztán – naplója tanúsága szerint – 1847. szeptember 18-án először vetődött fel benne a gondolat, hogy megyei követséget szerezzen magának, Békés és Sopron vármegye között vacillálva sokatmondóan jegyezte le: „Békés – ha akarnák, vagy Sopron... ha Esterházy Pál etc. akarja”.⁵⁴ Úgy ítélte meg, soproni sikere leginkább Esterházy akaratán múlik, aki gazdasági és politikai szempontból is uralma alatt tartja a

⁵² 1835. február 20-án Sopron szabad királyi város „polgárai közé mint tiszteleti tagot” iktatta be. Részleteket l. *Östör József*: Széchenyi István és Sopron. Soproni Szemle 6. (1942) 1. sz. 1–15.

⁵³ *Fényes Elek*: Magyarország leírása. I–II. Pest, 1847. II. 108.

⁵⁴ SZIN 1847. szeptember 18.

vármegyét.⁵⁵ Amikor aztán október 8-án Bécsben elhatározása véglegessé vált, tervébe másnap, október 9-én avatta be Esterházyt: „Közlök vele mindent... a soproni követség dolgában... Megfelelőnek találja.”⁵⁶ A herceg támogatása végig kitartott, október 11-én, miután a politikai helyzet képlékennyé, Széchenyi esélye pedig ingataggyá vált, Esterházy kijelentette: „Keresztül kell hajtanunk önt.”⁵⁷

Széchenyi testvérei közül Lajos tíz, Pál viszont csupán két évvel volt idősebb István-nál. Anyagilag mindketten támogatták testvérük egyes vállalkozásait. Lajos élete nagyobbik részét Bécsben töltötte, 1846-tól Zsófia főhercegné főudvarmestereként szolgált. Pálnak sem hivatali, sem közéleti ambíciói nem voltak, főleg a gazdaságával foglalatoskodott. Sopron vármegyében Lajos a horpácsi, Pál az iváni uradalmat bírta, s bár a helyi politikai ügyekben nem ők voltak a legtájékozottabbak, alkalmazottaikon keresztül komoly hatást tudtak kifejteni. Chernel Kálmán (1822–1891) szerint, akit 1844-ben Sopron vármegye tiszteletbeli jegyzőjévé neveztek ki, a „konzervatív párt élén Széchenyi Lajos[nak], Esterházy hercegnek ügyvédei az uradalmi tisztek seregével állottak.”⁵⁸ Amint láttuk, a kortesfeladatok terén kulcsszerep jutott a fivérek szolgálatában álló Frank Mártonnak és Németh Károlynak, de maga a követjelölt, Paál János is Széchenyi Lajos alkalmazottjaként tevékenykedett, visszaléptetése tehát borítékolható volt: „mulatságos volt Paál János követségi jelöltnek ingatag jellemű habozása, számtalanszor lemondott grófja kedvéért, és az unszoló sottogásoknak engedve ismét föllépett” – élcelődött a Pesti Hírlap tudósítója.⁵⁹ Széchenyi István elsőként Lajos bátyját avatta be tervébe még október 8-án: „Teljeséggel egyetért velem,”⁶⁰ majd 9-én este együtt érkeztek meg Sopronba, ahonnan azonnal másik fivérének, Pálnak üzent Apátiba (ma Gencsapáti).⁶¹

A negyedik kiemelt személy Széchenyi felsorolásában Rohonczy Ignác, Sopron vármegye adminisztrátora volt. Karrierje 1825-ben indult, ekkor nevezték ki másodaljegyzővé, 1829-ben aljegyzővé, 1836-ban főjegyzővé lépett elő, 1841-ben pedig már a másodalispáni pozícióig jutott, míg végül, az 1842-es tisztújításon felért a választott megyei hierarchia csúcsára, ő lett Sopron vármegye alispánja, majd az 1843–44. évi diétán országgyűlési követe is. Adminisztrátori kinevezését az 1845. április 21-i közgyűlésen hirdették ki. Megbízása részét képezte a megyék kormányzati megrendszabályozását célzó adminisztrátori rendszer bevezetésének:⁶² feltehetően Esterházy gyakori távolléte miatt látták

⁵⁵ Feltehetően erre a helyzetre célozgatott a Pesti Hírlap helyi tudósítója is, amikor megjegyezte: „nálunk cselszövényekben ügyes, valamint hatalmas kéz intézi az egész famózus [értsd: nevezetes/hírhedt] gép mechanizmusát.” Pesti Hírlap, 1847. november 12. 317.

⁵⁶ SZIN 1847. október 9.

⁵⁷ SZIN 1847. október 11.

⁵⁸ Chernel: Életpályám i. m. 39/2.

⁵⁹ Pesti Hírlap, 1847. november 12. 317.

⁶⁰ SZIN 1847. október 8.

⁶¹ SZIN 1847. október 9.

⁶² Az adminisztrátori rendszerről l. *Csizmadia Andor*: Az adminisztrátori rendszer Magyarországon és a Fejér megyei adminisztrátorság. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 8. Szerk.: Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1974. 233–274.

szükségét az erősebb politikai kontrollnak. Rohonczy édesapjához, Rohonczy Jánoshoz (1775–1842) hasonlóan⁶³ ellenzéki és reformérzelmű politikusként kezdte pályáját, miután 1837-ben Pinnye központtal birtokadományban részesült, politikai nézeteiben egyre gyorsuló ütemben a konzervatív irányba tolódott el⁶⁴ s lett végül szinte teljhatalmú kormánymegbízott, valamint a Konzervatív Párt alapító tagja. Chernel Kálmán, Rohonczy egykori joggyakornoka, majd országgyűlési írnoka szerint: „Noha Rohonczy Ignácnak személyesége, főképpen gunyoros hangja, összes viselkedése a közeledőt hidegen hagyta, s általában erőltetett nyájassága vonzalmat maga iránt nem ébreszthetett, mégis azon elismerést még ellensége sem tagadhatta meg tőle, hogy az eszes, éles elméjű férfiú nemcsak erélyes buzgalom, ügyes tisztviselő volt, hanem lelkiismeretes becsületességgel vezette hivatalát, kit megvesztegetni nem sikerült.”⁶⁵ Rohonczy Széchenyi minden helyi vállalkozásában vezető szerepet vállalt. Már az 1830-as évek közepén kapcsolatba kerültek a Soproni Gőzmalom Társaság ügyében,⁶⁶ az 1840-es években pedig egyfelől közösen fáradoztak a Szederegylet felállításán, majd az egyesület életben tartásán, másfelől elnök-alelnök munkamegosztásban irányították a Sopron-Bécsújhelyi Vasúttársaságot. Nem véletlen, hogy a Sopron megyei követség kapcsán Széchenyi első körben, 1847. szeptember 21-én Rohonczynál puhatolózott.⁶⁷

Széchenyi tervét tehát egyaránt pártolta Sopron vármegye nagyhatalmú főispánja és a helyi tisztviselői ranglétrát végigjárt adminisztrátora, miközben a többségben lévő konzervatív erők hangadói döntően Esterházy, valamint a Széchenyi fivérek szolgálatában álltak. És akkor Széchenyi támogatói között még nem ejtettünk szót egyrészt Pejachevich Márk grófról (1818–1890) Gyüleviz (ma Zsira) birtokosáról, akinek társaságában Széchenyi október 10-én kocsizta körbe a megyét;⁶⁸ másrészt a másik követjelöltről, Simon Jánosról, aki 1845-ben Rohonczyt váltotta az alispáni székben, s aki ugyancsak régről ismerte Széchenyit, együttműködtek például a Szederegylet dolgában;⁶⁹ harmadrészt pe-

⁶³ Rohonczy János Veszprém vármegyében futott be gyorsan emelkedő megyei karriert, amit elsősorban heves ellenzékiességének, az 1822–1823. évi megyei ellenállás idején játszott szerepének köszönhetett. 1825-ben, majd még két alkalommal országgyűlési követévé választották, 1827-től pedig hét éven át alispánként irányította a vármegyét. Személyéről l. *Pálmány Béla*: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848. I. Budapest, 2011. 1126–1127.

⁶⁴ Egy 1843-as követválasztási vers szerint: „Hajdan liberális, mostan nem rojális | Sem arisztokrata, hanem ez is, az is.” Közl. *Horváth Zoltán*: Követválasztási gúnyvers 1843-ból. Soproni Szemle 18. (1964) 1–4. sz. 72.

⁶⁵ *Chernel K.*: Életpályám i. m. 31/3.; Rohonczy pályájáról és adminisztrátori éveiről bővebben l. *Molnár András*: Egy kortesdal politikai háttere. Sopron vármegye és az adminisztrátori rendszer, 1845–1848. Soproni Szemle, 47. (1993) 1–4. sz. 61–67.

⁶⁶ Részleteket l. *Viszota Gyula*: Gróf Széchenyi István és a soproni gőzmalom. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 43. (1909) 11. sz. 255–262.

⁶⁷ SZIN 1847. szeptember 21., Széchenyi feljegyzése szerint terve ekkor még „semmi visszhangra nem talált”, pedig az egyeztetést követő napokban rögzítette a „Sopronból könnyen menne” kijelentést.

⁶⁸ SZIN 1847. október 10.

⁶⁹ Személyéről bővebben l. *Dominkovits Péter*: Pályaképek. Sopron vármegyei tisztviselők 1848-ban. In: Emlékezet, kultusz, történelem. Tanulmányok az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából. Szerk.: Hudi József, Tóth G. Péter. Veszprém, 1999. 100–101.

dig felsőbüki Nagy Pálról, akinek tekintélyére Széchenyi bizton számíthatott: az 1807. évi országgyűlésen képviselte először Sopron vármegyét, 1825-ben, 1830-ban, 1832-ben és 1839-ben ismételten ő utazott Pozsonyba, 1808-ban, 1811-ben és 1843-ban pedig megválasztását követően maga lépett vissza a követségtől.⁷⁰ Az évek során kiépített kapcsolatrendszer tehát táplálta Széchenyi magabiztosságát, amit a számára biztosított kormányzati támogatás még tovább erősített.

3.) Kormányzati hátszél. Amikor Széchenyi szeptember 21-én Békés vonatkozásában Wenckheim Béla bárónál (1811–1879), Sopron kapcsán pedig Rohonczy Ignácnál érdeklődött, aznap Wirkner Lajos (1800–1882) kancelláriai tanácsossal is egyeztetett. Tudta, hogy Sopronban kormánypárti siker várható, abban az esetben kívánt belekezdeni terve megvalósításába, ha azt Bécsben is támogatják, de legalábbis tudomásul veszik: „Csak akkor akarok most lépéseket tenni, ha beleillenek Apponyi kombinációjába.”⁷¹ Ennek megfelelően, mielőtt Bécsből elindult volna Sopronba, Apponyi György gróf főkancellárral akart egyeztetni. Október 8-án délelőtt beszélt vele, de akkor még nem volt teljesen biztos a dolgában, így a lehetőséget elszalasztotta, délután pedig már nem találkoztak: a főkancellárt testvéréhez, Lajoshoz várták, ám ő csak komornyikját küldte el. Másnap ráadásul a kancellárián azt az információt kapta Széchenyi, hogy Apponyi csak a következő napon fog bejönni Bécsbe, így a további idővesztés elkerülése végett maga ment ki hozzá Badenbe, ahol hosszabb várakozás után lojális hangnemben közölte vele a tervét: „Te vagy a főnököm – nélküled nem akarok semmit etc.” Apponyi a következő választ adta: „Én nem mertelek volna téged ily nagy áldozatra kérni... de ha te magad etc. akkor semmi akadály.” Három levéllel látta el Széchenyit: egyik Rohonczynak, másik Simon Jánosnak, a harmadik testvérének, Széchenyi Pálnak szolt.⁷² Amikor tehát este Széchenyi egy vasúti kocsin begördült Sopronba, magabiztossága egyáltalán nem volt légből kapott naivitás: a szükséges teendők elvégzése után „nyugodtan” mehetett Cenkre, abban a tudatban, hogy pár nap múlva Sopron vármegye országgyűlési követe lesz.⁷³

A Széchenyi kudarcához vezető tényezők

Másnap azonban már nem volt ennyire derűlátó: „Sok esélye van, hogy nem kapok többséget...” Közben felmérte a kudarccal járó politikai kockázatot is: „Akkor... ha nem leszek az – mert nem tudok az lenni... hatalmas sebet kaptam.”⁷⁴ A továbbiakban térjünk át a kínálkozó magyarázatokra, miért nem sikerült Széchenyi terve.

⁷⁰ Személyéről részletesen l. *Melkovics*: Felsőbüki Nagy Pál i. m.

⁷¹ SZIN 1847. október 8.

⁷² SZIN 1847. október 9.

⁷³ A kormányzat egyébként nem várt túl sokat Széchenyi követségétől, de támogatásukat teljes mértékben megadták neki. Részleteket l. *Velkey Ferenc*: Egy „rettentő döntés” háttéréről. Miért „támadt kedve” Széchenyi Istvánnak 1847 őszén „követnek menni”? In: *Történeti Tanulmányok XVI.* Szerk.: Velkey Ferenc. Debrecen, 2008. 225–288.

⁷⁴ SZIN 1847. október 10.

1.) Vészes időhiány. Szögyény Marich László szerint maga Széchenyi is a kései fellépéssel magyarázta a kudarcot: „a választás után egyenesen Bécsbe jött s nálam megjelenén, soproni fellépésének meghiúsultát az előkészületek hiányosságával s elkésésével mentegette.”⁷⁵ Mentve a menthetőt, ekkor közölte pótötletként a – később sikerre vitt – mosoni követség gondolatát. Rohonczy ugyancsak így szabadkozott Apponyinak írt jelentésében: „Szégyennel kell Excellenciádnak jelenteni, hogy gróf Széchenyi István-nak minden kitelhető erőködés mellett a nemesség között pártot csinálni képesek nem voltunk, [...] Ha három nappal előbb jön gróf Széchenyi, bizonyosan kivisszük elválasztását, de ily hamar a soproni nemességet nem lehet fordítani.”⁷⁶ Hasonlóan érvelt a Budapesti Híradó tudósítója is: „Senki se okozza Soprony megye derék nemességét, sőt tisztelje aberrációja mellett azon erős jellemet, hogy amit egyszer szívében ápol, amellett állhatatosan megmarad, mert erős szívben és lélekben, és 24 óra alatt változtatni szándékát vajmi nehéz.”⁷⁷ Kétségtelen, hogy Széchenyiben október 8-án született meg az elhatározás, majd egy napot még várakozott, hogy Apponyi ráüsse a pecsétet a tervre, október 9-én este érkezett meg Sopronba, a választók pedig október 10-én és 11-én értesültek szándékáról: ekkor már kevesebb mint két nap volt hátra a választásig. Önmagában az idő szorítása azonban nem magyarázza meg a nemesség viselkedését, akik egyáltalán nem kértek Széchenyi jelöltségéből.

2.) Ellenséges hangulat. Széchenyi fellépését követően minden oldalról megindult az ellenagitáció. A szólamok között találunk olyanokat, amik inkább az ellenzéki választókat célozták. Széchenyi naplója szerint közeli jó ismerőse, Viczay Héder gróf, a főrendi ellenzék egyik fontos szereplője, az Ellenzéki Kör tagja és a helyi ellenzék egyik vezérégyénisége is Széchenyi ellen hangolt: „A bécsi minisztert akarjátok megválasztatni?”⁷⁸ Széchenyi azzal, hogy 1845-ben elvállalta a Helytartótanács rendi jóváhagyás nélkül felállított Közlekedési Osztályának vezetését, az ellenzék szemében kormánytisztviselővé vált, aki végképp eltávolodott korábbi nézeteitől, miközben a konzervatívokhoz közeledett: követségével ennél fogva a kormány érdekeit támogatná az alsótáblán. Egy másik

⁷⁵ Idősb Szögyény-Marich László i. m. 45.

⁷⁶ Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája i. m. CCXLIV.

⁷⁷ Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270.

⁷⁸ Széchenyi naplója oldallapjára jegyezte fel: „Ebben van valami finesz”. Viczayt még aznap este zavarba hozta, amikor nyíltan beszélt vele terveiről. SZIN 1847. október 11.; Ebben a kontextusban érdekes Horváth Mihály érvelése: „a konzervatív párt leginkább azon okból buktatta meg, mivel e párt, a felelősség eszméjétől idegen, a kormány tekintélye csökkenésének tartá, ha egy főhivatalnok egy padra ül a követekkel, kik jobbára megyei hivatalnokok lévén, a kormányszéki titkárokkal egyrangúaknak tekintettek. Ily sajnálatos előítélet a kormány és konzervatív pártban azt bizonyítja, hogy e párt tagjaiban az alkotmányosság eszméi mélyebb gyökereket még nem vertek; hogy e párt tagjai még nem győződtek meg arról, miként a fő kormányhivatalnokok közvetlen részvéte a törvényhozásban, nemcsak korántsem sülyeszti a kormány tekintélyét, hanem ellenkezőleg, csak akkor állíthat elő szebb eredményeket a törvényhozásban, ha a nemzeti kormány orgánumai annak küzdhomokán szemközt állva vitatkoznak az ország közügyei fölött.” *Horváth Mihály*: Huszonöt év Magyarország történetéből, 1823–1848. 3. kiad. III. Budapest, 1886. 245–246.

helyi ellenzéki főszereplő és vezérszónok, Lukinich Mihály⁷⁹ azzal érvelt: „Csak azért akar választatni, hogy Kossuthot ledorongolhassa.”⁸⁰ S bár Széchenyi nem kizárólag Kossuth jelöltsége miatt indult el a követválasztáson, a követtség gondolata legelőször saját politikai helyzete vonatkozásában fogalmazódott meg benne, fellépése sokakban Kossuth-ellenes lépésként rögzült: „Követ óhajtok lenni... mert Kossuthot megválasztják.”⁸¹ Helyi ellenzéki szereplők már korábban is tudtára adták Széchenyinek, hogy neheztelnek rá. 1847. február 25-én fejére olvasták: „Széchenyi István azelőtt inkább a publikum mellett volt, – most azonban a császár mellé állott, – mert palatinus [értsd: nádor] akar lenni. – De István [értsd: István főherceg] lett. Most Széchenyi haragszik... Nagy pártja van a Tisza mentében... de kisodorják.”⁸² 1847. április 15-én pedig felelősségre vonták: „Sopron megye, pecsovis [értsd: konzervatív, kormánypárti] megye – ect. Mégis a gróf mindennek oka!”⁸³

A konzervatív választó nemességet a nemesi adózás témájával lehetett leginkább feltüzelní: „Széchenyi Istvánt akarjátok? Őt, ki meg akarja adóztatni a nemest?”⁸⁴ Ez a kijelentés ráadásul nem volt alap nélküli. Széchenyi 1843-ban a Jelenkor hasábjain egy teljes cikksorozatot szentelt a témakörnek, sőt megjelent külön kötete is „Adó és két garas” címmel. Az 1843–44. évi országgyűlés idején így akarta kimozdítani a köztelherviselés ügyét a holtpontról: egy 100 milliós nagy államkölcson felvételét javasolta, amelyet közérdekű beruházásokra, valamint nemesi gazdaságok fejlesztésére lehetne fordítani, továbbá a jobbágyoknak az önkéntes örökváltsági szerződések megkötéséhez is tudna hitel-felvételi lehetőséget teremteni. A terv megvalósításához egy ideiglenes (holdanként két garasos) birtokadó bevezetését indítványozta, ami évi ötmilliós bevételt generálhatna. Sopron vármegye nemessége az 1843-as követutasításában⁸⁵ elutasította a háziadó, tehát a vármegyének fizetett adó elvállalását. Amikor 1844 tavaszán, Széchenyi ötlete került napirendre, annak tárgyalását – a közszükségek tárgyában kiküldött országos választmány munkájának befejezéséig – elhalasztotta, 1844. szeptember 27-én pedig – a helyi választmány véleményének is ellentmondva – leszavazta: „a karok és rendek a

⁷⁹ A soproni „szabadelvű párt részéről Niczky Sándor, Lukinich Mihály és Pál, Bezerédj István (a tolnai derék követ), Pathy István, Káldy József s a jegyzőség összes tagjai szerepeltek a vitatkozások küzdterén, s az ellenpárttal keseredett szóharcot vezettek, anélkül azonban, hogy a szétágazó elvű vélemények és pártállások személyes ellenségeskedésbe vágtak volna át.” *Chernel K.: Életpályám* i. m. 39/2.

⁸⁰ SZIN 1847. október 11.

⁸¹ SZIN 1847. október 11., döntésének háttérét részletesen l. *Velkey: Egy „rettentő döntés” háttéréről* i. m.

⁸² SZIN 1847. február 25.

⁸³ SZIN 1847. április 25., Széchenyi dühöngött: „»Csinyáljatok világot!« – ők meggyújtják a házat; ... én: megálljatok szerencsétlenek!... ők: »Hiszen te parancsoltad...! Aposztata!«”

⁸⁴ SZIN 1847. október 11.

⁸⁵ Széchenyit az 1842. július 18-i közgyűlésen felkérték, vegyen részt a követutasítást készítő választmány munkájában: a felkérést „a tisztelt gróf örömmel fogadván, a választmány munkálódásaiban szíves részvételét ajánlá ugyan, a munkálatok megkezdését azonban a jelenleg napirenden levő és hazánk átalakulását tárgyazó kérdéseknek az irodalom mezején szenvedéllyel vegyített vitatása tekintetéből” későbbre halasztani javasolta. Idézi *Vizsota: Gróf Széchenyi István és Sopron vármegye* i. m. 66.

választmányi munkálatban éppen nem osztozván, az érintett országos választmányi munkálatot egészen elmellőzni óhajtják, és valamint azt, mint az ősi és vérrel szerzett, századok alatt fennálló nemesi jogok és szabadságoknak megsemmisítésére, sőt az egész hazai alkotmánynak felforgatására vezető adóztatási tervet, úgy minden rendes adó színt viselő fizetés alá vonatását célzó bármely egyéb ilyenmű intézkedéseket is egyáltalán fogva sem most, sem jövőre, soha semmi szín alatt el nem fogadnak, meghagyatik tehát követuraknak, hogy e munkálat felvételét kitelhetőképp ellenezzék, felvétetvén mégis, el ne fogadják.”⁸⁶ A konzervatívok vezérszónoka aznap Cziráky János gróf (1818–1884) kancelláriai titkár, Cziráky Antal gróf (1772–1852), korábbi országbíró fia volt, aki elsősorban ugyan Fejér megyében politizált, de két év távollét után – nyilvánvaló szándékkal – becsatlakozott a közgyűlés munkájába: „kötelességének ismeri mindannyiszor, valamikor fölöttünk vészfellegek tornyosulnak, közöttünk megjelenni s lehető menekülésünkre tanácsával segélyünkre lenni.” A Pesti Hírlap tudósítója szerint szokatlan módon az ülést rendkívüli érdeklődés övezte, bár nagyobb vita nem alakult ki, „mert hiszen a nagy többség akarátja minden vitatkozást feleslegessé” tett.⁸⁷ Széchenyi pár nap múlva, 30-án értesült a soproni vereségről, amit egyértelműen Cziráky számlájára írt.⁸⁸

Az adózásellenes hangulat később sem lankadt Sopron megyében, a nemesség az 1847-es követutastásban ugyancsak elzárkózott a közteherviselés gondolatától. Erre a választás napján maga Széchenyi is ráeszmélt: „Rettentő aggályaim voltak. Utasítás adó ellen! S hivatalom kötelez forrásokról gondoskodni. Összeütközésbe kerültem volna! Mégis szívesen mentem volna, minthogy de facto nyert volna velem egy elv a helyzetnél fogva (mint aki úgyszólván ministre des travaux publics [értsd: a közmunkák minisztere]).”⁸⁹ Az előzmények ismeretében tehát nem volt elhibázott taktika Széchenyi ellen a nemesség megadóztatásával lázítani a tömegeket. Az ellenséges hangulatban aztán számos képtelenség is hihetővé vált: meggyanúsították, hogy a Tisza szabályozás ügyében Bécsben kérelmezett egymillió forintot összeggel személyes ambícióit igyekszik kielégíteni, cserébe az osztrák államadósság egy részének átvállalását fogja az országra rákényszeríteni: „Az ellenzék némely egyénei a német adósságnak szándékolt nyakunkba kerítésével agítottak, sokan az adóval.”⁹⁰

A Széchenyi-ellenes hangulatkeltésnek végezetül voltak olyan elemei, amelyek egyaránt hatottak az ellenzéki és a kormánypárti szavazókra: „Széchenyi Istvánt akarjátok? [...] kinek egyébiránt is van a főtáblán helye?”⁹¹ – azaz: „oly követ kell nekünk, ki közölünk

⁸⁶ Pesti Hírlap, 1844. október 10. 696., vö. *Viszota*: Gróf Széchenyi István és Sopron vármegye i. m. 69.

⁸⁷ Pesti Hírlap, 1844. október 10. 696.

⁸⁸ SZIN 1844. szeptember 30.

⁸⁹ SZIN 1847 október 12.; Széchenyit egyébként nem különösebben foglalkoztatta, hogy követutastás fogja megkötni a kezét. A mosoni utastást is csak megválasztása után ismerte meg, az országgyűlés idején azonban nem sokat törődött a megye akaratával. *Velkey*: Egy „rettentő döntés” háttéréről i. m. 230–232.

⁹⁰ Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája i. m. CCXLIV., a Budapesti Hírlap szerint éppen a Pesti Hírlap tudósítója vádolta mindezzel, vö. SZIN 1847. október 11.

⁹¹ SZIN 1847. október 11.

való, és tudja, mi baja és szüksége a nemességnek”⁹² – más megfogalmazásban: „nem kell nekünk nagyúr követnek, hanem nemesember, ki tudja szükségünket, a gróf menjen a grófok közé, nekünk nem kell.”⁹³ Az érvrendszer a köznemes-főnemes ellentétre bázisozott, sikerrel.⁹⁴ Az eredményességhez természetesen hozzájárult Sopron vármegye társadalmi- és birtokszerkezete is. Fényes Elek adatai szerint Sopron a 46 magyar vármegye közül a legsűrűbben lakott törvényhatóságnak számított:⁹⁵ a nemesség száma (12.808 fő), az 1845-ben összeírt 3202 szavazó nemes aránya az össznépességhez viszonyítva átlag alatti, a vármegye méretével szembeállítva viszont inkább átlag feletti volt.⁹⁶ Emeltettük már, hogy a vármegye jelentős részét Esterházy herceg birtokolta, ha azonban alaposabban megnézzük a birtokszerkezetet, akkor még aránytalanabb a kép. Az 1767-es úrbérrendezés idején Esterházy Miklós herceg (1714–1790) a megye úrbéres földterületének 56,66 %-ával, úrbéres népességének 67,34 %-ával rendelkezett. A másik két legnagyobb birtokossal, gróf Széchényi Antallal (1714–1767) és a győri püspökséggel együtt (a birtokosok 2 %-a) az úrbéres földterületek csaknem kétharmadát birtokolták. A 100 hold alatti tulajdonosok (a birtokosok 61,33 %-a) a földterületek mindösszesen 1,66 %-ával, míg az 1000 hold alattiak (a birtokosok 88 %-a) is csak 10,43 %-ával rendelkeztek.⁹⁷ Ez az 1848-ig tartó korszakra jellemző szerkezeti kép a dunántúli megyék szinte mindegyikében megfigyelhető, de Sopron vármegyében a nagybirtok túlsúlya (Esterházy herceg és gróf, Széchényi, Festetics, Cziráky, Viczay, Meskó, Niczky, Zichy, Pejacsevich)⁹⁸ olyan mértékben nyomasztó, hogy arra országosan is kevés példa van.⁹⁹

⁹² Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270.

⁹³ Pesti Hírlap, 1847. november 12. 317.

⁹⁴ A főnemesség és a köznemesség ellentéte országos szinten is megfigyelhető volt, jó példák erre az országgyűlés megreformálását is magában foglaló közpolitikai bizottság javaslatának megyei vitái az 1830-as évek legelején. Annak érdekében, hogy a vármegyéket irányító birtokos köznemesség tovább erősítse pozícióit, korlátozta volna a személyi jogon meghívott főnemesség felsőtáblai részvételét. A legtöbb megye így támogatta egy földbirtokhoz kötött vagyoni korlát bevezetését, de az előírt küszöböt általában túl alacsonynak tartotta, azt 100 és 500 közötti jobbágytelekben határozták volna meg, s ezzel párhuzamosan a cenzust az egész nemességre kiterjesztették volna. Sopronban 200 jobbágyteleknek megfelelő allodiális vagy úrbéres földbirtokban határozták meg a cenzust: „a jó birtokos országalakosai a törvényeknek szoros megtartását már boldogabb helyezettések miatt is jobban kívánnák, egyszersmind azon késértésről, hogy meggyőződéseikkel és lelkiismeretjekkel meg nem egyező voksokat [értsd: szavazatokat] adjanak, a szűkölködőktől jobban mentesek.” Részleteket l. *Melkovics Tamás*: Rendi vagy politikai érdek? A közpolitikai munkálat és a felsőtábla mágnásai a reformkorban. In: *A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez*. Szerk.: Heil Kristóf Mihály. Budapest, 2023. 61–80.

⁹⁵ *Fényes*: Magyarország leírása i. m. I. 20–24. Az 52 megyéből csupán Varasd volt sűrűbben lakott.

⁹⁶ *Fényes*: Magyarország leírása i. m. II. 108., vö. *Horváth Zoltán*: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Budapest, 1976. 174–175.

⁹⁷ Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. I. (Dunántúl) Szerk.: *Felhő Ibolya*. Budapest, 1970. 221.

⁹⁸ *Fényes*: Magyarország leírása i. m. II. 108

⁹⁹ Az úrbéres birtokviszonyok i. m. 221.

Sopron vármegyében hagyományosan szinte mindig a helyben birtokos köznemességből kikerülő, éppen hivatalban lévő alispánt küldték első követként az országgyűlésre, 1790-től kezdve minden egyes országgyűlésen így jártak el.¹⁰⁰ 1847-ben sem volt tehát meglepő, hogy Simon János alispánt közfelkiáltással választották meg, a második követi pozíció vonatkozásában azonban első alkalommal fordulhatott volna elő, hogy Sopron rendjei Széchenyi István személyében főnemest delegálnak Pozsonyba. Ez a gyakorlat országos szinten sem volt megszokott, de azért kivételesnek sem számított. Ha végignézzük az 1790 és 1812, illetve az 1825 és 1848 között összeült 14 országgyűlés összesen több mint 700 fős követi névsorán, akkor csupán 44 (nagyságrendileg 5–6%) olyan mágnást találunk, akiket a 46 magyar vármegye valamelyikében követte választottak.¹⁰¹ Ebből a 46 megyéből összesen 26-ban fordult elő ilyen eset: ha megnézzük ezen törvényhatóságok földrajzi elhelyezkedését, akkor csupán hét olyan megyét találunk, amelyek valamelyik dunai kerülethez (dunántúli, dunáninneni) tartoztak, a döntő többség a tiszántúli vagy a tiszáninneni kerületből került ki.¹⁰²

Amennyiben csak a dunántúli megyéket tekintjük, akkor az 1847-es követválasztásig összesen két győztes főnemest tudunk megnevezni: Vas vármegyében Sigray József grófot (1770–1830), aki 1805-ben és 1811-ben, Moson vármegyében pedig Széchenyi mostohagyermekének a féltestvérét, Zichy Hermann grófot (1814–1880), aki 1839-ben nyerte el a követi pozíciót. Elmondhatjuk tehát, hogy a dunántúli megyéknél szinte precedens nélkül állt, hogy egy grófot, egy bárót, vagy egy herceget küldjenek az országgyűlésre. A Széchenyi-ellenes soproni indulatkeltés tehát könnyen elérhette célját, feltehetően már a konzervatív pártszakadás is erre a társadalmi ellentétre vezethető vissza: míg Döry Ádám a birtokos köznemesség képviselője, addig Paál János Esterházy főispán és Széchenyi Lajos, tehát a helyi főnemesség jelöltje volt. A kialakult helyzetet aztán még tovább bonyolította a közelgő, 1848-ban esedékes tisztújítás.

3.) Helyi ambíciók. A Pesti Hírlap tudósítása szerint a szokatlan politikai aktivitást már Széchenyi fellépése előtt is a hivatalokért folyó küzdelem korbácsolta fel: „Az egész ügy felette kényes kérdéssé vált, csirájában hordván a közelítő tisztválasztás kétes

¹⁰⁰ Sőt, ez a szokás korábban is megfigyelhető, vö. *Sümeghy – Dominkovits*: Sopron vármegye követei i. m.

¹⁰¹ A névsorban szereplők többségét csupán egy alkalommal választották meg, egynél többször csak 14 fő tudott diadalmaskodni: ebből a szűk körből is kiemelendő Andrássy György gróf (1797–1872), aki Torna; De la Motte Károly gróf (1780–1852), aki Gömör és Kis-Hont; Perényi Gábor báró (1793–1860), aki Ugocsa; Perényi Zsigmond báró (1783–1849), aki Ung és Bereg; valamint Sztojka Imre báró (1776–1858), aki Máramaros közgyűlésének bizalmát nyertre el három-három alkalommal. Őt ízben egyedül a Hitel megírását követően Széchenyivel nyilvános vitát folytató, országosan ismert és elismert politikus, Dessewffy József gróf (1771–1843) tudott választást nyerni, aki kétszer-kétszer Zemplén és Szabolcs, egyszer pedig Sáros követségét látta el az alsó táblán.

¹⁰² A tiszai megyék közül kiemelendő Máramaros és Sáros, amelyek négy–négy; Torna és Zemplén, amelyek öt–öt; Békés, amely hat; s végül Ugocsa, amely hét alkalommal élt ezzel a gyakorlattal. Megjegyzendő, hogy ezek a követi pozíciók, ha nem is egy személyhez, de sok esetben egy–egy arisztokrata nemzetséghez kötődtek: Tornában az Andrássyak, Sárosban a Dessewffyek, Békésben a Wenckheimék emelkedtek ki, míg Ugocsában mind a hét esetben egy Perényi családtag kapta a felhatalmazást.

jövendőjét; minél fogva azok is, kik más körülmények közt, közönyösnek tekintették volna a követséget; alattomban fáradoztak Paál János mellett, és érdemeket gyűjtöttek szolgabírói és esküdt hivatalokra.” Széchenyi megérkezése után pedig: „hasztalan volt minden kapacitáció, és a két párt a hazafi gróf ellen egy véleménybe olvadt. És miért lehetett ez így? – fogják kérdeni; mert a követválasztás a tisztválasztásnak tevé előzményét; érdekek pedig számosak lappangtak a napi kérdés alatt, a tisztikar hatalmas befolyása nagyszerűen érezteté magát, mivel a követ alatt leendő hivatalnok lappangott és vele az egész párt ügye.”¹⁰³ Kevésbé hangsúlyosan, de a Budapesti Híradó is kiemelte: „Lőn tehát nagy késület mindkét párt részéről, mert hiszen ki ne tudná, hogy az ily követválasztás előcsatája a csakhamar kifejlő tisztválasztásnak.”¹⁰⁴ Sőt, mentegetőzése közben Rohonczy is felemlítette: „Útban volt továbbá a tisztújítási érdek, mely miatt egyik párt félt a másiktól.”¹⁰⁵

A közelmúlt követválasztásai nem hoztak különösebb izgalmakat Sopron megyében. 1825-től kezdve magától értetődő volt, hogy az alispán (Niczky József, majd Högyész Pál) mellé közös akaratú felsőbüki Nagy Pált választják meg, némi feszültséget csupán az szült, hogy követségét Esterházy Miklós főispán 1825-ben és 1830-ban is kifejezetten ellenezte. A helyzet Nagy Pál 1843-as leköszönése után vált bonyolultabbá, ekkor azonban még nagyobb vita nélkül Simon Jánost választották meg második követnek. A vármegye időközben, a korszak elején képviselt sérelmi ellenzéki, de reformhajlandóságú szereptől fokozatosan tolódtott a konzervatív, kormánypárti hozzáállás irányába,¹⁰⁶ az 1840-es évek közepétől azonban a liberálisok is kezdtek megerősödni. Az 1845. április 21-én hivatalba lépő Rohonczy Ignác feladata lett, hogy adminisztrátorként kordában tartsa a helyi ellenzéket. Május 26-án érdekes dolog történt, az esedékes közgyűlés második napján, a kis számú jelenlévő akaratával, a közgyűlés csatlakozott Nógrád vármegye felhívásához, amely az adminisztrátori rendszer bevezetésével szemben tiltakozásra szólította fel a megyéket: „Őfelségét hasonló felírásban ezen aggodalmaknak megszüntetése, vagy amennyire ezen változtatást a haza java megkívánná, annak minél előbb megtartandó országgyűlésén a nemzet megegyezésével történendő elhatározása végett megkérni határozzák.”¹⁰⁷ A következő, július 21-i közgyűlésre komoly előkészületek történtek, a Niczky Sándor (1806–1862) vezette liberálisokat Bezerédj István (1796–1856), az országosan ismert tolnai liberális politikus is támogatta, de a konzervatív többség – a Döry fivérek hathatós közreműködésével¹⁰⁸ – elfogadtatta: az adminisztrátori kinevezéseket „sem aggodalmat gerjesztőnek, sem sérelmesnek és törvénybe ütközőnek nem tartják”.

¹⁰³ Pesti Hírlap, 1847. november 12. 317.

¹⁰⁴ Budapesti Híradó, 1847. október 19. 270.

¹⁰⁵ Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája i. m. CCXLIV.

¹⁰⁶ Kecskeméti Károly értékelése szerint Sopron az 1832–36. és az 1839–40. évi országgyűlésen a sem nem liberális, sem nem konzervatív, úgynevezett centrum vármegyékhöz tartozott, az 1843–44. évi diétán azonban már a konzervatív oldalt erősítette. *Kecskeméti Károly: Magyar liberalizmus, 1790–1848.* Budapest, 2008. 322–374.

¹⁰⁷ SJK 1845. (Tomus LXXXIX.) 1845:2321.

¹⁰⁸ Chernel K.: Életpályám i. m. 43^u/2.

Annak érdekében továbbá, hogy a liberális kisebbség a jövőben ne tudjon fölénybe kerülni, azt a határozatot hozták, hogy a fontos közjogi kérdések mindig a közgyűlések első napján, széles nyilvánosság előtt kerüljenek megtárgyalásra.¹⁰⁹ A konzervatív győzelem a szeptember 21-i tisztújításon vált teljessé: Simon János első alispán, a szolgabírói karból érkezett Tóth Bálint pedig másodalispán lett.¹¹⁰

1847. október elején Kossuth Lajos ugyan ellenzéki szempontból nyerhető megyének tekintette Sopront,¹¹¹ a követválasztás azonban egyértelmű konzervatív győzelmet ígért. A követutasítás elutasította a főbb reformokat, s az adminisztrátori rendszerről is hallgatott. A „pártszakadás”, valamint Széchenyi megjelenése viszont megbontotta a status quót, olyannyira, hogy az új erőre kapó ellenzék 1848. január 10-én pótutasítást fogadtatott el, amely sérelemnek nyilvánította az adminisztrátori rendszer bevezetését. Simon és Paál azonban a február 5-i szavazáson figyelmen kívül hagyta a rendek akaratát,¹¹² ami komoly felháborodást okozott a megyében. A konzervatívok az 1848. február 21-i közgyűlésen ismételen megpróbálták megsemmisíteni a végzést, ezúttal azonban nem jártak sikerrel.¹¹³ A nagyjából 3000 főnyi szavazó nemesből Chernel Kálmán szerint ugyanúgy 2000-en (1200:800) vettek részt a voksoláson, mint az 1847-es követválasztáson.¹¹⁴ A részvételi arány tehát nem változott, a politikai erőviszonyok ugyanakkor módosultak. „Az ellenzék azon férfúi, kik tevékenységgel, pénzáldozattal járultak a nap sikeréhez, szürnyegi Horváth József táblabíró, jobaházi Döry Elek és Ádám, nem különben a vezérszónokai, Niczky Sándor, gróf Széchenyi János, Lukinich Mihály, gróf Viczay Héder, Káldy József sat. este fáklászenével lettek megtisztelve.”¹¹⁵ A felsorolásban egyrésről ott látjuk a liberális szószólókat (Niczky, Viczay, Lukinich), másrésről megtaláljuk a Döry testvéreket, akik 1847-ben váltak ki a helyi konzervatív pártból. Sérelmi ellenzéki „koalíció” létesült, aminek – a rendeleti kormányzással szembeni 1822–23-as megyei ellenállási mozgalomig visszanyúlóan¹¹⁶ – komoly hagyományai voltak a megyében. Rohonczy Ignác Apponyinak küldött jelentésében hasonlóan látta a helyzetet: „Legtöbbszörre a másodalispán, szerintük visszataszító modorát okozzák, hogy pártunk az utolsó időben oly

¹⁰⁹ A közgyűlésről l. SJK 1845. (Tomus LXXXIX.) 1845:2377., Chernel: Életpályám i. m. 43/4–43^{II}/2., Pesti Hírlap, 1845. szeptember 2. 149–150.; vö. SZIN 1845. július 23., összefoglalóan l. Molnár: Egy kortesdal politikai háttere i. m. 63–64.

¹¹⁰ Az 1845-ös tisztikarról részletesen l. Dominkovits P.: Pályaképek i. m.

¹¹¹ Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen, 1847/48. S. a. r.: Barta István. Budapest, 1951. (Kossuth Lajos Összes Munkái XI., Kossuth Lajos 1848/49-ben I.) 203.

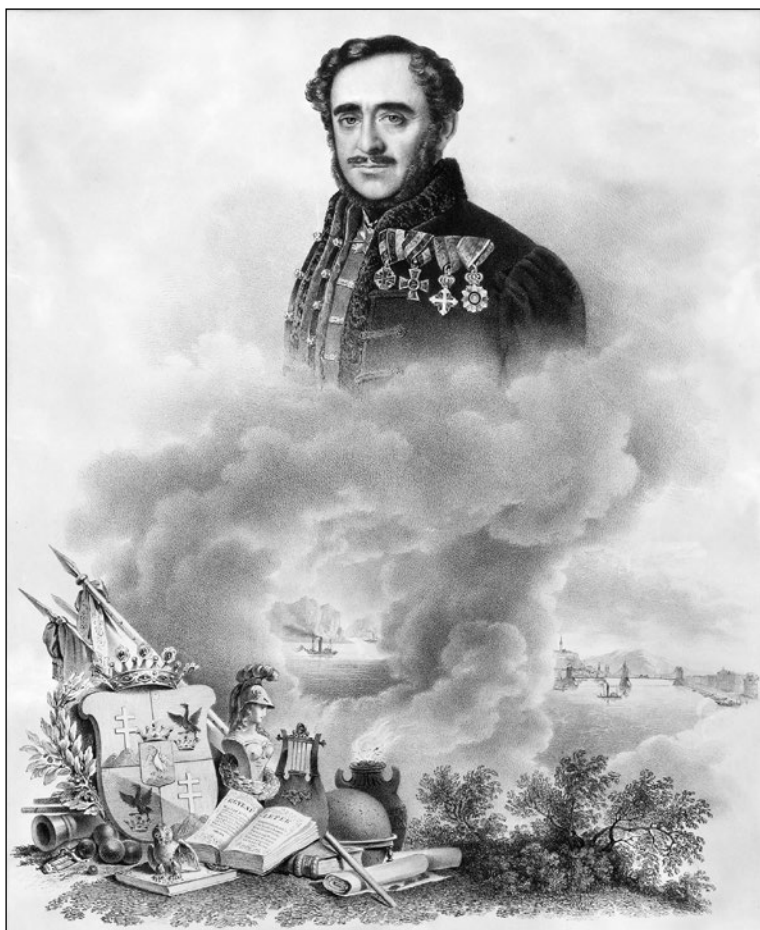
¹¹² A február 5-i ülésről részletesen l. Melkovics Tamás: Lónyay Menyhért 1848-a, 1848 Lónyayja. A különutas politika korlátai. In: Örökségünk. A Lónyayak eltűnt és felfedezett világa. Szerk.: Cieger András, Klicsu Ferenc. Tuzsér, 2023. 232–246.

¹¹³ Részleteket l. Molnár: Egy kortesdal politikai háttere i. m. 65–67.

¹¹⁴ Chernel: Életpályám i. m. 55/3.

¹¹⁵ Chernel: Életpályám i. m. 55/3–4.

¹¹⁶ Sopron azon nyolc vármegye közé tartozott, ahol mind a rendeleti úton történő adóbeszedés, mind a törvénysértő újoncozás kérdésében a legtöbbször tiltakoztak. Részleteket l. Soós István: A Habsburg-kormányzat és a magyar rendek 1812 és 1825 között. Történelmi Szemle, 49. (2007) 1. sz. 110–114.

2. kép. Gróf Széchenyi István műveinek allegóriáival. Johann Clarot litográfiája, Einsle festménye és Schindler J. rajza után. (Soproni Múzeum, Ltsz.: Kp 58.60.1)

szemléltetést fogott, azonban elfelejtik, hogy ily kormány-ellenzéki elvekkel szaturált [értsd: telített] megyében csak inger által lehetett konzervatív pártot alakítani és fenntartani.”¹¹⁷

Azt gondolhatnánk, hogy miután 1846-ban megalakult a Konzervatív Párt, 1847-ben pedig az Ellenzéki Párt, a megyei követválasztásokon is letisztult politikai csoportok mérköztek meg, számos helyen azonban egyáltalán nem lehet ilyen élesen elkülöníteni a különféle érdekköröket. Ahogy a Somogy megyei események tudósítója érzékletesen

¹¹⁷ Közli: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben. Szerk.: *Andics Erzsébet*. I. Budapest, 1981. 334.

megfogalmazta: „az egyik párt, úgymint a másik, nem egyéb volt, mint ellenzéki és nem ellenzéki, liberális és konzervatív, nem csekély részben tisztújítási érdekekkel, személyes vonzalmakkal s ellenszenvekkel szaturált [értsd: telített] kedélyeknek összege, s homogén és heterogén elemeknek vegyülete.”¹¹⁸ Széchenyi István ugyanakkor nem vette figyelembe a helyi ambíciókat és az érdekütközéseket, egyértelműen felülről, a helyi tisztviselőgárda, a főnemes barátai és a kormányzat segítségével akarta kivitelezni megválasztását.¹¹⁹

Összegzés

1847-ben Széchenyi István gróf a pártokon kívül állt: nem volt sem elkötelezett ellenzéki, ennél fogva aposztatának bélyegezték, aki csak Kossuth ellen akar áskálódni; nem volt sem elkötelezett konzervatív, ennél fogva a nemesség megadóztatásával eredményesen lehetett ellene hangolni. A kormányzati támogatás és a főnemesi háttér a kisbirtokos, illetve a birtoktalan nemesség jelentős részéből ellenszenvet váltott ki, amit a közelgő tisztújítás még inkább felerősített. Széchenyi országos politikusként, felülről érkező nyomással akarta maga mellé állítani a vármegyét, egy sokkal gyengébb érdekérvényesítő képességgel, 100 fő körüli szavazó nemességgel rendelkező terepen, Mosonban, erősebb kormányzati ráhatással és némi főispáni segítséggel ezt meg lehetett tenni rövid idő alatt is,¹²⁰ Sopronban viszont nem lehetett. Kérdés, ha több idő áll rendelkezésre, vajon sikerült volna-e? Tovább fokozhatták volna a kormányzati nyomást, de az 1848. februári példa mutatja, mindez akár a visszajára is fordulhatott volna, hiszen, ha a liberalizmusnak nem is, de az ellenzékiiségnek mély hagyományai voltak Sopron vármegyében. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a vármegyék világában kellő mennyiségű pénzzel sok mindent meg lehetett oldani, bár az erőforrások nem voltak végtelenek. Ahogy Széchenyi október 10-én feljegyezte: „Sok esélye van, hogy nem kapok többséget... vagy en dernière analyse [értsd: végeredményben] rengeteget kell fizetnem.”¹²¹ Summa summarum: Széchenyi István 1847-ben nem lett Sopron vármegye országgyűlési követe, 1848-ban ugyanakkor megválasztották a sopronnyéki kerület képviselőjévé, de az már egy teljesen új politikai helyzetben, egy teljesen új Magyarországon történt.

¹¹⁸ Pesti Hírlap, 1847. november 9. 308.

¹¹⁹ Széchenyi a szomszédos Vas megyében is hasonlóan gondolkozott: ott Zichy Ferraris Félix (1810–1885) adminisztrátor segítségével igyekezett megválasztatni a szövetségesének gondolt Vidos Józsefet (1805–1849), akiben azonban az országgyűlésen csalódnia kellett. A Vas megyei politikai harcokról részletesen l. Tilcsik György: Politikai tendenciák Vas megyében a feudalizmus bomlásának végső szakaszában. In: Tilcsik György: Batthyány megyéje a reformkorban és a forradalomban. Budapest, 2023. 81–102.

¹²⁰ A mosoni sikerről l. Velkey: Egy „rettentő döntés” háttéréről i. m. 225–226.

¹²¹ SZIN 1847. október 10., naplóbejegyzése szerint a választás napján 10.000 forintot kértek tőle, de valójában csöbe akarták húzni: „Si je donne dans le panneau [értsd: ha lépre megyek], meggyalázva kerülök az országgyűlésre. SZIN 1847. október 12.

Sopron azon kevés magyarországi városok közé tartozik, melyek esetében nem csak a szakma, hanem a nagyközönség is számon tartja a római eredetet. A város lakói és az ide látogató turisták találkoznak a Romkertben látható falmaradványokkal, a Borostyánkő út Fő téren bemutatott rekonstrukciójával és a Patika-ház mögött látható eredeti darabjával, burkolatban bemutatva látják a Fórum helyét és meglátogathatják a Vasalóház pincéjében a maradványait, megtekinthetik a múzeumban őrzött római emlékeket, a mélyebben érdeklődők még a Nagyrendella melletti városfal szakaszon is felfedezhetik a római köveket. Az Orsolya iskola pincéjében bemutatott római fürdőbe vagy az egykori Amfiteátrumra ugyan már kevesebben jutnak el, de úgy tűnik, mintha a római emlékek mindenütt felbukkannának a városban, át- meg átszönnék mindennapi életét.

Ha alaposabban nézzük, kiderül, hogy a Romkert csak felülről nézegethető, a romok közé bemenni nem lehet, a Fő téren a burkolatba bevésett *Forum Scarbantiae* feliratok még véletlenül sem antiqua betűtípussal készültek, a városfal megtekintése során garantált a – jó esetben – kutyapiszokba lépés, a fürdő romjai még az iskolaépület felújítását követően is meglehetősen méltatlan körülmények között sínylődnek, az Amfiteátrumban pedig elég erős fantáziára van szükség ahhoz, hogy valaki gladiátorjátékot és tomboló római polgárságot képzeljen el; vagyis amire oly büszkék vagyunk, a római örökség egyáltalán nem örvend különösebb megbecsülésnek és – valljuk be – materiálisan elég kevés látható belőle. A második világháborút követő időszak régészeti feltárásainak eredményeire alapozva a materiális római örökség városképben való megjelenítésével foglalkozott Póczy Klára 1966-os tanulmányában¹. A későbbi időszakban Holl Imre,² Tóth Sándor,³

¹ Póczy Klára: Scarbantia romjai Sopron mai városképében. Soproni Szemle 20 (1966) 4. sz. 46–48; Holl Imre – Nováki Gyula – Póczy Klára: Városfalmaradványok a soproni Fabricius-ház alatt. Archaeologiai Értesítő 89 (1962), 47–67.

² Holl Imre: Scarbantia–Sopron városfalai. Soproni Szemle 51 (1997) 4. sz. 1–18.

³ Tóth Sándor: Régészeti adatok az Elő- és Hátsókapu történetéhez. Soproni Szemle 42 (1988) 1. sz. 51–74.

Gömöri János⁴ és Gabrieli Gabriella⁵ ásatásainak köszönhetően gazdagodtak ismereteink az anyagában – még ha töredékesen is – megőrzött római örökségről.

A mai napig az európai szellemiséget megalapozó, az egykori világbirodalom központjából, a márványvárosból kisugárzó kultúra azonban kétezer év múltával nem csak a megőrzött köveken keresztül jelentkezhet, nem csupán a materiális emlékei révén lehet meghatározó. Egy múltbeli kultúra sokkal összetettebb, bonyolultabb hatásokat is kivált, mint egy-egy tárgyi emlék. Sopron városa esetében ezek az immateriális, szellemi hatások, amelyekben az ókori Scarbantia a mai napig tovább él, és az utcán sétáló ember számára is szemmel látható két, egymástól jól elkülöníthető módon jelenik meg: az egyik a római városfal által meghatározott településszerkezet; a másik pedig a klasszikus alaktan, mely a történeti építészet szinte minden korszakában a homlokzatok meghatározó elemeiben jelenik meg.

A római építészetnek ez a kettős hatása Európa számos városában tapasztalható, de míg a városszerkezet, a topográfia értelemszerűen helyhez kötött, azaz kizárólag a valódi római előzménnyel rendelkező településeken találkozunk vele, addig a klasszikus alaktan elemeivel az építészeti stílusok elterjedésével nem csupán a birodalom egykori területén, hanem a világ bármely pontján találkozhatunk.

Római örökség a városszerkezetben

A római örökség, azaz Scarbantia egyik, talán legfontosabb hatása a soproni városszerkezetben keresendő. A feltárásokból többé-kevésbé ismerjük az ókori utcahálózatot és néhány épület alapfalának helyzetét. Ezek, és analógiák alapján készített elvi rekonstrukciós rajzok segítségével alkothatunk képet magunknak arról, hogy nézhetett ki a város kétezer évvel ezelőtt, hiszen az utcákból, a falakból vajmi kevés maradt. Látványosan megmaradt azonban az ókori, 4. század elején épített városfal.⁶ A több száz éves, valószínűleg romos állapotban, részben eltemetett fal mentén építették őseink a 10. században a vörös sáncot, majd a 13–14. században⁷ a meglevő kő alapokon emelték a mai napig több helyen jó állapotban meglevő hármass falgyűrűt. Ez a városfal sok helyen látható, különösen a több évtizedes munkával kiépített Várfal-sétány megnyitása óta.⁸ A sétány kiépítése

⁴ Gömöri János: Scarbantia foruma. Soproni Szemle 39 (1985) 1. sz. 1–28.; 2. sz. 97–118; 3. sz. 193–212; 4. sz. 289–301; egybeszerkesztve: Gömöri János: Scarbantia foruma. (A Soproni Szemle kiadványai, új sorozat 14.) Sopron, 1985, *Uő*: Scarbantia maradványai a soproni Fő téren és körzetében. Régészeti kutatások 1971 és 2003 között. In: Kő kövön / Stein auf Stein. Festschrift für Ferenc Dávid. Szerk. Szentési Edit, Mentényi Klára, Simon Anna. Budapest, 2013, 213–224.

⁵ Gabrieli Gabriella: Sopron – Római kori kőtár. Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára. 512. Budapest, 1995.

⁶ Gömöri János: Castrum Supron. Sopron vára az Árpád-korban. Scarbantia Társaság. Sopron, 2002. 13.; Póczy 1966. i.m. 46–48.

⁷ A vörös sánc feltárt maradványait bemutatja Gömöri 2002. i.m. 49–94.

⁸ A második világháború bombatámadásai nyomán derült fény arra, hogy a városfal viszonylag nagy hosszban, eredeti állapotában áll. A megsérült várkerületi házak várfalnak épült hátsó udvari szárnyainak bontásával szabadították ki a falakat. Az első koncepciótervek a Várfal-sétány kiépítésére az 1960-as

előtt azonban a városfal is eldugva, az épületek közé beépítve állt, jelenléte mégis nyilvánvaló volt, a városkép e mentén szerveződött.

Nem ez az egyetlen példa Európában, ahol a római örökség ilyen módon, immateriálisan városkép-formáló szerepben jelenik meg. A legizgalmasabb példákat természetesen Itáliában találjuk. A leghíreseb minden bizonnyal a római Piazza Navona,⁹ ahol Domitianus császár cirkuszának lelátóira épültek rá a környező házak, a belső térség azonban üresen maradt, városi térként működik a mai napig. A helyszínen járva is érzékeljük, hogy a hosszú, keskeny, egyik végén egyenesen, másik végén ívesen záródó tér emlékeztet a kocsihajtó versenyek színteréül szolgáló római cirkusz alakjára. A teret szegélyező házak mai formájukban reneszánsz-barokk stílusúak, és a 17. századból származik a tér két legfontosabb építészeti eleme, a Borromini-féle Santa Agnese templom és a tér gyűjtőpontjában álló, Bernini által alkotott Négy folyó kútja is. A tér valós alakja és a római eredet teljes valóságában csak a térképen vagy a légi felvételen rajzolódik ki. Egy másik klasszikusnak mondható példa a luccai Piazza Anfiteatro, mely nevében is őrzi az egykori amfiteátrum emlékét. Itt is rendkívül látványos városkép bontakozik ki az ellipszis alakú térségre kilépve: az egykori lelátókra épült házak homlokzatainak íves vonala rajzolja ki az ókori építmény alakját.

Egy harmadik, talán kevésbé ismert, és a városképben is kisebb hangsúllyal megjelenő példa található Firenzében: a Piazza di Santa Croce mellett a Via Torta, Via Isola delle Stinche Piazza dei Peruzzi által határolt tömbegyüttes. A városban sétálva itt fel sem tűnik, hogy a zezugos, kanyargós, a valóságban többé-kevésbé hálós rendszert alkotó utcák közül néhány egy ellipszis alakú tömböt zár közre. A térképből¹⁰ vagy a műhold felvételtől azonban itt is egyértelműen kirajzolódik egy római amfiteátrum helyszínrajza. Mindhárom esetben egyértelmű, hogy bár a római örökség materiálisan nincs jelen, a felszínen egyetlen római épületből származó követ sem látunk, mégis a római építészeti hagyaték az, ami a városképet meghatározza. Itálián kívül a provençe-i Arles az egyik legjellegzetesebb példa, ahol a városközpont mai szerkezetét a római amfiteátrum és színház épülettömbjei határozzák meg. A római, vagy középkori eredetű közép-európai történeti városok városfalai mentén hosszú ideig beépítetlenül maradt glacis területén számos

években készültek. A telkek hátsó részét leválasztották, ezzel megteremtve a sétány kiépítésének lehetőségét. Ághné Korompai Katalin, a VÁTI építészmérnöke 1985-ben a teljes falgyűrűre vonatkozó koncepciótervet dolgozott ki, mely alapján a munka a Várkerület 48–88. számú épületek mögötti szakaszon folytatódott. A privatizáció, illetve a kisajátítások abbamaradása miatt a falgyűrű déli oldalán nem valósulhatott meg a fal teljes kiszabadítása és a várfalsétány megvalósítása. *Kótai Mónika* (szerk.): A 11. századi soproni ispáni vár égett sáncának részletei. <https://sopronanno.hu/tortenet/a-11-szazadi-soproni-ispáni-var-egett-sancanak-reszletei> Letöltés ideje: 2024. november 15. A végső kiépítés néhány évvel ezelőtt fejeződött be. A sétány kiépítéséről szóló összefoglalást lásd *Veöreös András*: Soproni várfalséta. Aktuális műemléki kérdések Sopron Belvárosában. Soproni Szemle 64 (2010), 1. sz. 59–68. A sétány kiépítése a városfalak megóvásával és a Várkerület rekonstrukciójával 2016-ban ICOMOS-díjat kapott. www.icomos.hu. Letöltés ideje: 2024 október 22.

⁹ *Pogány Frigyes*: Róma. Corvina Kiadó. Budapest, 1967. 272–284.

¹⁰ *Pogány Frigyes*: Firenze. Corvina Kiadó. Budapest, 1971. 176.

1. kép. A római fal köveinek *in situ* bemutatása a Szent György templom előtti szakaszon. A bemutatathatóság érdekében a második világháborúban megsérült, leomlott középkori falköpeny maradványait elbontották, a fal felső részét 1963–69 között a hatvanas évekre jellemző anyaghasználattal, kavicsolt felületű vasbeton lemezekkel támasztották meg. Tervező: Kissné Nagypál Judit.¹¹

esetben alakult ki a 18–19. században közlekedési gyűrű, vagy éppen parkosított terület,¹² ilyen módon is konzerválva a római örökséget.

Magyarországon az egyetlen példa, ahol hasonló módon érvényesül a kétezer éves városszerkezeti örökség, Sopron Belvárosa. Mint a bevezetőben utaltunk rá, vajmi kevés az anyagában megőrzött, bemutatott római épített emlék, ennek ellenére állíthatjuk, hogy a városképet a mai napig az egykori Scarbantia öröksége határozza meg. A ma is meglevő középkori fal tehát ráépült a római városfalra, annak *in situ* meglevő köveit használta fel alapjául, vonala pontosan követi annak vonalát, bástyái is a római bástyák maradványaira támaszkodnak. A római fal materiális előzményként való felhasználását bizonyítja a Nagyrendella mellett bemutatott falszakasz, ahol a fal külső, középkori rétegének lebontását (leomlását) követően a vasbeton héj alatt eredeti helyzetükben figyelhetők meg a nagy méretű római kváderkövek (1. kép).

A római városfal Scarbantia esetében különös módon nem illeszkedett sem a meglevő derékszögű utcahálózathoz, mely az észak-déli irányú fő útra (*cardo*), a Borostyánkő

¹¹ Császár László (szerk.): A műemlékvédelem Magyarországon. Képzőművészeti Zsebkönyvtár. Képzőművészeti Kiadó. Budapest, 1983. 309. oldal

¹² Jankó Ferenc: Zöldterületek és városfalak kapcsolata történelmi városokban. in: Települési környezet. Szerk. Szabó Valéria – Fazekas István Debreceni Egyetem Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszék. Debrecen, 2009. 118–123.

2. kép. Sopron Belvárosának mai utcaszerkezete. A római alapon álló középkori városfal belső, majd külső oldalához hozzáépített épületek rajzolják ki a Templom utca, a Szent György utca és a Várkerület vonalát.¹³

útra szerveződött, és nem is az általában szokásos négyzetes formában épült meg,¹⁴ hanem Pannoniában egyedülálló módon ovális formában fogta körül a Belvárost. Ennek a városfalnak épültek neki a középkorban a Belvárosi, Templom- és Szent György utcai polgárházak. Mivel a telkek kiosztásakor fontos szempont volt, hogy azonos méretű telkek alakuljanak ki, az utcai telekhatár az íves városfallal „párhuzamos”, ugyancsak íves vonalvezetésű utcák kialakulásához vezetett. A Belvárosi, íves vonalvezetésű utcák épületeire eltérő szögben nyílik a rálátás, emiatt változatos, festői utcakép alakul ki.

A városfal külső oldalán, az egykori várak helyén hasonló jelenség játszódtott le a 17–19. század folyamán.¹⁵ Miután a városfal hadászati szerepe megszűnt, a körülötte levő

¹³ A szerző rajza

¹⁴ Hajnóczy Gyula – Mezős Tamás – Nagy Mihály – Visy Zsolt: *Pannonia Hungarica Antiqua*. Budapest, 1995. 23–24.

¹⁵ Kücsán József: A Várkerület belső ívének beépítése, 1766–1801. *Soproni Szemle* 69 (2015), 4. sz. 307–336.; Jankó Ferenc – Kücsán József – Szende Katalin: *Magyar várostörténeti atlasz 1. Sopron*. Sopron, 2010. (online: <https://varosatlasz.hu/hu/atlaszok>) B2 tábla; Tárkányi Sándor: Mozaikok a Várkerület 1–19. (ma Várkerület 2–20.) számú épületek építés- és családtörténetéből. *Soproni Szemle* 78 (2024) 2. sz. 139–162.

szabad térség integrálódott a városszövetbe. A középkori városfalak előtti terület, a glacis beépítése szintén általános jelenségnek tekinthető Európa-szerte. Így alakult ki többek között a pesti Kiskörút is. Városképi szempontból az egyik legjelentősebb a bécsi Ring kiépítése, ahol a fal elbontásával és a szabad terület beépítésével a 19. században nagyvárossá és polgári fővárossá fejlődő Bécs közigazgatási és kulturális központja alakult ki.¹⁶

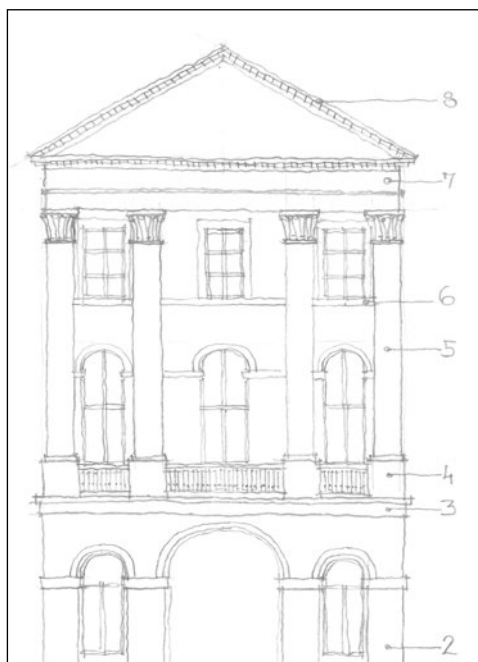
A soproni Várkerület esetében nem véletlen, hogy míg a körút külső ívén álló házak közül néhány épület homlokzatán megjelennek a középkori részletek, így nyilvánvaló a középkori eredet, addig a belső íven, a városfalhoz tapasztott épületek története legfeljebb a késő 18. századig vezethető vissza. Az elárusító asztal – sátor – könnyűszerkezetes bódé – épület fejlődési sor ma is sok helyen megfigyelhető a települések fejlődése, sűrűsödése során. Ezt a folyamatot kell látnunk a Várkerület belső övének kialakulásakor, ahol az első tartós anyagból készült házak a 18. században épültek. A házak egy része megrekedt a földszintes léptéknél, többségük egyemeletes, ahol a földszinten az üzlet, az emeleten a tulajdonos lakása van, a 19. század végére pedig már a két emeletes, historizáló homlokzatú épületek építése válik tipikussá. A mai városkép alapját a telekstruktúra adja, mely helyzetét, ritmusát, íves vonalvezetését a római kori városfal vonalának köszönheti (2. kép).

Római örökség a homlokzatokon

A római építészeti örökség másik megnyilvánulása még nyilvánvalóbb. Nem elvitatva az ókori görög kultúra elsőségét és vívmányit állíthatjuk, hogy a klasszikus építészeti alapelemek európai elterjesztése Rómához köthető. Ezek az építészeti alapelemek az oszloprendek: az oszlopok, párkányok profilrendszere, arányai, az egyes részletek egymáshoz viszonyított helyzete (3. kép). Ez a formai rend a birodalom bukása után Itália egyes területeit kivéve Európa-szerte feledésbe merült ugyan, de a 15. században újjáéledt és ismét Itáliából kiindulva uralkodóvá vált a történeti építészet további korszakaiban. A reneszánsz tudatosan, az antik kultúra újjáélesztésének szándékával használta a klasszikus formatant.¹⁷ A barokk a reneszánszban gyökerezve fejlesztette tovább, mozgatta meg a formákat, de alaktani rendszerét tekintve újat nem alkotott. A klasszicizmus, mint a neve is mutatja, megint jobban kötődött az ókori kultúrához, annak építészeti formavilágához, és ez a kötődés tovább élt a későbbi historizáló stílusokban is, sőt az antik oszloprendek egy fajta leegyszerűsített változata felbukkan a 20. század birodalmi építészeteiben, így hazánk ötvenes évekbeli szocialista realizmusában is.

¹⁶ Kalmár Miklós: Az építészet története. Historizmus Századforduló. Budapest, 2001. 215–216.

¹⁷ Az alaktani tagozati rendszereket korszakonként bemutatja Szentkirályi Zoltán – Détsy Mihály: Az építészet rövid története. Budapest, 1994, képkötet 8–26. ábra és Déry Attila: Klasszikus formatan. Budapest, 2005. A klasszikus, a reneszánsz, a barokk és a 19–20. századi historizáló profilok egybevetésével megállapíthatjuk, hogy a 15. századtól alkalmazott profilozások mindegyike visszavezethető az ókori előzményekre.

3. kép. A klasszikus oszloprend elemei a városháza homlokzati részlete alapján fővonalas vázlaton ábrázolva.

1. lábazat, a kapu mellett kerékvetőkkal. 2. pillér-ívetes homlokzati rendszer. A római építészetben következetesen alkalmazták azt az elvet, hogy négyszögletes keresztmetszetű támaszra (pillérre) boltíves nyílásáthidalást, kör keresztmetszetű támaszra (oszlop) pedig egyenes áthidalót, gerendát építettek.

3. osztópárkány. 4. posztamens, közöttük a nyílásokban balusztrád. 5. oszlop. Részei: lábazat, oszloptörzs, oszlopfejezet. 6. könyöklőpárkány. 7. főpárkány. Részei: gerenda, képszék, koronázópárkány. 8. timpanon, mely a koronázópárkány profilozását ismétli¹⁸

Látjuk tehát, hogy a történeti építészet homlokzatképzésében, belső faltagolásában, részletképzésében évszázadokon keresztül a római építészeti mintákat követi, az alapelvek felhasználásával számtalan változatban alkalmazva, újraértelmezve azt. A soproni Belváros épületeinek nagyobb hányadát középkori házként tartjuk nyilván, hiszen valóban rendelkeznek középkori gyökerekkel, sokszor a homlokzatokon, a kapualjakban látható maradványokkal (résablakok, csúcsíves nyílások, ülőfülkék, konzolok) is. Amint arra már utaltunk, a településszerkezet, az utcahálózat, a telkek rendszere a mai napig őrzi a középkori állapotokat. Maguk az épületek, a homlokzatok azonban sokszor átépültek az évszázadok folyamán. A legkorábbi középkori építmények, a szabadon álló lakótornyok mellett megjelentek a telkek egyik oldalán az utcára merőleges gerincű, oromzatos házak, ezek egy része már a középkor folyamán emeletet kapott, a kapu másik oldalán is épületek

¹⁸ A szerző rajza

jelentek meg. A házak egy részénél a kapuszín átboltozásával utcával párhuzamos tömegű, zárt sorú beépítés alakult ki. A házak homlokzatain minden bizonnyal a csúcsíves nyílások, gazdagabb házakon a mérműves ablakok, gótikus profilú keretek és párkányok alakították az architektúrát.¹⁹

A legjelentősebb átépítésre az 1676-os tűzvész után került sor. Az addig feltehetőleg valóban középkorias, gótikus hangulatú város ekkor öltözött reneszánsz-barokk külsőbe, ami a történeti arányú oszlopok, párkányok alkalmazásával magával hozta a klasszikus homlokzati rendek, a római birodalom szellemi örökségének visszatérését.

A Belváros utcáin sétálva szinte minden épület a klasszikus formatan jegyeit viseli magán. Az egyszerűbb, tagolatlan reneszánsz homlokzatokon a főpárkány, a kapu keretezése és az ablakkeretek tagozatai képviselik az antik formavilágot. Az utcáról kevésbé látható, de rendkívül látványos néhány épület belső toszkán oszlopos árkádos udvara.²⁰ A barokk épületeken, a sokszor sávozott vagy kváderezett felülettel kialakított földszint felett az első emeleten már gyakrabban jelenik meg a teljes oszloprend a homlokzatot tagoló pilaszterek és a rájuk támaszkodó főpárkány formájában, amely szintén kiegészül kapu- és ablakkeretekkel, melyek a barokk homlokzatokon sokszor íves formákat vesz fel.

Példaként az egyik leggazdagabb barokk homlokzattal rendelkező épület, a Szent György utca 16. szám alatti ház említhető. Az aszimmetrikus homlokzat egyértelműen utal a ház középkori eredetére, a barokk homlokzat több korábbi épületrész felújításával, egységesítésével alakult ki 1740 körül.²¹ A homlokzatot minden ablakközben pilaszterek tagolják, melyeknél az egyszerű osztópárkány és a főpárkány is golyvázódik. Az emeleti pilaszterek korinthuszi fejezettel bírnak, a felületükön kialakított, lefelé csúcsban végződő, rokokó mintás tükör szerepe a homlokzat optikai torzítása, függőleges nyújtása. A homlokzatot teljes háromrészes párkány zárja le. A földszinti ablakok keretezése füles, könyöklőpárkánnyal és hangsúlyos zárópárkánnyal. Az emeleti ablakok könyöklője alatt törpepilaszterekkel keretezett, rokokó mintás faltükör, az ablakok feletti párkány koronázótagozata íves barokk formát vesz fel és rácsúszik a főpárkány architrávjára. A ház kiváló példája a klasszikus tagozatok barokkos mozgalmassággal kombinált alkalmazásának²² (4. kép).

A klasszicizáló későbarokk (copf) stílusú épületeken a barokk túlzott játékosága elcsendesedik, a tagozatok kisimulnak, hűvösebbé, elegánsabbá válnak, a homlokzati elemek arányrendszere, a klasszikus formák ismét jobban idézik az ókori mintákat.²³

¹⁹ Dávid Ferenc: Gótikus lakóházak Sopronban. in: Magyar Műemlékvédelem 1967–1968. Az Országos Műemléki Felügyelőség Kiadványai 5. Budapest, 1970. 95–123.

²⁰ Az egyes variációkra számos példát találunk, itt egyet-egyet említünk meg csupán. Reneszánsz nyíláskeretek találhatók a Szent György utca 22. vagy a Fő tér 4. szám alatti épületeken. Az egyik legszebb toszkán oszlopos udvara a Szent György utca 14. szám alatti épületnek van.

²¹ Magyarország műemlékjegyzéke. Hozzáférés a GyMSVM Kormányhivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztályának adatbázisán keresztül. Letöltés ideje: 2024 október.

²² Egy másik jellegzetes példa a Fegyvertár utca 3. szám alatti épület.

²³ Winkler Gábor: Sopron építészete a 19. században. Budapest, 1988. 24–34. Új u. 10., Szent György u. 1–3.

4. kép. Klasszikus tagozatok barokkos újraértelmezése a Szent György utca 16. szám alatti épület homlokzatán

A 19. század elején épült klasszicista épületek különösen hangsúlyozzák az antik építészeti hagyományokat, az oszloprendek a homlokzatok fő díszítőmotívumává válnak lakó- és középületeken egyaránt.²⁴ Vannak homlokzatok, ahol a klasszicizáló és a középkori formákat idéző, gótizáló elemek keverednek a homlokzaton: az alapvetően romantikus jellegű, csipkés díszítésű ablakkeretek vagy az oromzat felett megjelennek a klasszikus tagozatú párkányok és az akrotérionlevelek.²⁵

Szép példa a Várkerület 62. szám alatti épület homlokzata. A ház a műemlékjegyzék szerint romantikus stílusban, 1862-ben épült, 1883-ban bővítették második emelettel.²⁶ A négy tengelyes, két emeletes épület földszintjét jelenleg teljes szélességében kirakatportálok takarják, közöttük nyílik a felső szintekre vezető lépcsőház bejárata. A földszin-

²⁴ Fő tér 5. Megyeháza, Várkerület 79., Hátsókapu 8.

²⁵ Várkerület 72, Orsolyita iskola Várkerület–Széchenyi téri épülettömbje.

²⁶ Műemlékjegyzék. Letöltés ideje 2024 október.

tet a fa portálok fölött függőlemezről és koronázótagból álló párkány zárja le. A felső két szint egységesen vakolatba karcolt kváderezett kialakítású, ami inkább klasszicista, mint romantikus jellegzetesség. Az első emelet ablakait gótizáló profilokkal kialakított keret veszi körbe. Az ablakkötényben levélmintás díszítés, az ablak felett csipkedísz. Az ablakkeret gótikus profilú párkányára a sarkokon és a tengelyben azonban akrotérionlevél díszítőmotívumok kerültek. A két emelet között, könyöklő magasságban elhelyezett osztópárkány egyértelműen triglifekkel díszített, tehát klasszicizáló jellegű. A második emeleti, szegmensíves nyílású ablakok keretei és a konzolsoros főpárkány szintén romantikus, gótizáló formákat mutat (5. kép).

A századforduló építészeti irányzatait a történeti építészeti formák eltorzítása jellemzi. Sopronban a szecessziós építészet leglátványosabb emléke a Postapalota. Az épületet a homlokzaton is látható felirat szerint Orth Ambrus és Somló Emil tervei alapján épült 1911 és 1913 között,²⁷ az ügyfélcsarnok belső terében letagadhatatlan Otto Wagner bécsi

5. kép. A klasszicizáló és a gótizáló formák keveredése a Várkerület 72. szám alatti ház homlokzatán

²⁷ Kubinszky Mihály: Sopron építészete a 20. században. Szeged–Tatabánya, 2003. 33.

6. kép. A postapalota szecessziós homlokzatának részlete: a klasszikus tagozatok helyén eltorzított párkányok tagolják a homlokzatot

Postsparkasse épületének a hatása. Az épület léptékével kiemelkedik a környezetében levő barokk házak közül, még a Líceum klasszicista tömbjét is túlszárnyalja, szinte a domonkos templommal vetekszik. A kőburkolatos homlokzatot a földszinten rusztikus felületű, a középső szakaszon a konzolos erkélyként kialakított osztópárkány felett vízszintesen sávozott, feljebb teljesen sima. A nyílások keretezés nélküliek, a megjelenő párkányok tagozatai nem követik a klasszikus tagozatokat. A homlokzat két széle rizalitszerűen előre ugrik. A homlokzaton rendkívül sok plasztikus elem jelenik meg: a mozgalmas kő felületek, a párkányok és erkélyek mellett a kapuk kereteit szoborcsoportok gazdagítják, melléttük – talán – a telefonhálózat távvezeték-oszlopait imitáló plasztikus díszek, a rizalitok felső részén az erkély feletti nyílásokat keretező párkányok ölelésében copf motívumok, a főpárkányon fiatornyok jelennek meg. Látványos ugyanakkor, hogy a tagozatok részletformái tudatosan távol tartják maguktól a megszokott klasszicizáló formákat (6. kép). A szecessziós formák használatát követő évtizedekben a historizáló formáktól való teljes megszabadulás jellemző, amely átvezet a modern építészet díszítetlen homlokzatainak világába.

A két világháború közötti időszakban a modern építészet mellett ismét megjelenik a historizálás, a klasszikus tagozatok elsősorban neobarokk stílusban láthatók a homlokzatokon.²⁸ A barokkos díszek rendkívül hangsúlyosan jelennek meg a Mátyás király utca

²⁸ Pamer Nóra: Magyar építészet a két világháború között. Budapest, 2001.; Kubinszky 2003. i.m. 43–49.

18. szám alatti épület homlokzatán. Az öt tengelyes épület középső axisa kis mértékben előreugrik, a földszint feletti osztópárkány és a főpárkány golyvázódik, az előreugró épületrészt két szintet átfogó, kváderezett pilaszterek fogják közre. A magas lábazat felett a földszint a barokk épületekhez hasonló módon vízszintesen sávozott, az emeletek alap-síkja sima. Az ablakokat erőteljes könyöklőpárkány felett egyszerűen profilozott keret fogja körül. Az első emeleti (*piano nobile*) ablakok kerete barokkos fülekkel gazdagított, a második emeletiek a könyöklő párkányt megtámasztó konzolok között íves kötényt kaptak. Rendkívül izgalmas a kapu műkö keretezése: két tükrös pilaszteren háromrészes párkánycsonkok, a timpanon megnövelt arányú, tagolt csigavonalban tekeredik, középen

7. kép. A Mátyás király utca modernista homlokzataival szemben, azokkal szinte egyidőben épült a 18. számú ház. A kapu körül barokkos voluta, az íves vonalú erkélyt konzolok tartják, felette Palladio-motívumos hármás nyílás.

ketté válik. A főtengelynek az első emeleten az osztópárkány magasságában futó, konzollokkal alátámasztott erkélylemez ad hangsúlyt. Alatta klasszicizáló fonatdísz. Az erkély barokkos vonalvezetésű vaskorlátja követi a műkö lemez íves vonalát. Az erkélyre nyíló hármaskézi nyílás Palladio-motívumot alkot, melyet két pilaszter keretez, felette tagolt íves párkány hangsúlyozza a középső nyílás íves lezárását (7. ábra). A házakon gyakori, hogy a barokkos formák mellett az álló téglalap arányú ablakok helyett az újabb szerkezeteknek köszönhetően immár négyzet vagy fekvő arányú nyílások körül jelennek meg.²⁹ A klasszikus építészet elemeinek utolsó – politikai nyomásra bekövetkező – fellángolása az 1950-es évek első felének szocialista-realista időszaka, ekkor ismét kőből kifaragva jelennek meg a nyíláskeretezések, az oszlopok, pilaszterek és a párkányok az épületeken.³⁰

Zárszó

A fenti rövid áttekintésből látható, hogy a klasszikus építészet formavilága nem csupán Scarbantia római fennhatósága idején jellemezte a városképet, hanem a város kétezres éves története során számos alkalommal újra és újra az adott korszak stílusában épült épületek meghatározó díszítőrendszerévé vált. A legnagyobb változást a modernizmus megjelenése jelentette a 19–20. század fordulóján, amikor a homlokzatokról végérvényesen(?) eltűntek a történeti építészet meghatározó formaelemei.

Annak ellenére, hogy a klasszikus alaktan nem része a kortárs építészetnek, ennek ismerete elengedhetetlen azon szakemberek számára, akik a történeti formákat hordozó épületek felújításán dolgoznak. Az utca embere számára is látható homlokzatok történeti építészeti formákkal harmonizáló, történetileg hiteles színezésének megvalósítása mindennapos feladat, az alaktan beható ismerete nélkül azonban építészeti diszharmonia alakul ki. A műemlékvédelmi tevékenység tárgyát maguk a történeti építészeti emlékek képezik, a szakszerű, hiteles helyreállítás nem valósítható meg a történeti építészet formáinak ismerete nélkül.

²⁹ Hasonlóan gazdag neobarokk homlokzattal épült a Deák tér 45. szám alatti épület.

³⁰ Mátyás király utca – Deák tér – Lenkey utca – Kis János utca által határolt épülettömb.

2024-ben ünnepelte a Soproni Egyetem Központi Levéltára megalapításának 40. évfordulóját. Ebből az alkalomból az egyetem Központi Könyvtár és Levéltára szakmai napot szervezett a Soproni Egyetem Ligneum Látogatóközpontjában 2024. október 15-én, amelyen az érdeklődők mellett az egyetem és a hazai felsőoktatási levéltári élet jeles képviselői is részt vettek. A „Felsőoktatási levéltárak fejlődése, jelene és jövője” címet viselő rendezvény célja nem pusztán az öncélú ünneplés volt, hanem egy kevésbé ismert közgyűjtemény-típus, a felsőoktatási levéltárak ismertségének növelése, jellegzetességeinek bemutatása.

A Nyitott Levéltárak programsorozathoz csatlakozó szakmai nap programját Pásztor Enikő, a Soproni Egyetem oktatási rektorhelyettese nyitotta meg, személyes jó tapasztalatokat is magában foglaló üdvözlő szavakkal. Őt követően Vajda Tamás, a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség (MFLSZ) elnöke és Tompa Mónika, az egyetem Központi Könyvtár és Levéltárának főigazgatója köszöntötte a résztvevőket és vendégeket. A szakmai program élén a levéltárak, különösen a felsőoktatási levéltárak jogi, szakmai jelentőségéről, fejlődéséről és jövőbeli kihívásairól hangzott el két érdekes előadás Bényei Balázs Istvántól, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Könyvtári és Levéltári Főosztályának főtanácsosától, valamint Vajda Tamástól, az MFLSZ elnökétől, a Szegedi Tudományegyetem levéltárigazgatójától. A felsőoktatási levéltárak feladatai más közlevéltárakhoz hasonlóan nagyon összetettek, azonban helyzetük speciális, hiszen fenntartóik által keletkeztetett iratanyagot őriznek. Iratanyaguk mennyisége jóval kevesebb, mint egy vármegyei vagy egy városi levéltár által őrzött állomány, azonban jellege igen sajátos, jól elkülöníthető egységet képez. A felsőoktatási intézmények számára identitástudatuk és jogbiztosítási feladataik miatt egyaránt nagy jelentőséggel bír levéltáruk. A levéltárosok szaktudása nemcsak a múlt kutatására és adatszolgáltatásra terjed ki, felügyeleti szervként aktívan támogatják az egyetemek iratkezelését, emellett részt vállalnak az egyetemek közművelődési, kulturális feladataiban is. A levéltárak nemcsak az egyetemek számára fontosak: közlevéltárként minden állampolgár számára kutathatók (pl. családkutatásokhoz kapcsolódóan), emellett a zömmel felsőoktatási levéltárakban őrzött hallgatói nyilvántartások az egész ország számára alapvetőek az értelmiség történetének feltárásában.

Az előadásokat jó hangulatú szakmai kerekasztal-beszélgetés követte a hazai felsőoktatási levéltári élet jeles képviselői és a Soproni Egyetem Központi Levéltárának munkatársai részvételével. Szögi László, az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) nyugalmazott könyvtár- és levéltári főigazgatója, akinek munkája nélkül ma sok felsőoktatási

Kerekasztal „A felsőoktatási levéltárak fejlődése, jelene és jövője” szakmai napon, 2024. október 15.
A képen: Szögi László, Bényei Balázs István, Osváth Zsolt és Szemerey Tamásné

levéltár, így a soproni sem létezne, a felsőoktatási levéltárak (akkor egyetemi szaklevéltárak) létrejöttéről mesélt. Az első egyetemi levéltári részleg az ELTE-n jöhetett létre, nem utolsósorban annak köszönhetően, hogy az 1956-os forradalomban az egyetem korábban állami levéltárba beszállított iratanyagának nagy része megsemmisült.

Bényei Balázs István a felsőoktatási levéltárak jogi szabályozásának történetét, illetve igazgatási feladatokban betöltött szerepét tekintette át, amely az évtizedek során egyre összetettebb lett, ugyanakkor jogilag sokkal egyértelműbb ezen intézmények funkciója és jelentősége, mint 40 évvel ezelőtt.¹ Osváth Zsolt, a Semmelweis Egyetem főlevéltárosa és az MFLSZ alelnöke a felsőoktatási levéltárak elmúlt húsz éve kapcsán ezen intézmények szakmai szervezetbe való tömörüléséről, fejlődéséről beszélt.² A felsőoktatási levéltárak nemcsak iratanyaguk és feladataik, hanem szakmai összetartásuk miatt is különlegeseek a közgyűjteményi ágazaton belül: a kis, néhány fős levéltárak tanácsokkal, tapasztalatokkal és (főleg alakuló levéltáraknál) nem egyszer gyakorlati segítséggel támogatják egymást. Mindehhez a keretet a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség adja, amely a felsőoktatási levéltárak szakmai érdekképviseletét is ellátja a közös fórum biztosításán felül.

Szemerey Tamásné, a Soproni Egyetem nyugalmazott levéltárvezetője az egyetem levéltárának mintegy 18 éves időszakáról osztotta meg tapasztalatait. Szemerey Rita a levéltár első önálló vezetője volt nyugdíjazásáig, korábban a könyvtári főigazgató látta el a levéltár irányítását is. A dedikált vezető kinevezése a levéltár további fejlődését hozta

¹ Az 1995. évi LXVI. levéltári törvénybe 2020. évi XXXII. törvény módosító paragrafusával került be önálló kategóriaként a felsőoktatási levéltár fogalma, mutatva ezen intézmények összetett szerepét. Ezt megelőzően a szaklevéltárakra vonatkozó cikkely vonatkozott rájuk.

² A felsőoktatási levéltárak történetét részletesen ld. Molnár László – Zsidi Vilmos – Batalka Krisztina (szerk.): A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség. Budapest, 2011. Elérhető online is: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MFL_Szk_05/?pg=9&layout=s

magával: nevéhez fűződik *Az erdőmérnöki felsőoktatás 200 éve* című egyetemi almanach 3., adattár-kötete,³ valamint az (online formában) máig sokszor megtekintett egyetemi épülettörténeti kiállítás⁴ és az 1956-os forradalom 60. évfordulójára összeállított, történeti értékű forrásdokumentumokat is feldolgozó és közzétevő emlékkoldal.⁵ Az ő vezetése alatt nagy mértékben növekedett a tervezett levéltári iratátvétel, a fond- és állagjegyzék új rendszerbe került, és az egyetemi iratkezelés terén is erősödött a levéltár tanácsadó szerepe. Munkájának elismeréseként 2018-ban Dóka Klára díjat kapott.

Szendi Attila, a Miskolci Egyetem könyvtári és levéltári főigazgatója, valamint Sági Éva, a Soproni Egyetem levéltárvezetője a felsőoktatási levéltárak jelenkori és jövőbeli kihívásairól, az utakról és lehetőségekről beszéltek. A soproni intézmény levéltárosai számára nagy öröm volt, hogy a Miskolci Egyetem levéltárának munkatársai eljöttek a rendezvényre. Szendi Attila újító gondolatai a levéltárak jövőjéről számításba veszik a digitális világ és a mesterséges intelligencia kihívásait egyaránt. A beszélgetést Nagy Roland levéltáros vezette. A szakmai nap a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség és a Magyar Levéltárosok Egyesülete támogatásával jöhetett létre.

Az esemény apropóját az az évforduló adta, hogy a Soproni Egyetem Központi Levéltára 1984. szeptember 1-jei hatállyal kapta meg szaklevéltári működési engedélyt, az Erdészeti és Faipari Egyetem Levéltára megnevezéssel, önálló egységként az egyetemi könyvtár szervezetén és épületén belül. Országosan ez volt a harmadik felsőoktatási levéltári részleg, amely hivatalosan is elnyerte ezt a jogállást. Rátkai Ferenc művelődési miniszterhelyettes jóváhagyó levelét hosszú előkészítő munka előzte meg az egyetemen. Az előterjesztést a levéltár működését is magában foglaló Szervezeti és Működési Szabályzattal együtt Gál János, az egyetem akkori rektora tette meg, a szakmai megalapozást Hiller István könyvtári főigazgató végezte. A két egyetem közös múltja⁶ és közös levéltári kincsei miatt nem hagyhatjuk el, hogy két évvel korábban a Miskolci Egyetem levéltárát is bejegyezték szaklevéltárként. A miskolci testvérintézmény kapcsán meg kell említeni Zsidai József könyvtári főigazgató és Zsámboki László (később szintén könyvtári főigazgató) nevét mint a levéltár létrejöttének helyi mozgatórugóit. A két levéltár születésének közös motivációja volt: az intézmények szerették volna visszakapni a selmecbányai közös őst, a Bányászati és Erdészeti Akadémia/Főiskola 19. századi, kora 20. századi iratanyagait. Ezt a mintegy 16 iratfolyóméternyi iratanyagot ekkor a Soproni Állami Levéltárban őrizték, ahová az akkori Erdőmérnöki Főiskola egy 1955. szeptember 24-én kelt minisztériumi utasításra adta át, hasonlóan más felsőoktatási intézményekhez.

A múltjukat identitásuk alapvető részének érző egyetemek számára nagy esemény volt, amikor 1986. március 4-én visszakerülhetett a teljes „régirakomány” a Győr-Sopron Megyei Levéltári Igazgatóság Soproni Levéltárából az Erdészeti és Faipari Egyetem Szak-

³ Az erdőmérnöki felsőoktatás 200 éve. Sopron, NYME EMK, 2008.

⁴ <http://leveltar.uni-sopron.hu/epulettorteneti-posztterek>

⁵ <http://www.nyme.hu/index.php?id=28557&L=1&id=28557>

⁶ A mintegy 140 éven át együtt létező bányászati és erdőmérnöki felsőoktatást 1949-ben, a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem létrehozásával választották szét.

levéltárába. Ezt követően elkezdődött az iratanyag megosztása a soproni és a miskolci egyetemi levéltárak között, alapvetően szakok szerint. A korabeli szakemberek jó szakmai kapcsolatát mutatja, hogy ahol nem lehetett követni ezt az elvet, ott testvériesen osztották fel az iratanyagot azzal az egyezséggel, hogy díjtalan másolatot adnak egymásnak az eredeti anyagokról. A megállapodás alapján a Nehézipari Műszaki Egyetem Levéltára megkapta a tanácsülési jegyzőkönyveket (1873–1949), a Bánya- és Kohómérnöki Osztály osztályülési jegyzőkönyveit (1934–1949), az 1842-től 1861-ig terjedő időszakból a bányász és erdész hallgatók közös főkönyveit, az 1861-től 1875-ig terjedő időszakból a bányász hallgatók főkönyveit, valamint a Vaskohásztani és Fémkohászati tanszéki iratokat, továbbá Miskolcra kerültek a bányászati és kohászati államvizsgák, szigorlatok és doktori szigorlatok jegyzőkönyvei is.

Sopronban maradtak az erdészeti képzés iratai, 1861-től a közös (bányász-, kohász- és erdész) hallgatói törzskönyvek, az erdészekre vonatkozó egyéb tanulmányi nyilvántartások és az erdész tanszékek iratai, valamint a Selmecbányáról átkerült és a soproni közös időszak alatt keletkezett iktatott iratok, 1896-tól 1949-ig. Így az egyetemtörténeti kutatók két legértékesebb forrásanyaga, a Sopronban őrzött iktatott iratanyag és a Miskolcon megtalálható tanácsülési jegyzőkönyvek, megoszlik a két intézmény között.⁷ Meg kell itt jegyeznünk, hogy a tanácsülési jegyzőkönyvek napjainkban online elérhetők a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon,⁸ ezáltal is segítve az intézménytörténeti kutatásokat.

A Soproni Egyetem Központi Levéltára ma is a Központi Könyvtár és Levéltár keretében működik, szakmailag önálló egységként. Az intézmény az elmúlt 40 évben sokat fejlődött, a folyamatos állománygyarapodás mellett szakmai szempontból is egyre jelentősebbé vált. Mára a levéltár iratállománya meghaladja a 750 iratfolyómétert, ezzel a nagyobb felsőoktatási levéltárak közé tartozik. A központi hivatalok iratanyagai mellett valamennyi kar iratai, hallgatói nyilvántartásai, valamint az egyetemhez kapcsolódó szervezetek, egyesületek és jelentősebb személyek történeti értékű hagyatéka is a gyűjtőkörükbe tartoznak. Csak példaként emelünk ki néhányat ezek közül: Vadas Jenő, Fekete Lajos és Fekete Zoltán erdészprofesszorok, Fehér Dániel talajbiológus, a Madas (Muck) család iratai, és még lehetne folytatni a sort. A levéltár tudatosan menti is ezeket az egyetemtörténeti jelentőségű kordokumentumokat, minél több fórumon tudatosítja, hogy várja azokat az egyetemmel, illetve tanulmányokkal kapcsolatos dokumentumokat (oklevelek, indexek, naplók, fényképek, a diákélet dokumentumai, mint például invitációs cédulák, szakestélyek programjai, címkek stb.), amelyeket a családok nem kívánnak megtartani.

Napjainkban a levéltár munkatársai az egyetem történeti értékű iratanyagainak őrzése, átvétele, rendezése, a segédletkészítések, valamint a hagyományos kutató- és ügyfélszolgálat ellátása mellett digitalizálási tevékenységet folytatnak, szakértőként segítik az egyetem iratkezelésének fejlesztését, támogatják az egyetemtörténeti évfordulókat és a

⁷ <http://leveltar.uni-sopron.hu/a-leveltar-tortenete#>

⁸ https://library.hungaricana.hu/hu/collection/egyetemi_jegyzokonyvek_sopron/

Az „Évszázados hűség - selmeci-soproni főiskolások Ágfalvától a népszavazásig” c. kiállítás megnyitója a Botanikus Kertben, 2021. szeptember 9-én

hozzájuk kapcsolódó kutatásokat, kiállításokat rendeznek, kiadványokat szerkesztenek, előadásokat tartanak, részt vállalnak az egyetem közművelődési feladataiban (Kutatók Éjszakája, családi napok). Az utóbbi évekből kiemelhető a soproni népszavazás és előzményeinek 100. évfordulójához kapcsolódó számos megjelenésük konferencia-előadóként, tanulmány- és kötet szerzőként⁹ is, de a legemlékezetesebb talán a centenáriumi molinókiállítás, amely a Soproni Szemle hasábjain is bemutatkozott.¹⁰

A levéltáraknak napjainkban minden korábbinál fontosabb szerepe van abban, hogy összekössék a régi korok tudását, eredeti dokumentumait a modern világgal. Ez sokrétű kihívásokat jelent: egyrészt igen fontos az állományvédelem, a megfelelő tárolási körülmények biztosítása és a restaurálás annak érdekében, hogy az eredeti iratok, fotók, hang- és videófelvevételek fennmaradjanak. Másrészt meg kell találni a lehetőséget a digitalizálásra és a digitális anyagok kutathatóvá tételére. Mindkét nagy feladatcsoport megvalósításában fontos szerepe van a szakmai támogatásoknak, pályázatoknak, amelyek lehetőségeivel a Soproni Egyetem levéltára is aktívan próbál élni. Igen jó az együttműködés a Központi Könyvtárral és az Erdészeti, Faipari és Földméréstörténeti Gyűjteménnyel (közismertebb nevén: Erdészeti Múzeum) is.

A levéltár és munkatársai tevékenységeikkel az egyetem és a város életének számos területéhez csatlakoznak. Napjainkban már szinte természetes, hogy történeti kérdésekben megkeressék az egyetem „memóriáját”, a levéltárat. A következő 40 év nagy kihívása a változó, egyre inkább online világgal való lépéstartás, az értékek megőrzésével – azért, hogy legyen a jövőnek is múltja.

⁹ Nagy Roland (főszerk.): Selmecbányától a soproni népszavazásig 1918–1921. Sopron, Soproni Egyetem Kiadó, 2023.

¹⁰ Sági Éva: Évszázados hűség – Időszaki kiállítás a Soproni Egyetem Botanikus Kertjében. Soproni Szemle 75 (2021) 4. sz. 501–503. A kiállítás elérhető online is: <http://leveltar.uni-sopron.hu/evszazados-huseg-kiallitas>

SOPRONI KÖNYVESPOLC

HÖNICH HENRIK

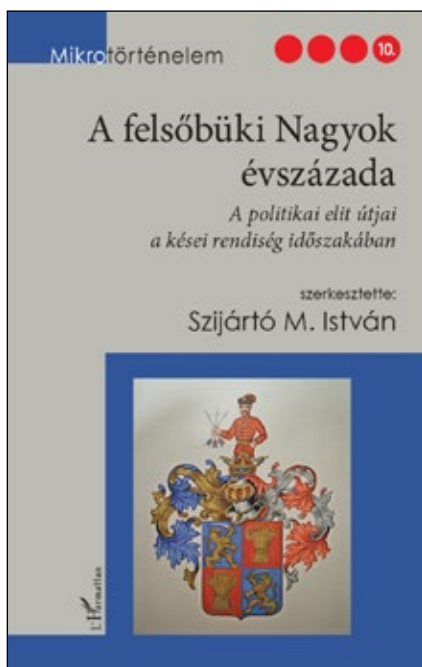
A Felsőbüki Nagyok évszázada.
Szerk.Szijártó M. István. Budapest,
L'Harmattan, 2024. 275 pp.

A *felsőbüki Nagyok évszázada* című tanulmánykötet nem pusztán családtörténeti munka és nem is csupán hosszabbtávú társadalomtörténeti kérdéseket vizsgáló vállalkozás. Sokatmondó már az is, hogy a kötet a *Mikrotörténelem* című sorozat tizedik darabjaként jelent meg. Miképpen a kötet szerkesztője és egyik szerzője, Szijártó M. István a munka utolsó, angol nyelvű összefoglaló fejezetében kiemeli, a tanulmánykötet a mikrotörténelem egyik változatát prezentálja, amely három fő jellegzetességgel bír. Az egyik a mikroszintű közelítésmód, ami azt jelenti, hogy az adott vizsgálódás valamilyen kisebb vizsgálati tárgyra helyezi a fókuszot. Jelen esetben ez nem más, mint maga a jómódú birtokos nemességhez tartozó felsőbüki Nagy-család, illetve annak néhány kiemelkedő jelentőségű tagjának élet- és karrierútja.

Ugyanakkor – és ez a második jellegzetesség – ez a fajta megközelítés nem önmagában véve e kisebb léptékű vizsgálati tárgyakra vonatkozó kérdésfeltevések megválaszolására törekszik, hanem ez utóbbiakon keresztül valamilyen más, nagyobb léptékű problémával vagy problémákkal kapcsolatos kérdéseket feszeget. Ahogyan azt az 1970-es és 1980-as évek olasz *microstoria* gyakorlatában láthatjuk, a kisebb léptékű vizsgálatok létjogosultságát az adja, hogy ezek mindig valamilyen „nagyobb történeti kérdésre” keresik a választ (245.). Jelen kötet esetében ezt a „nagyobb” léptéket a 18. század és a 19. század eleje magyarországi politikai elitjére vonatkozó társadalomtörténeti kérdések jelentik. A kötet tanulmányai egyetlen család néhány kiemelkedő tagján keresztül az egész politikai elitről kísérelnek meg érvényes állításokat tenni (9.).

Végül harmadik jellegzetességgént a történeti ágencia központi jelentőségét kell említeni. Ez szintén alapvető fontosságú eleme a *microstoria* irányzatának, és lényegében a történeti szereplőknek a történeti struktúrákkal szembeni, illetve az azokon belüli mozgásterére helyezi a hangsúlyt: arra, hogy előbbieket nem pusztán utóbbiak játékszerei, hanem célokkal, választási lehetőségekkel bíró, cselekvő individuumok. Ez a jellegzetesség megint csak érvényesül a recenzeált kötet tanulmányaiban, melyek a felsőbüki Nagy-család politikai elithez tartozó tagjainak társadalmi mobilitását, karrierútjait, illetve más ezekhez kapcsolódó kérdéseket vizsgál.

A kötet két tanulmánya a szélesebb történeti és társadalomtörténeti kereteket mutatja be. Dominkovits Péter a 16–17. századi előzményeket tárgyalja, a Sopron megyei

hatalmi viszonyokra fókuszálva. A megye két meghatározó nagybirtokos családjával, a Nádasdyakkal és a 17. században felemelkedő Esterházyakkal szervitori-familiárisi viszonyban álló nemesi családok patrónusaikhoz való viszonyát és egyes tagjainak pályáit áttekintve röviden a felsőbüki Nagyok 17. és 18. századi vármegyei pozícióit, és felemelkedésének kezdeteit is ismerteti (1. fejezet). Sziujártó M. István az utolsó, már említett angol nyelvű összefoglaló fejezetben pedig a legszélesebb értelemben vett módszertani, politika-, intézmény- és társadalomtörténeti kereteket vázolja, a kötetben szereplő esettanulmányok ismertetésébe ágyazva.

Szemethy Tamás a második fejezetben bemutatja azt a folyamatot, melynek során a *dominus*-szervitor viszonyrendszer a lazább patrónus-kliens viszonyrendszerre alakult át. A fejezet a család első igazán sikeres tagja, felsőbüki Nagy István karrierútját vizsgálja, aki nem csupán biztosította a család Sopron megyén belüli vezető szerepét, hanem *vicepalatinusként* az országos politika színterére is belépett. A Sebők Richárd által jegyzett harmadik fejezetben a felfelé vezető társadalmi mobilitás és a felsőbb bírói hivatalok viselésének összefüggései kerülnek terítékre. Ez a fejezet egyrészt a család három tagjának, felsőbüki Nagy Istvánnak, felsőbüki Nagy Pálnak és felsőbüki Nagy Józsefnek a karrierútjait ismerteti, mindezt azonban a Királyi Kúria részleges prozopográfiájának szélesebb keretei közé helyezve. A negyedik fejezet szintén széles spektrumban mozog. Vámos András kiterjedt prozopográfiai vizsgálatok alapján mutatja be, hogy a Magyar Udvari Kancellária mint a központi politikai döntéshozatal egyik fő szerve a köznemesi hiva-

talnokok (köztük a személynöki tisztségig emelkedő felsőbüki Nagy József) pályafutása tekintetében a többi központi hivatalhoz képest is kiemelkedő jelentőségű intézmény volt. Tanulmányából az is kiderül, hogy a vármegyei szintről nem lehetett közvetlenül a Kancelláriába jutni: a nemesi tisztségviselőknek ehhez előbb a központi hivatalok valamelyikében kellett bizonyítani. Nagy János a diétai munkában való részvételnek a nemesi tisztségviselők pályája szempontjából vett ugródeszka-szerepét hangsúlyozza tanulmányában (ötödik fejezet), mindezt az 1751. és az 1764–65. évi országgyűléseken ítélőmesteri feladatokat ellátó felsőbüki Nagy Pál példáján szemléltetve.

A hatodik és a hetedik fejezet a családot helyezi középpontba. Szemethy Tamás kötetben szereplő második tanulmányában a felsőbüki Nagy család hosszútávú házassági stratégiáját vizsgálja. Kimutatja, hogy ez nagyban eltért azon családokétól, amelyek az arisztokrácia sorai közé igyekeztek felemelkedni: a felsőbüki Nagyok esetében ezzel nem számolhatunk, hiszen a család legtöbb tagjára igaz, hogy fő „játsszóterük” a vármegye maradt és házassági stratégiájuk is a vármegyén belüli pozíciójuk megtartását és megerősítését célozta. Nagy János kötetben található második tanulmányában egyrészt a felsőbüki Nagy István végrendeletéből kibontható családi stratégiát vizsgálja, másrészt az örökösök és utódaik erre adott reakcióit. Mint rámutat, „a köznemesi családot a közös örökség ténye és reménye tartotta össze” (183.), ez azonban nemcsak az együttműködésnek, egymás segítésének, de sokszor a hosszas pereskedésekben testet öltő konfliktusoknak adott táptalajt.

A nyolcadik fejezetben Melkovics Tamás a család leghíresebb tagja pályájának két szempontból vett atipikus jellegét hangsúlyozza. A neves reformkori politikai szereplő, felsőbüki Nagy Pál ellenzéki szerepvállalásával nemcsak a 18. századi elődjének udvarhű attitűdjével ment szembe, de korosztályának tagjai közt is több szempontból kivételesnek számított. Végül az utolsó fejezetben Szijártó M. István egy korábbi, négy generáción átívelő, csoportszintű vizsgálat eredményeibe illeszti be a felsőbüki Nagyok nemzedékeken átívelő történetét. Bemutatja a folyamatot, melynek során egyre inkább bezárultak a vármegyei háttérű nemesek központi hatóságokba való felemelkedésének csatornái, melyekben egyre inkább a „bürokrata” típusú pályáivet befutó nemesek kerültek túlsúlyba. Ebből a szempontból a leginkább kivételesnek tekinthető személy a családban felsőbüki Nagy József volt, aki „bürokrata” típusú pályáivet járt be.

Néhány évvel ezelőtt jelent meg Hegykő község önkormányzatának kiadásában a település történetét feldolgozó szép kiállítású, kemény borítású vaskos kötet. A *Hegykő történelme* cím falutörténetet ígér, amelyet – erre vonatkozó végső véleményünket előrebocsátva – teljes mértékben teljesít.

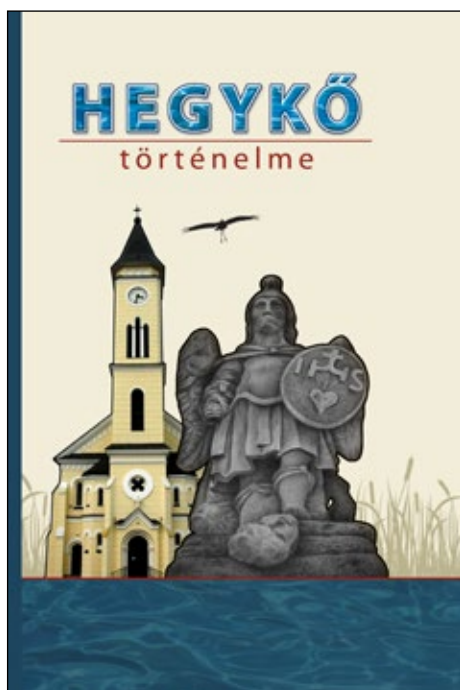
Ha az elmúlt években, évtizedekben megjelent községtörténeteket számba vesszük, megállapítható, hogy azok alapvetően két fő csoportra oszthatóak: Az egyik csoportba sorolhatóak az elsősorban hely-, vagy honismereti jellegű és célzatú művek, kötetek, amelyek a település létező miliójából, épített és természetes környezetéből, épületállományából, valamint az élő emlékezetből, a még megélt tradíciókból indulnak ki. E könyvek vezérfonala, rendező elve nem feltétlen a történeti időrendiség, kronológia. A művek tárgya és annak kifejtése nem igazán illeszkedik a történelmi folyamatokba, hazánk történetébe. Ehelyett a település jeles helyei, épületei, emlékhelyei, illetve a megőrkítésre érdemesnek tartott személyek, szokások, vagy a mindennapi élet egyes elemei, rítusai kerülnek – időben is visszatekintve – egymást követően ismertetésre.

A könyvek másik csoportjába a kifejezetten helytörténeti tárgyú művek sorolhatóak, amelyek az adott település történetét a rendelkezésre álló ismeretek, források feltárásával a történeti időrendiség mentén haladva, kronológiailag szakaszolva, a történelmi folyamatokba illeszkedve tárgyalják.¹ Természetesen a kronológiai szakaszolás, az adott kötet fejezetekre osztása követheti szorosan a köztörténeti szakaszhatárokat, de újabban számos példa van arra is, hogy egy-egy településtörténeti munka esetében egy belső, az adott település élethez kötődő korszakhatár felülírja a köztörténeti korszakhatárokat.² Természetesen a helytörténeti műveknek nem csak a fentiek a jellemzői, ahogy ezt Vörös Károly 1972-ben megjelent nagy hatású művéből is tudhatjuk.³

¹ Épp a Soproni Szemle idei első számában tett közzé alapos tanulmányt az egykori Sopron vármegye településeiről született helytörténeti munkákról, a helytörténet-kutatás elmúlt évtizedekre visszatekintő helyi tendenciáiról, kérdéseiről Kelemen Dávid. Tanulmányának második részében pedig a helytörténeti kutatáshoz a levéltárakban, mindenekelőtt a Soproni Levéltárban található releváns irat-és forrásanyaggyűjteményeket mutatja be. *Kelemen Dávid: A helytörténet-kutatás forrásai a Soproni Levéltárban. Forrásáttekintés és elméleti-módszertani megfontolások Sopronkövesd történetének feltárásával kapcsolatban.* Soproni Szemle 2024/1. 29–44.

² Példa erre Budapest esete, ahol az 1873. évi városeyesítés (Pest, Buda és Óbuda egyesülése), vagy Nagy-Budapest 1950-beli létrehozása szinte minden köztörténeti korszakváltást felülíró cezúra a főváros történetében.

³ Vörös Károly: A helytörténeti kutatásról. In: Valóság 1972/2.

A most recenzeált mű egyértelműen az utóbbiak körébe tartozik, ezt a tartalomjegyzéke is tükrözi, hiszen a kötet a település történetét az időszámításunk előtti időktől egészen a 1989-1990. évi rendszerváltozást követő eseményekig tekinti át. A kötet szerzői alapvetően a Soproni Múzeum szakembergárdájából kerültek ki. A fejezeteket a soproni intézmény régésze, néprajzosa és muzeológus-történészei írták, míg az 1990 óta eltelt időszakot áttekintő záró fejezetet a község polgármestere, Szigethi István jegyzi.

A 497 oldalas műben a szerzők tudományos alapossggal gyűjtötték össze és adták közre a Hegykőről mind ez idáig fellelhető történelmi, gazdasági, társadalmi vonatkozású adatokat. A már meglévő feldolgozásokon túl számtalan esetben alapkutatással egészítették ki az eddig ismert tényeket, vagy tárták fel a település történetéből eddig hiányzó ismeretanyagot. A minden egyes tárgyalt korszak esetében gazdagon adatolt, tárgyszerű kötet egyúttal a tudományos mű minden kritériumát (végjegyzetek, részletes forrás- és irodalomjegyzék, stb.) teljesíti.

E monografikus igénnyel íródott, a település messze évszázadokra visszanyúló történetét is alaposan bemutató és tárgyaló kötet, a könnyen érthető, idegen kifejezésektől mentes és a szakszavakat is csak módjával használó jellege ellenére sem minden esetben könnyű olvasmány. A helyeik számára minden bizonnyal így egyfajta kézikönyvnek tekinthető, akként forgatható. Egyébként a „történelmi tényszerűség igényével” íródott községtörténet folytatásaként 2023-ban jelent meg a *Hegykői történetek*. A „van”-tól nem kell félni c. kötet Szigethi István hegykői polgármester gondozásában. Ebben az eléggé

sajátos műfajú kötetben – talán részben a 2021-ben megjelent községtörténet tárgyilagosság tudományosságát kiegészítve – maga a polgármester vállalkozott arra, hogy a faluban élőkről szóló, olykor apákról fiúkra, szülőkről gyermekekre szálló hétköznapi, sokszor humoros, mulattató történeteket gyűjtse egy csokorba, és őrizze meg az utókornak.⁴

A recenzeált kötetre visszatérve, annak első fejezete a „Hegykő korai története” (Szerző: Zámbo Júlia, 7–26. old.), amelyből részben megtudhatjuk, hogy a Fertő-part más településeihez hasonlóan Hegykő területén is vannak római kori emlékek. Így például a Homokbánya lelőhelyen nagyobb sírszámú temető, illetve egy római villa maradványai is előkerültek. Ennél részletesebben kerül bemutatásra a Mező u. 17–23. sz. házak kertjeiben az 1950-es évek folyamán feltárt langobard temető (i.u. 6. század). A Novák Gyula soproni régész, illetve Bóna István régészprofesszor által folytatott ásatások során 81 sírt írtak le. Az országos jelentőségű lelet ismertetése során, amely egy része a Soproni Múzeum kiállításában látható, a Szerző ír a langobardok temetkezési szokásáról, viseletükről, valamint kereskedelmi kapcsolataikról (13–17. old.).

Szintén ez a fejezet szól – immár az írott történeti forrásokat felhasználva – röviden a település 13–15. századi történetéről. Jobbára az oklevéltárakat megidézve történetmozaikokat ismerünk meg az 1262-től a Kanizsai család által birtokolt településről. Így például megtudhatjuk, hogy Károly Róbert uralkodásának korai éveiben, az 1310-es években több vármegyei közgyűlés is Kanizsai Lőrinc hegykői várnagy „vendégségében” tartottak Hegykőn. A település a 15. században is – a 30-as, 40-es éveinek rövid időszakától eltekintve, ekkor a Rozgonyiak tartották hatalmuk alatt – egészen 1534-ig, a nagy hatalmú Kanizsai család tulajdonában volt. Ekkor az országos történelemből ismert Kanizsai Orsolya – akit a fiág kihalása miatt fiúsítottak – Nádasdy Tamással kötött házasságát követően került a község a Nádasdy család birtokába hosszú időre.

A Nádasdyak idősza, ahogy a Széchenyiek idősza következő fejezet témája. „A Nádasdyak és a Széchenyiek földesúri hatalmában” c. fejezet (27–127. old.) hosszú időszakot tekint át a település történetéből, az 1534-től az 1848–1849-es szabadságharc leveréséig tartó mintegy háromszáz évet. Szerzője, Kelemen István írta a települési polgári időszakával foglalkozó, 1850-től 1945-ig tartó fejezetet (129–242. old.) is, továbbá a kötet egyház- és iskolatörténetét taglaló terjedelmes részt (243–329. old.) is. Kelemen István nem is lehetett volna jobb választás erre a feladatra, hiszen nemcsak a Soproni Múzeum gyűjteményi vezetőjét tisztelhetjük benne, aki mögött negyedszázados muzeológus szakmai múlt, illetve tudományos tevékenység áll, hanem szűkebb kutatási területét épp a Fertő-mente múltja, illetve a Széchenyi-birtokkomplexum története képezi. A szomszédos Fertőhomokról származva, korábban épp ő írta meg e település történetét.⁵

⁴ Hegykői történetek. A „van”-tól nem kell félni. Összegyűjtötte, közzétette: Szigethi István. Hegykő, 2023. E könyvnek 2024. február 7-én nagy sikerrel, mintegy száz érdeklődő előtt történt meg a bemutatója. Szigethi István polgármester ékes tanúbizonyságát adta, hogy nem csak történetek összegyűjtésében, sajtó alá rendezésében végzett kiváló munkát, hanem nagyon jó előadóként azok hatásos életre keltőjeként is sikeres. Az est vendége volt Hegykő szülőltje, Eperjes Károly Kossuth-díjas színművész, aki a kötetben is előforduló vicces esetek közül párat nem csak elmondott, hanem szabályosan el is játszott.

⁵ Kelemen István: Fertőhomok 1274-2001. Fertőhomok, 2001.

A Kelemen István által írt négy évszázad hatalmas korszakot fog át, hiszen Hegykő történetét a Nádasdyak földesúri hatalma alá kerülésétől 1945-ig, a II. világháború végéig, gyakorlatilag a középkor végétől szinte a közelmúltig dolgozza fel, mutatja be. A Szerző végig hasonló rendben, vissza-visszatérő módon fejt ki egy-egy korszak történetét, a település korabeli jellemzőit: kezdetként mindig a birtoklástörténettel, a földesúri, illetve nagybirtokos család történetének a főbb genealógiai adataira is kitérő áttekintésével kezd, ezt követi a nagybirtok gazdálkodása, a majorság (allodium) ismertetése, földesúri gazdálkodás bemutatása. Majd a haszonvételek ismertetése, olykor már a település tárgyalásával együtt, vagy ahhoz kötődve. A település bemutatása a 16. századtól előre haladva, az egyre bővülő forráslehetőségek jóvoltából egyre részletezőbb, egyre differenciáltabb. Például a Nádasdyak időszakára, a 16–17. századra vonatkozóan – de ez még a 18. századra is igaz – a szerencsésen fennmaradt dicális összeírások, illetve az urbáriumok képezik az elsődleges forrásokat, de főként a 19. századtól számos egyéb (levéltári) forrástípus is bevonható a kutatásba. Az adójellegű összeírásokat értő kezek kitűnően fel tudják használni a település történetéhez. A Szerző ezek segítségével a 16. és 17. századi település népességét és annak változásait a családok megközelítő számának mértékéig szemléletesen vázolja fel, az adó alá vont telkek, házhelyek részletes vizsgálatával pedig egyfajta leírását tudja adni a település korabeli társadalmának, illetve a jobbágyi adózásnak, szolgálatoknak. Így az egymás után szólásra bírt összeírások, urbáriumok relevánsan visszaadják a fontosabb természeti, vagy épp háborús sorscapások hatásait is. Például míg a tizenöt éves háború lezártát másfél évvel követő 1608. évi urbáriumban szereplő jobbágytelkek harmada még néptelen volt, addig ez három évtizeddel később már egész más képet mutatott (1639. évi urbárium). A rendelkezésre álló források azt is lehetővé teszik, hogy a 16–17. századra vonatkozóan bírói névsort, vagy épp az urbáriumokban és dézsmajegyzékekben előforduló családok névsorát is olvashassuk. (39–49.old.).⁶

Az a tény, hogy a 16–17. századra vonatkozóan ilyen részletes képet kapunk a településről, lakóiról, egyáltalán nem természetes! Számos más település esetében ez a hódoltság korára eső elnéptelenedés, vagy a hiányzó források miatt eleve reménytelen. Szerencsére Hegykőre egyik sem érvényes, és a Szerző alapos, kitaró kutatómunkával feltárta a fennmaradt forrásokat, különböző összeírásokat, a 18. századig bezáróan alapvetően a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, míg az azt követő idősakra vonatkozóan az MNL GYMSV Soproni Levéltárában őrzött iratanyagra támaszkodva.

A 18. századtól, de főleg a 19. századtól a település történetének bemutatása jóval részletezőbb. Egyre több szó esik a település belső szervezetről, községirányításról, idővel -fejlesztésről, kereskedelemről, vendéglátásról, a 19. században kibontakozó polgárosodás megannyi megnyilvánulásáról, a megalakuló egyesületektől az életmód változásán át, a lakáskultúra tárgyalásáig bezárólag. A birtoklástörténeti részek olvasása különösen izgalmas, hisz a birtokos családok története mellett kijelöli a település

⁶ Kelemen István: Adatok a Sárvár-felsővidéki uradalomhoz tartozó helységek jobbágynépességének 17. századi jogi helyzetéhez. In: Soproni Szemle 2008/4. 359-377.

korabeli jelentőségének egyik fontos tényezőjét, annak a változását. Hegykő térségbeli jelentőségét ugyanis egyrészt az elnyert vásártartási jog, illetve mezővárosi rang, másrészt a birtokirányítási központi funkció biztosította. A település számára a Habsburg Rudolf által 1593. augusztus 20-án kiadott vásártartási jog (a Sárlos Boldogasszonyt / július 2./ követő vasárnap) biztosította vásáros hely rangját, amely 1608-ban már három vásár megtartásával járt. A települést 1639-ben mezővárosként (*oppidum*) említették a források (37. old.).

A település 16–17. századi földesurai, a Nádasdyak Hegykőt 1534-et követően kiterjedt, a Dunántúl jó részét behálózó birtokrendszerükbe integrálták, abban egyúttal a települést komoly igazgatási szereppel ruházva fel. Ugyanis a Nádasdyak kezén lévő sárvári uradalom – egykor használt névvel: „sárvári vártartomány” – északi, Sopron vármegyében található részét, a Sárvár-felsővidéki vártartományt a 17. században Hegykőről kormányozták. Mivel Hegykő a sárvári uradalom számtartó székhelyeként működött, a sárvár-felsővidéki uradalmat gyakran „hegykői uradalomként” emlegették. (A sárvári mellett a Nádasdyak másik két vártartományaként a lékait és kapuvárat tartották számon.)

A hegykői udvarházat ekkoriban maguk a Nádasdyak is gyakran keresték fel. Főként a törökverőként elhíresült, „fekete bégként” is emlegetett Nádasdy II. Ferenc (1555–1604) fia, Nádasdy Pál (1598–1633) töltött rendszeresen időt az 1620-as években Hegykőn, elsősorban vadászat céljából. De többször megfordult korábban a településen édesanyja, Nádasdy Ferenc felesége, tragikus sorsú özvegye, Báthory Erzsébet is, akinek a neve a magyar történeti emlékezetben a „vérszívó csejtei rém-ként” őrződött meg. A kötetben olvashatjuk a hegykői majorság épületei, így az udvarház 1608. évi leírását is. Ezek szerint „Báthory Erzsébet szobája számára nagy üvegablakok szolgáltaták a fényt, az ajtaját a tűzveszély ellen pléh borította. Bútorzatát asztal, leszegezett padok és székek alkották. A szenesház (fűthető helyiség) berendezése közül a mennyezetes ágy érdemel figyelmet.” (32. old.) A leírás ezt követően részletezi Nádasdy Pál házát is.

Nádasdy Pál idején, gyakori távollétei miatt felesége, Révay Judit vitte a birtokok intézését. Amint a Szerző fogalmaz, a hegykői uradalom tekintetében a távollévő földesurat és nejét a Csejtéről idehozott „vénesszony”, Károlyi Györgyné pótolta, aki az itteni udvarházban lakott és a részére fenntartott lovaskocsin járta be rendre a gazdaságot. A csejtei asszonyságot minden valószínűség szerint édesanyjától, Báthory Erzsébettől „örökölte” meg Nádasdy Pál, mivel ezekben az évtizedekben Hegykőnek élő kapcsolata volt a korabeli Magyarország legnagyobb vagyonú özvegyével, a történészek által újabban koncepciók per áldozatának tartott Báthory Erzsébettel. Kelemen István tudományos távollágtartással nem hangsúlyozza Hegykő és a hírhedt úrnő közti kapcsolatot, pedig az elmúlt években, évtizedben a kultúra könnyedebb, kommerszebb rétegében jelentős érdeklődés alakult ki Báthory Erzsébet személye iránt.⁷

⁷ Báthory Erzsébet történetéről újabban filmfeldolgozások is készültek. Ezek közül kiemelkedik a 2008-ban, részben koprodukcióban készült szlovák mozifilm, a *Báthory – a legenda másik arca*, vagy a Móricz Zsigmond regénytrilógiájának első kötetét megfilmesítő magyar sorozat (Tündérkert – Kisértések kora 2023), amelyben az alkotók kiemelt szerepet szántak személyének. Vagy említhető Ausztriában a lékai

A Nádasdy-familia hegykői birtoklása 1671-ben ért véget, miután a magyar köztörténet egyik kiemelkedő eseménye, az 1660-as évek második felében kibontakozó Habsburg-ellenes összeesküvés lelepleződött és elbukott. A szervezkedő nagyurak sorában Pál fia, Nádasdy III. Ferenc (1623–1671) országbíró, királyi helytartó is részt vett. Társaihoz hasonlóan fej- és jószágvesztése ítéltek, így birtokait a kincstár részére elkobozták.

A Nádasdyak sárvári uradalma (vártartománya) ekkor gróf Draskovich Mihály királyi ajtónálló tulajdonába került, de mivel az a kincstárnak nem tudta kifizetni a birtok összegét, az 1682-ben Széchényi György esztergomi érsek (1605–1695) zálogába jutott. A Széchényi család felemelkedését, birtokgyarapodását megalapozó Gyögyről, életútjáról összefoglalóan szintén olvashatunk a kötetben.⁸ Szinte ezzel egy időben ugyancsak zálogjogon az Esterházyaktól előbb a kapuvári uradalom nyugati fele (1680), majd a fertőszéplaki uradalom (1682) is a Széchényiek kezére került. Az érsektől 1691-ben vette át unokaöccse, II. György a teljes Széchényi-birtokállomány kezelését, amelynek az érsek halálát követően egyúttal örökösévé vált. Széchényi II. György a székhelyét 1692-ben Zala vármegyéből Fertőszéplakra tette át, míg húsz évvel később, 1711-ben a teljes vételárat lefizetve, az addig zálogjogon bírt Sárvár-felsővidéki uradalmat örökjogon is megszerezte. Ezzel kialakult a Sopron vármegyei súlyponttal bíró Széchényi birtokállomány. Mindezen folyamatok, köztük kiváltképp az, hogy Széchényi II. György birtokközpontnak Fertőszéplakot tette meg, Hegykő jelentőségének csökkenésével járt. Birtokközponti, irányítási szerepkörét elvesztette, amelyet jelez az is, hogy amíg Fertőszéplakon székelő tiszttartó (provizor) vezette az uradalmat, addig hegykői majorság(ok) élén csak ispán állt.⁹

A birtoklástörténet tárgyalása során ennél az időszaknál a Szerző részletesen taglalja az Esterházyak hegykői (rész)birtoklásának történetét is, amely a 17. század végétől 1771-ig állt fenn, vissza-visszatérő torzalkodást okozva a két nagybirtokos család, a Széchényiek és Esterházyak között. A Hegykő nyugati részén található Széchényi majorsághoz képest a falu másik végén feküdt az Esterházyak birtokában lévő udvarház és gazdasági épületek, amelyekhez szántóterület és rét is tartozott. Az 1760-ban és 1771-ben megkötött szerződés értelmében a hegykői földek ellenében a Széchényiek a süttőri javaikat és egyéb földeket adták át az Esterházyaknak.

A hegykői majorgazdaság leírása, úgy a 18. század elején, amint annak második felében is az állattartás domináns szerepéről árulkodik: a személyzetben számos bérest,

vár is, amely látványosságai között elsődlegesen – nem kevés történelmietlenséggel – a Báthory Erzsébet személyéhez kötődő legendára épít, programjai közt látványos „Dracula Theater”-t is felvonultatva. ld. Ritterburg Lockenhaus weblapját: <https://www.ritterburg.at/>

⁸ Fazekas István: Kivételes karrier? Szempontok Széchényi György esztergomi érsek pályafutásához. In: Soproni Szemle 2011/2. 123-135. A Széchényiek családtörténetének a kötetben vissza-visszatérő áttekintéséhez szekunder forrásként a Szerző is elsősorban a régóta haszonnal forgatott forrásműveket vette elő: *Bártfai-Szabó László*: Sárvár-felsővidéki gróf Széchényi család története I-II. kötet, Budapest, 1911, 1913., *Széchényi Viktor*: Töredékek a sárvár-felsővidéki gróf Széchényi nemzetség történetéből. Székesfehérvár, 1933.

⁹ Bár, ahogy a Szerző megjegyzi, több esetben még a 18. század első évtizedeiben is a sárvár-felsővidéki uradalom központjaként említették Hegykőt.

bivalyost, borjúpásztort és juhászokat találunk. A gabonafélék közül búzát, rozst, árpát, zabot egyaránt termesztettek, ellenben szőlőt nem, ahogy a 18. század későbbi részében sem. Ennek ellenére a mezővárosban állt az uradalmi pince, egy égetett téglafalú, boltozott, zsindelyfedeles épület, ahol a környező településeken, dűlőkben megtermelt bort tárolták.

A település lakossági viszonyainak ismertetésénél a 18. századra és a 19. század első felére vonatkozóan is az adóztatáshoz készült összeírásokat, urbáriumokat, uradalmi összeírásokat használja a Szerző – az 1767. évi úrbérrendezésre részletesen kitérve –, amelyek értelmezésénél jogtörténeti jártasságát is kiválóan kamatoztatja. A jobbágyi telekhez tartozó szántóhoz és réthez képest egyre több szó esik az erdő- illetve legelőhasználatról, illetve az ún. irtásföldekről, amelyeket sok esetben a jobbágyok a saját erőfeszítéseik által tettek termővé. Mivel azok a jobbágyi telek körébe nem számítottak, nem csupán a jobbágyok megélhetési körülményeit javították, hanem azokat jóval kisebb adóteher, illetve egyéb szolgálat sújtotta. Ugyanakkor a 19. század első évtizedeiben a Széchenyiek visszaváltásukra törekedtek, majorgazdaságukhoz kívánván azokat csatolni. Az erdőhasználatot tekintve a település erdői között-mellett a településtől délre található Nagyerdő kiterjedt rengetege (annak iváni és röjtöki része tartozott a Széchenyi birtokállományhoz) biztosított tüzelőt, valamint a sertések számára makkoltatási lehetőséget.

Az uradalom központjává 1783-tól Kiscenk vált. A Széchenyi család országosan messze két legismertebb tagja, gr. Széchenyi Ferenc, majd fia, gr. Széchenyi István a kastély lakója, az uradalom birtokosa. Széchenyi István idején, annak a Haza üdvére fordított fáradozásai, országos fejlesztései árnyékában hű támasza, Lunkányi János jószágkormányzó vezette az uradalmat, így a hegyközi majorságokat is, ekképpen az urasági és jobbágyi földek 1837-től végrehajtott elkülönítését, valamint a jobbágyi földek tagosítását is. Fontos kiemelni, hogy az 1840-es években történt Hegykőn az első szőlőtelepítés (Kis Bajcsa dűlő).

Az 1848-49. évi szabadságharc utáni időszakot a „Polgári kor” c. fejezetben (129–242. old., Szerző: Kelemen István) tárgyalja a kötet, egészen 1945-ig. A neoabszolutizmus időszakát, illetve a Kiegyezés megkötését megelőző évek aránylag rövid tárgyalását követően a Dualizmus idősza, majd a Horthy-korszak hosszabban kerül bemutatásra. A feudális kötelékek felszámolásával a földesúrból földbirtokos/nagybirtokos lett, a jobbágyi földből polgári tulajdon. Az 1853. évi úrbéri pátens értelmében Széchenyi Istvának kárpótlás járt, 25 950 forintot kapott felszabadított jobbágytelkekért. Az erdők, a legelők, valamint a nádas elkülönítése viszont – ahogy annyi más településen – hosszadalmas úrbéri per eredményeként ment végbe, a folyamat 1864-ben és 1865-ben zárult le. A dualizmus időszakát tárgyaló részfejezet (137–175. old.) a polgári államszervezet kiépülésének eredményeként bemutatja az 1871. évi modern községi törvény alapján kiépülő községi szervezetet, külön-külön kitérve a virilizmus intézményére, az 1899 évi nagyközséggé válásra, az ezzel együtt járó községháza (át)építésére, a jegyzői állás szervezésére, a községfejlesztés első tudatos megnyilvánulásaira. A polgárosodó társadalom és életmód differenciáló hatásai, eredményei – egyenként is visszaköszönnek az egymást követően tárgyalt – mezőgazdaságról, iparról, kereskedelemről és vendéglátásról, valamint a

modernitás megnyilvánulásaként immár a közlekedésről és a postáról, a közegészségügyről és állategészségügyről, közbiztonságról és tűzrendészetről szóló részekben. A korszak mezőgazdaságánál kiemelendő, hogy a 19. század utolsó évtizedeire tehető a zöldségtermesztés elterjedése a településen. Mindez elsősorban Rózsás Géza kántortanítónak tudható be, aki 1876-ban került Hegykőre.

Hegykő demográfiai áttekintésekor erre az időszakra 1850-től már a modern, tízévenként végrehajtott népszámlálások pontos adatai állnak rendelkezésre. Megjegyzendő, hogy a korábbi fejezetben olvashatunk – a győri egyházmegyei nyilvántartások alapján – szintén pontos létszámadatokat a település 19. század első felére eső lakosság-szám-változásáról is. Hegykő népessége folyamatos emelkedést mutatva, 1802-ben 551, 1850-ben 828, 1910-ben 1320 fő volt. Érdekes színfoltja a kötet ezen részének, a szerencsés forrásadottságnak köszönhetően, a századforduló időszakából fennmaradt kilenc parasztház építési tervrajza.¹⁰ A kilenc tervrajz igen eltérő szerkezetű lakóházat ábrázol: a szoba, konyha, kamra, istálló elrendezésű házak mellett találunk két szobával ellátott épületet, sőt kettő esetben két utcai szobával, négy utcára néző ablakkal, polgáriasabb külsővel bíró lakóházakat is. Az első világháborúról szóló részt a hősi halottak névjegyzéke zárja, amiképp a könyv korábbi részében a '48-as nemeztörők részletes névsora, vagy később, a második világháború hősi halottjainak, áldozatainak nevei is olvashatók. A kötet több helyütt tartalmazza a községi bírók névsorát is.

A Horthy-korszak bemutatása (175–230. old.) az előbbieken megismert szerkezetben történik. Érdemes itt egy-két részletet ezekből kiemelni. Az 1920–21. évi Nagyatádi-féle földreform Hegykőn is a várakozásoktól jócskán elmaradó végeredménnyel zárult. Az 1928-ban befejeződő földbirtokrendezés során végül 189 kat. holdnyi földet osztottak szét a Széchenyi-féle hitbizományból. A 187 földhöz jutottra vetítve ez épp elérte az 1 kat. hold/fő átlagot. Házhelyből 58-an részesültek, ezáltal is növelve Hegykő települméretét. Itt érdemes megemlíteni, hogy az község épületállománya 1941-ben 90 %-ban téglavagy kőfalazatú, a cserép, pala, vagy bádogfedés pedig általános volt, amely tűzbiztonsági szempontból is üdvös helyzetet teremtett.¹¹ A település létszáma világháború előestéjén 1589 fő (1941) volt. A könyv ezen része részletesen mutatja be a község két háború közti kulturális-művelődési életét, amelynek elsődleges színterei a különböző egyesületek voltak. Volt köztük gazdakör, iparoskör, katolikus leánykör, a honvédelem ügyét is szolgáló hívatott leventeegyesület – amely számára összefogással tágas székház is épült (1944) –, illetve messze híres Dalkör (Vegyekar, Bolla Géza alapította 1925-ben).

A Horthy-korszakban Hegykő újra birtokközponttá vált. Ugyanis gr. Széchenyi István kisebbik fia, a Konstantinápolyban (Isztambul) élő Ödön (pasa) vált volna örökösé bátyja, Széchenyi Béla 1918-ban bekövetkezett halálát követően. Azonban az ő utódlási

¹⁰ A településen 1898-ban alakult építési bizottság (!) adta ki azokat az engedélyeket, amelyeknek a mellékletét képezték a megmaradt tervrajzok. Ezen iratok a MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltárában V.22. Hegykő község iratainál található.

¹¹ Ezekkel a paraméterekkel a Dunántúl egyes részein, s főleg az Alföldön városok sem dicsekedhettek, a vályogfalazat, illetve a zsúp- és zsindeletetőzet nagy részaránya miatt.

jogát a hitbizományi másik két ág, a felsőegesi (Széchenyi Bertalan) és az iváni (Széchenyi Károly) megtámadták. Ödön és gyermekei nem is örökölték meg Nagycenket, de számukra a hegykői birtokrészt, gazdaságot 2816 kat. hold terjedelemben a hitbizományból elkülönítették, és tulajdonukba adták.¹² Ezt Ödön legidősebb fia, gr. Széchenyi Bálint (1893–1954) egy kézben egyesítette, s azon a két világháború közt mintagazdaságot létesített, amely állattenyésztés és a nádgazdaság terén messze földön híressé vált. Évente 100-120 vagon nádat értékesítettek, főként Németország területére, ahol stuka-túrnádként mutatkozott rá kereslet. Széchenyi Bálint családjával Hegykőn telepedett le, a belső majorban álló volt kertészlakot alakítva át „kastéllyá”, amelyben a szoba, konyha, cselédszoba, mosókonyha, négy kamra, fürdőszoba és klozet volt.

A kötet következő fejezetét, az „Egyháztörténet és iskolatörténet” c. részt (243–329. old.) szintén Kelemen István jegyzi. A monográfia ezen része terjedelme okán fajsúlyos részévé válik az egész könyvnek, jelezve és aláhúзва az abban megállapítottakat, hogy a hegykőiek igen vallásos, egyben példás erkölcsű emberek voltak, egyedüli kihívást érdemben csak az alkohol jelentett körükben. A fejezetben a vallásosság megnyilvánulásai, a hitélet részletezése mellett részletesen szó esik az 1931-1932. évi plébánialapításról, illetve az azt megelőző önálló plébániáért folytatott hosszú évtizedekre visszanyúló küzdelemről. A Szerző részletesen bemutatja az 1816-tól meg-megújuló törekvéseket, amelyeknek olykor a birtokos Széchenyi család (így István gróf is) állt útjába. Pedig a hegykőiek rendre szemléletesen ismertetik érveiket, miszerint templomukban olykor csak négy-öt-hetente van mise, a téli rossz időjárásban nem érnek át Fertőszéplakra a misére, a távolság miatt pedig a szegényebb haldoklók nem részesülnek az utolsó kenetben. Másrészről a más földesúrhoz (herceg Esterházy) tartozó fertőszéplaki templomban a helybeliekkel való keveredés „sok ízetlenségekre, versenkedésekre és verekedésekre is okot ad.” (247. old.) A fejezetben kimerítően szó van úgy a régi, mint az új templom építéstörténetéről (262–286. old.). Az 1639-ben emelt, vagy átépített régi templomot 1904-ben bontották el, helyére emelt, Schiller János soproni műépítész által tervezett templom 1906-ra készült el. A statikailag nem igazán jól megépített, gyenge kivitelezésű tornyot azonban 1931-ben át kellett építeni, ekkor a torony magasságát is megnövelték.

A fejezet második, rövidebb részét a falu oktatástörténete képezi (299–319. old.). A 18. században iskolaként használt épület egy szobából, egy kamrából és egy konyhából állt. Az épületet a 19. század folyamán többször toldozták-foldozták, átépítették: 1829-ben tágas tanteremmel, valamint külön tanítói lakrészszel is rendelkezett, 1859-ben egy tanterem, tanítónak pedig két szoba, konyha, éléskamra, istálló, fészer állt rendelkezésére, 1878-ban az iskolát pedig két tantermesre bővítették. A növekvő népesség, a folyamatosan túlszűfolt iskola helyébe az invenciózus hegykőiek új iskolaépület építését határozták el az új templom építésével egy időben, az 1904-ben elbontott régi templom helyére. Elhatározásukat az iskola esetében segítette, hogy a kegyúr, gr. Széchenyi Béla – szemben

¹² E birtoktörténeti eseményhez kapcsolódóan érdekes olvasmány a hitbizomány további történetére: Kelemen István: A nagycenki hitbizomány megosztása. In: Sopron vonzásában. Ünnepi tanulmányok Dominkovits Péter 60. születésnapjára. Szerk.: Fiziker Róbert – Kelemen Dávid, Sopron, 2022. 271–283.

a templomépítés ellenzésével – támogatta. A hegykőiek 28 000 korona bekerülési költséggel tágas, a korban falun szokatlan módon kétszintes iskolaépületet emeltek. Az épület későbbi történetének ismertetését követően továbbiakban sor kerül a tanítók, segédtanítók tárgyalására, ennek részeként a tanítói névsort is olvashatjuk, valamint az iskolai mindennapokba is betekintést nyerünk, és még az iskolakötelezettségről is kapunk fontos adatokat.

A következő, a „Hegykő története 1945–1950” c. fejezet (331–380. old., szerző: Osváth Ádám) a második világháború befejezésétől egészen a rendszerváltozásig tekinti át Hegykő történetét. Az 1945 utáni átmenet éveinek eseményeiből legrészletesebben az 1945. és 1947. évi nemzetgyűlési választásokat tárgyalja. Megállapításai visszafelé is igazolják a település erős vallásosságáról elmondottakat, amit persze a korábban tartott országgyűlési választások eredményei is alátámasztanak. Így 1945-ben a településen szavazataikat leadók 98,32 %-a (!) a Független Kisgazdapártra¹³, míg 1947-ben a szavazók csaknem 80 %-a (78,94) a kereszténydemokrata irányvonalat követő Demokrata Pártra adta le voksát. (Az 1947-es választást megnyerő Kommunista Pártra a településen ekkor is csak 1,41 % szavazott.) A fejezet ezt követően a Rákosi korszak viszonyainak, a mezőgazdaságban történő agrárpolitika mindennapokban is keményen érvényesülő túlkapásainak bemutatásával folytatódik. Az 1956. évi forradalom hírei október 27-én értek el a faluba, az aznap eseményeit Szigethi István polgármester elbeszéléséből tudjuk meg: a nemzeti színű zászlóval felvonulók a település számos helyét, így a Hósi Kertet, a tanácsházát is felkeresték, amelyek közül az összetűzés veszélyével a kék ávosok laktanyájának, illetve határőrlaktanyának a meglátogatása járt. Másnap megválasztották a település Nemzeti Bizottságát, amely még aznap tizenkét pontos kiáltványt fogalmazott meg. A forradalmi eseményekben résztvevőket súlyos retorzió ugyan később nem érte, de például Eperjes Károly tanító csak 1962-ben térhetett vissza a hegykői iskolába.

A fejezet második részében a Kádár-kor anyagi gyarapodást, intézményi bővülést, a település infrastrukturális előrelépését is biztosító évtizedeinek bemutatása következik. Itt a feldolgozáshoz már nem csak a különféle dokumentumok, hanem a kortársak visszaemlékezései is támaszt nyújtanak, ahogy a korabeli újságbejegyzések, fotók, feljegyzések is. Az iskola, az óvoda, a téasz, a sportélet, a tűzoltóegylet, a dalárda, a hegykői fürdő – csak néhány témát említünk a rendkívül szerteágazó, és a terjedelmi korlátok miatt csupán vázlatos kitekintésre vállalkozó fejezetből. A fejezetet kiegészíti a hegykői polgármester, Szigethi István által összeállított, 1990 utáni időszakra betekintést nyújtó adattár a képviselő-testületek tagjairól, a Hegykőn működő egyesületekről és alapítványokról, a hagyományos rendezvényekről, minden évben megrendezésre kerülő községi programokról.

Némiképp elkülönül, de a korábbiakban közzétett történelmi tényeket nagyon jól kiegészíti a könyv főszerzőjének zárófejezete, „Mindennapi élet Hegykőn a 19–20. században.

¹³ A Kisgazdapárt ezen kimagasló eredménye csak részben magyarázható azzal, hogy a vármegye korabeli főispánja, Kóczán István hegykői születésű volt.

Néprajzi kitekintés” címmel (389–468. old, szerző: ifj. Nemes András). Bár a recenzens nem szakértője a néprajzkutatásnak, számára is meggyőzően hat a fejezet részletekbe menő alapossága. A Szerző munkájában támaszkodik a Néprajzi Múzeumnak az 1950-es évek közepén a községben végzett gyűjtőmunkája eredményeire, ill. a Soproni Múzeum hegykői vonatkozású tárgyi anyagára. Az anyagi kultúra, a halászat, az állattenyésztés, földművelés, a községre oly jellemző zöldségtermesztés eszközei mellett a népi építészet, lakáskultúra leírása ugyanúgy helyet kap, ahogy a hegykői viselet bemutatása is. Különösen fontos, hogy a kötetben itt először tárul elénk részleteiben is a halászat bemutatása, mint a Fertő-parti halászfalu múltbéli, lassan feledésbe menő életmódjának megőrzése, a halászat eszközeinek, technikájának már-már kuriózum számba menő leírása. Az eszközök megnevezése a modern ember számára szinte már idegennek hat, a tájszavak magyarázata is nagy erénye ennek a résznek. A mezőgazdaság különböző ágazataiban az évszázadokon keresztül fejlődő paraszti termelési módok, eszközök részletes bemutatása (401–418. old.) egyúttal egy letűnt világba nyújt betekintést, mintegy igazodva, folytatva Für Lajos és Bíró Friderika jó tíz évvel ezelőtt három kötetben összegzett munkásságát.¹⁴

A fejezet másik nagy egysége a szellemi kultúrával foglalkozik: a mindennapi élet eseményeivel, az egyházi és természeti év szokásaival, amelyek a születéstől a halálig végig kísérték a falu lakóinak életét. Élvezetes olvasmány a hajdani riportalanyok, a néprajzi gyűjtések során megkérdezett helyi lakosok szavainak felidézése, amelyet jól egészítenek ki az illusztrációk, az 1930-as évek fotóitól kezdve a már múzeumi műtárgyként nyilvántartott használati eszközök fotójáig. E fejezetben kapott helyet a Fertő tó keletkezéstörténetének számtalan monda-variációja, illetve néhány színes hegykői történet is.

Valamennyi fejezet után megtalálhatóak az alapos és részletes lábjegyzetek, levéltári forrásokra történő hivatkozások. A felhasznált irodalom jegyzékét és a levéltárak, múzeumok listáját a kötet végén találjuk, ahogy a kötetben előforduló képek jegyzékét és pontos jelzeteit is. A rövid függelékben néhány érdekes, ám a főszövegbe nehezen beilleszthető dokumentum kapott helyet.

A kötet képi anyaga önmagában is impozáns, köztük a levéltárak mélyéről előkeresett számos korabeli térkép, vázrajz, illetve tervrajz kitűnően segíti a település történetének nem csupán kronológiai, hanem térbeliségében történő befogadását. Itt kell megemlítenünk Bognár Béla/Pusztai Lajcsi volt hegykői lakos gyűjteményét, valamint Csigó Gergely jelenkori fotóit. Az illusztrációk között szerepelnek a szerzők saját fotói mellett a különféle levéltárakban fotózott források, a soproni és győri múzeumok gyűjteményi darabjai, a Néprajzi Múzeum fotógyűjteményének képei, valamint a hegykői plébánia és a község saját tulajdonában lévő fotók is. A borítóterv a hegykői származású művész, Tóth Pitya István, a technikai szerkesztés, tördelés pedig Kiss Melinda munkája. A kötet létrejöttének koordinálása, az abban résztvevők munkájának összefogása pedig szintén a Soproni Múzeum munkatársának, Németh Ildikónak a munkáját dicséri.

¹⁴ Bíró Friderika – Für Lajos: Búcsú a parasztságtól I–III. kötet, Budapest, 2013–2014., különösen a II. kötet: Interjúk: Szerk., szöveget gondozta: Bíró Friderika.

2024. szeptember 23-án, Faragó Sándor (1924–1985) történésznek, a Rábaközi Múzeum alapító igazgatója születésének napra pontosan századik évfordulóján, Kapuvár Város Önkormányzata, a Gartáért Alapítvány és a Rábaközi Helytörténet-kutatók Társulata az egykori múzeum előtti terecskén megemlékezést rendezett. Áldozó István főlevéltáros Faragó Sándor életművét méltató szavait követően, a muzeális kiállítóhely bejárata melletti falon leleplezték a múzeum megteremtőjére emlékező márványtáblát. A bensőséges esemény után, az ünnepelt elsőszülött fia, ifjabb Faragó Sándor mutatta be a jeles alkalomra kiadott, fenti című kötetet.

A Csiszár Attila etnográfus szerkesztésében megjelent emlékkötet, mint címe is mutatja, Faragó Sándor életművének írott formában ránk maradt terméséből válogatott. A függelékben közölt „szakírói munkásság” jegyzékében 40 tétel szerepel, ennyit sikerült az életműből felderíteni és hozzáférésük helyét nyilvánossá tenni. Ezek közül öt tétel szerepel az önálló kiadványok címszó alatt, melyeknek részben szerzője, részben szerkesztője volt Faragó Sándor. A publikációs lista zömét az a 22 cikk teszi ki, mely a szakfolyóiratokban, tanulmánykötetekben megjelentetett hosszabb-rövidebb írásokat tartalmazza.¹ Közülük hat cím olyan – nyomtatott volta mellett is „kézirat gyanánt” kezelhető – alkalmi közlés, melyek valójában a múzeum éves, vagy időszakos munkájáról készített jelentések. Ez fikarcnyit sem von le történeti értékükből, mert tekinthetjük őket első kézből származó forrásértékű iratoknak, az intézményi múlt igen becses dokumentumainak. Közreadásukkal Faragó Sándor nem csak összegző múzeumigazgató, hanem „forrásképző” muzeológus is volt, hálára kötelezve ezzel későbbi korok intézmény- és művelődéstörténet iránt érdeklődő kutatóit. A jegyzék két kiállítási katalógust és 11 kéziratban maradt (ismeretlen terjedelmű) művet sorol még fel – köztük az egykori múzeumigazgató 1967-ben megvédett „Kapuvár és közvetlen környékének története Mohácsig” című doktori disszertációját is.

¹ Rendszeres olvasóink kedvéért jelzem, hogy a felsorolt 22 írásból 15 a *Soproni Szemle* lapjain jelent meg első kiadásban, Faragó Sándort tehát folyóiratunk „házi szerzőjének” is tekinthetjük.

A száraz számadatokkal pusztán azt kívánom érzékeltetni, hogy milyen elismerésre méltó, mennyire nehéz és hálátlan munkát végzett a kiadvány anyagát kiválogató és összesűlő, a jegyzetapparátust egységesítő szerkesztő, amikor a korlátozott lehetőségek között lavírozva, a fenti 40 tételből 28 cikket sikerült bezúfolnia a szép kiállítású kötetbe.²

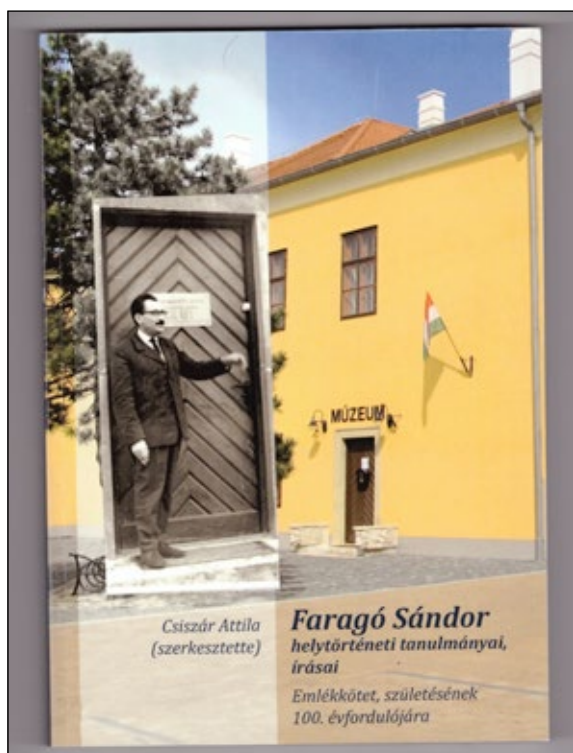
A zömmel itt másodközlésben megjelent tanulmányokat olvasva feltűnik, hogy a szöveget helyenként a kihagyást jelentő szimbólum szakítja meg.³ Ez azt jelöli, hogy a szöveggondozást végző szerkesztő – a terjedelmi okokra tekintettel – a szöveg rövidítésére kényszerült. A kurtítások természetesen nem törik meg az elemzések menetét és nem csorbítják a levont lényegi következtetések értékét. Ez volt az ára annak, hogy az érdeklődő helyi közönség számára minél több írás érdemi tartalma egyetlen kötetben hozzáférhetővé váljék.⁴

A kötetet elemző tanulmányok vezetnek be. Az elsőben Gerencsér Péter adja Faragó Sándor életrajzi adatokkal gazdagított, (leletmentő) régész és történelmi munkálkodásának pályaképét, mert mint „egyszemélyes intézménynek”, a történész képzettségű igazgatónak kicsit régésznek, néprajzkutatónak, művészettörténésznek is kellett lennie, ha minden látókörébe került értéket meg akart őrizni. Archeológiai érdeklődéséről egyébként is tanúskodnak a Régészeti Füzetek idézett köteteinek ásatásokról, leletmentésekről hírt adó, egy-egy bekezdéses közleményei, illetve doktori disszertációjának megfelelő fejezetei, amelyből a jelen kötetbe is bekerült néhány rész. A tanulmány szerzője a történelmi életmű sorra vett, és a kötet második részében olvasható dokumentumait azzal a realista szemlélettel értékeli, melyet az első megjelenésük óta eltelt négy-hat évtized távlatára már megenged és meg is kíván. Érzékelteti, hogy a másodközlésben megjelentetett dolgozatokkal szemben nem támaszthatunk mai szempontok szerinti elvárásokat, hanem azokat a vitathatatlan szakmai értékeik elismerése mellett úgy (is) kell kezelnünk, mint a keletkezésük idejének kor- és korszakdokumentumait, amiket ma is csak a saját koruk kutatómódszertani mércéjével mérhetünk. Így tehát, ha az idő és a fejlődő tudomány meg is haladta egyik-másik tanulmány megállapításait, azt senki nem vitathatja el, hogy a kérdésfelvetések, forrásfeltárások és -közlések a maguk helyén és idejében elsők voltak, s ennek okán elismerést érdemelnek. Ebből következik, hogy az életmű egyes elemeit, különösen a – helyenként aktuálpolitikai szálakkal átszőtt – 20. századi közéleti mozgalmakkal foglalkozó vizsgálódásokat (G.P. találó szavát idézve: „tollharcokat”), jórészt befejezettnek tekinthetjük. Ugyanakkor, a klasszikus és az időtálló helytörténeti témákkal foglalkozó, közérdeklődésre is számot tartó kérdéskörök (Hany Istók rejtélyes/regényes

² A kötet kiadását önzetlenül támogató intézmények, személyek és szervezetek névsora a könyv utolsó lapján olvasható.

³ A szövegletes zárójelbe foglalt három pont: [...]

⁴ A csorbítatlan szövegre igényt tartók a cikkek túlnyomó többségének első kiadását (a könyvtárak mellett) megtalálják a világhálón, a megfelelő folyóiratok és évkönyvek egyszerűen elérhető, betűhív szövegeket tartalmazó tárhelyein. A keresést megkönnyítik a függelékben közölt publikációs jegyzék pontos könyvészeti adatai. A kéziratokkal sajnos más a helyzet, azok tanulmányozásához előzetes egyeztetés szükséges a kutatószolgálatot biztosító intézménnyel.

története, a kapui vár és a mezőváros fejlődésének menete, a Rábaköz hadászati szerepének és közigazgatási állapotának vizsgálata, stb.) folytatást kívánnak és Faragó Sándor korai, alapozó kutatásait megkerülhetetlenné teszik.⁵

Az intézményalapító múzeumigazgató életművének csak egyik szelete a szakirodalmi munkássága. A másik terület, ahol maradandót alkotott, az muzeológusi munkája, abból is gyűjteményalapozó és -fejlesztő tevékenysége volt. A második bevezető tanulmányban a gyorsan gyarapodó magánkollekcióból hivatalos múzeumi gyűjteménnyé nőtt tárgye gyűttes fejlődéséről Csizsár Attila adott áttekintést. Nehezen lehetett volna nála illetékesebb szerzőt találni e feladatra, hiszen ifjúkorától a múzeum köré szerveződött baráti kör tagja volt, diplomaszerezése után közel másfél évtizedre a néprajzi gyűjtemény felelős muzeológusa lett és a Soproni Múzeumba kerülése után is, rendszeresen visszajárva, máig ő gondolja a kiállítóhelyé lefokozott, jobb sorsra érdemes intézmény muzeális anyagát. Több mint három évtizedes munkálkodásának köszönhetően a fejezet rövidsége ellenére is alapos áttekintést tudott adni az egyes gyűjteményegységek kialakulásáról, méreteikről és értékeikről. Összefoglalásából világosan látjuk, hogy a Rábaközi Múzeum rendelkezett mindazon gyűjteményegységekkel, mellyel a klasszikus muzeális

⁵ Mint arra több helyen is találunk utalást, ezek a kutatások azóta is folyamatosak.

intézményeknek rendelkeznie kellett, a helytörténeti anyagtól kezdve a régészeti tárgyakig, a néprajzi, iparművészeti, képzőművészeti gyűjteményen át a térkép-, természettudományi és éremgyűjteményig, minden ág fellelhető – természetesen a város és a gyűjtőterület nagyságának, az intézmény pénzügyi lehetőségeinek megfelelő méretekkel.⁶

A bevezető tanulmányokban többször esik szó az életmű harmadik szeletéről, a folyamatos, intenzív népművelői tevékenységről, a múzeum vonzáskörében szerveződő, muzeológia iránt érdeklődők baráti köréről, a Hazafias Népfront által a Rábaközi Múzeum gyűjtőterületén szervezett honismereti táborokról és a múzeumigazgató gyűjtőutakat támogató munkájáról.⁷ Lelkes és eredményes tevékenységéről e sorok írója is tanúságot tud tenni, mivel 1978-ban, muzeológusi pályája kezdetén, aktív részese (csoportvezetője) volt a múzeum gyűjtőterületén szervezett egyik gyűjtőtábornak. Mindenki számára hasznos tapasztalat volt látni, ahogyan Faragó Sándor kapcsolatot tudott teremteni a nála egy-két nemzedékkel idősebb emberekkel, amikor támogató pártfogásukat kérte az unokáik generációját képviselő középiskolás táborlakók munkájához. Az a tanáros természetesség, ahogyan a falusi környezetben mozgott, az a tárgyismeret, amivel a háztartások és gazdaságok munkaeszközeihez nyúlt, megelőlegezte később kiérdemelt tekintélyét. Nem véletlen, hogy azok az „adatközlők”, akiknek a bizalmába ajánlotta a

⁶ E rövid összefoglalóhoz szolgál gazdag példatárul a kötet „A Rábaközi Múzeum harmadfél évtizede (1958–1984)” c. cikke (215–246. p.), melyben Faragó Sándornak a Soproni Szemlében 1973–1985 között, öt részletben megjelent, már említett „jelentéseit” vonta össze a szerkesztő.

⁷ Az egyikről szerepel egy rövid beszámoló is a szövegközlés végén, „Egyetemista-főiskolás tábor” cím alatt. Első megjelenés: Honismeret 13. (1985) 1. 43–44.

szárnya alá vett diákokat, Faragó Sándort ösztönösen „tanár úr” megszólítással illették, holott soha nem volt tanár, hanem „népművelő”, de az a szó legjobb értelmében.

Faragó Sándor maradandó művének negyedik negyede, kiállításrendezői tevékenysége életében, saját korában legalább olyan fontos volt, mint az előbb felsoroltak, még ha ez utóbbi emléke az idők múltával – egykori múzeumlátogatók távoztával – el is halványodik. A sors fintora, hogy amit az érdeklődő közönség a múzeumból lát és a legfontosabbnak gondol, a szépen restaurált, díszesen installált, rafináltan megvilágított tárgyakból, képzőművészeti alkotásokból rendezett kiállítások sora –, az tűnik el leggyorsabban, azoknak az emléke vész el szinte nyomtalanul. Könyvtárakba leltározható katalógusok híján ami megmarad, legjobb esetben is egy éves jelentésben olvasható bekezdés, címmel, nyitási és zárási időponttal, talán az adattárban a forgatókönyv, egy meghívó, s ha volt egyáltalán, akkor pár plakát. Az adott év vendégkönyvében néhány dicsérő, egy-két bíráló megjegyzés, a fotótárban egy tekercs film a megnyitó közönségéről. Sajnos így volt ez Kapuváron is, hiszen a kötet végén – a városban kultusszal övezett három neves képzőművészről (Pátzay Pál, Lukácsy Lajos és Áldozó József) szóló egy katalóguson és a rövid publikációkon kívül –, a 27 év alatt rendezett 96 kiállításának csak az évekre lebontott, szikár címjegyzéke olvasható, mivel csak ennyi információ maradt ránk. Pedig mennyi kutatómunka, szervezés, töprengés volt mindegyik tárlat mögött! Szerencse, hogy ez a jegyzék legalább elkészült és publikus lett az emlékkötet jóvoltából, tanúságául a múzeum körül egykor pezsgő kulturális életnek.

Végezetül szólnunk kell még a könyv egyéb érdemeiről is, amelyek a másodközlésben megjelent tanulmányokat támogatják és az életmű jobb megismeréséhez segítik az érdeklődő olvasót. Egyrészt a jó minőségű kísérő képanyagról, mely sokkal bőségebb az első megjelenésekben található illusztrációknál – nem is szólva az eddig publikálatlan kéziratokhoz csatolt képekről. Ráadásul, a válogatás szélesebb kínálatból történt, a múzeum fotótára mellett friss műtárgyfotók és magánarchívumok fényképei is a szerkesztő rendelkezésére álltak, s élt is a kínálkozó lehetőséggel. Másrészt azokról a diszkrét lábjegyzetekről, melyek a cikkek első megjelenése és az életmű lezárulta után született újabb – a kutatásokat folytató, azokat pontosító/kiegészítő publikációkra utalnak. A szövegeket gondozó és az elemző tanulmányokat író szerző és szerkesztő ezekkel és segíti az érdeklődő olvasókat, kiknek a figyelmébe bátran ajánlhatjuk ezt a szép kiállítású, gazdag tartalmú kötetet.

2024. november 14-én elnökválasztó közgyűlést tartott a Soproni Városszépítő Egyesület a soproni Vármegyeháza dísztermében. A közgyűlés összehívására dr. Józán Tibor elnök úr elhunyt következtében került sor, hogy az egyesület folyamatos működése biztosítható legyen. A közgyűlésen megjelent dr. Farkas Ciprián, Sopron Megyei Jogú Város polgármestere is, aki rövid tájékoztatót is tartott a város fejlődéséről, a városfejlesztés irányairól.

Az elnöki tisztségre két jelölés érkezett Perkovátz Tamás és Taschner Tamás egyesületi tagok személyében. A közgyűlés levezető elnöke dr. Krisch Róbert alelnök volt, a választási bizottságot Langer Ágnes vezette. A közgyűlésen 112 tag képviselte magát személyesen. A titkos szavazás eredménye szerint 53 szavazat Perkovátz Tamásra, 57 szavazat Taschner Tamásra esett, így az egyesület új elnöke 2024. november 14-től Taschner Tamás.

Taschner Tamás Sopronban született 1969-ben, gazdapolgár családja több mint 200 éve él Sopronban. A Széchenyi Gimnázium elvégzése után Szombathelyen földrajz szakos tanárként és művelődésszervezőként végzett. Korán megszólította a város vezetése: 1996-tól a polgármesteri hivatalban kulturális és idegenforgalmi referensként dolgozott. Aztán a turizmus területén tevékenykedett és az elméleti munka mellett idegenvezetőként is szolgálja a mai napig Sopront. Tagja a Kitaibel Pál Természettudományos Asztaltársaságnak és a Soproni Helytörténészek Baráti Körének. 2024 őszétől a Soproni Német Nemzetiségi Önkormányzat elnöke, valamint 4. ciklusban az Országos Német Önkormányzat képviselőtagja. Jelenleg a Soproni Evangélikus Líceum és a Soproni Német Nemzetiségi Iskola tanára.

Az új elnök programjának súlypontjai: az egyesület közösségének megerősítése, modern kommunikáció és élő kapcsolat a tagsággal, valamint a fiatalabb korosztályok bevonása a városszépítés nemes tevékenységébe. Példaképének dr. Heimler Károlyt tartja, akinek elnöksége alatt a *Soproni Szemle* is elindult. A Szemle legelső számában így fogalmazták meg elődeink hitvallásukat Sopronról. „Sopron hat betű. De e hat betű mögött egy egész világ fekszik, a »homo soproniensis« térben, időben és szellemben kiépült különleges világa.” Ennek a különleges világnak a megőrzése, ápolása, fejlesztése az egyesület küldetése.

A SVSZE Elnöksége

Csekő Ernő főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye
Soproni Levéltára, cseko.erno@mn.gov.hu

Hőnich Henrik történész, tudományos munkatárs, Nemzeti Közzolgálati Egyetem,
Molnár Tamás Kutatóintézet, honichhenrik@gmail.com

Kücsán József néprajzkutató, Soproni Múzeum, kucsanj2@gmail.com

Lakatos Bálint történész, főmunkatárs, (MTA) TKI–(HIM)–SZTE–MNL Magyar
Medievisztikai Kutatócsoport, claustrarius@gmail.com

Melkovics Tamás történész, egyetemi adjunktus, ELTE Új- és Jelenkori Magyar
Történeti Tanszék, Budapest, Múzeum körút 6-8., melkovics.tamas@gmail.com

Nagy János főlevéltáros, Budapest Főváros Levéltára, nagyj@bparchiv.hu

Péterfi Bence történész, tudományos munkatárs, HUN-REN Bölcsészettudományi
Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, peterfi.bence@abtk.hu

Sági Éva levéltárvezető, tudományos kutató, Soproni Egyetem Központi Könyvtár és
Levéltár, sagi.eva@uni-sopron.hu

Tóth Gergely történész, tudományos főmunkatárs, HUN-REN Bölcsészettudományi
Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, toth.gergely@abtk.hu

Veöreös András építészmérnök, tszv. egyetemi docens, Széchenyi Egyetem, Győr,
Építészettörténeti és Városépítési Tanszék, andras.veoreos@gmail.com

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau 2024/4

VOM MITTELALTER BIS ZUR REFORMEPOCHE

BÁLINT LAKATOS – BENCE PÉTERFI: Sopron und Umgebung von Wiener Neustadt aus gesehen. Über die auf Ungarn bezogenen mittelalterlichen Dokumente des Stadtarchivs Wiener Neustadt	341
GERGELY TÓTH: Politia: Kristóf Lackners lange verschollen geglaubtes Werk über die reale und ideale Stadtverwaltung von Sopron	358
JÁNOS NAGY: Die parlamentarischen Gesandten des Komitats Sopron auf dem Landtag von 1764-65	379
TAMÁS MELKOVICS: „Vorbei sind die jugendlichen Illusionen vom „sicheren Erfolg“.“ Warum Graf István Széchenyi nicht zum Gesandten des Komitats Sopron gewählt wurde	392

MITTEILUNGEN

ANDRÁS VEÖREÖS: Klassisches Erbe im Soproner Stadtbild	413
ÉVA SÁGI: 40 Jahre Zentralarchiv der Universität Sopron	426

BÜCHERSCHAU

HENRIK HÓNICH: István M. Szijártó (Red.) Das Jahrhundert der Familie Felsöbüki Nagy. Budapest, 2024.	431
ERNŐ CSEKŐ: István Kelemen – András Nemes Jr. – Ádám Osváth – István Szigethi – Júlia Zambó: Die Geschichte von Hegykő. Ildikó Németh (Red.) Hegykő, 2021.	434
JÓZSEF KÜCSÁN: Die lokalhistorischen Studien und Schriften von Sándor Faragó. Gedenkbuch zu seinem 100. Geburtstag. Csiszár Attila (Red.) Kapuvár – Csorna, 2024.	445

MITTEILUNG: Versammlung des Ödenburger Stadtverschönerungsvereins	450
---	-----